

VOORUITZICHTEN

Regionale economische vooruitzichten 2018-2023

Juli 2018

Bijdragen

Deze publicatie werd verwezenlijkt door de volgende equipes:

FPB: Delphine Bassilière, Didier Baudewyns, Ingrid Bracke, Frédérique Denil, Nicole Fasquelle, Vincent Frogneux, Gina Gentil, Koen Hendrickx, Laurence Laloy, Hendrik Nevejan, Peter Stockman, Filip Vanhorebeek.

Vertaaldienst: Christelle Castelain, Ben Dragon, Miguel Louis, Patricia Van Brussel.

Informaticacel: Adinda De Saeger.

BISA: Pierre-François Michiels.

IWEPS: Frédéric Caruso, Olivier Meunier.

Statistiek Vlaanderen: Dirk Hoorelbeke.

Contactadressen:

hermreg@plan.be

pfmichiels@perspective.brussels

O.Meunier@iweps.be

dirk.hoorelbeke@vlaanderen.be

Federaal Planbureau

Kunstlaan 47-49, 1000 Brussel

<http://www.plan.be>

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, perspective.brussels

Naamsestraat 59, 1000 Brussel

<http://www.bisa.brussels>

Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique

Route de Louvain-la-Neuve 2, 5001 Belgrade (Namur)

<http://www.iweps.be>

Statistiek Vlaanderen

Havenlaan 88 bus 20, 1000 Brussel

<http://www.statistiekvlaanderen.be/>

Verantwoordelijke uitgever FPB: Philippe Donnay - Wettelijk depot: D/2018/7433/24

Inhoudstafel

1. Inleiding	1
2. Internationale omgeving en nationale context	3
2.1. Internationale omgeving	3
2.2. Nationale economische context	5
2.2.1. Economische groei en componenten van het bbp	5
2.2.2. Evolutie per bedrijfstak	9
2.2.3. Inflatie	11
2.2.4. Loonkosten	12
2.2.5. Werkgelegenheid en werkloosheid	12
2.2.6. Energieverbruik en broeikasgasemissies	13
2.2.7. Overheidsfinanciën	13
3. Regionale macro-economische en sectorale evoluties.....	16
3.1. Macro-economische resultaten	16
3.2. Arbeidsmarkt	28
3.2.1. Demografie en arbeidsaanbod	28
3.2.2. Grens- en pendelarbeid, werkzame bevolking en werkgelegenheidsgraad	38
3.2.3. Werkloosheid en werkloosheidsgraad	41
4. Inkomensrekeningen van de huishoudens.....	47
4.1. Inleiding	47
4.2. Evolutie op nationaal niveau	48
4.3. Evolutie per gewest	50
4.3.1. Brussels Hoofdstedelijk Gewest	50
4.3.2. Vlaams Gewest	52
4.3.3. Waals Gewest	54
4.4. Inkomens per hoofd	56
5. Overheidsfinanciën.....	59
5.1. Inleiding	59
5.2. Het geheel van de gemeenschappen en gewesten	60
5.3. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	62
5.4. De Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie	64
5.5. Vlaamse Gemeenschap	65
5.6. Het Waals Gewest	67
5.7. Franse Gemeenschap	70

6. Energieverbruik en broeikasgasemissies.....	72
6.1. Methodologie	72
6.2. Context	72
6.3. Evoluties van de broeikasgasemissies	72
6.3.1. Rijk	73
6.3.2. Brussels Hoofdstedelijk Gewest	74
6.3.3. Vlaams Gewest	74
6.3.4. Waals Gewest	75
7. Synthese	78
8. Bibliografie.....	82
9. Bijlage.....	83
9.1. Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid	83
9.2. Inkomensrekeningen van de huishoudens - Gedetailleerde resultaten	86
9.3. Verklarende woordenlijst	88

Lijst van tabellen

Tabel 1	Voornaamste internationale hypothesen	4
Tabel 2	Voornaamste resultaten van de Economische vooruitzichten 2018-2023	7
Tabel 3	Voornaamste sectorale resultaten van de nationale projectie	11
Tabel 4	Voornaamste macro-economische resultaten van de regionale projectie	18
Tabel 5	Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	21
Tabel 6	Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Vlaams Gewest	22
Tabel 7	Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Waals Gewest	22
Tabel 8	Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	26
Tabel 9	Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Vlaams Gewest	27
Tabel 10	Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Waals Gewest	27
Tabel 11	Scenario voor demografie en arbeidsaanbod	29
Tabel 12	Regionale arbeidsmarktvooruitzichten	45
Tabel 13	Inkomensrekeningen van de huishoudens - België	49
Tabel 14	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	52
Tabel 15	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest	54
Tabel 16	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest	56
Tabel 17	Evolutie van de primaire en beschikbare inkomens per hoofd	57
Tabel 18	Rekening van de gemeenschappen en gewesten	61
Tabel 19	Rekening van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	63
Tabel 20	Rekening van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie	64
Tabel 21	Rekening van de Vlaamse Gemeenschap	67
Tabel 22	Rekening van het Waals Gewest	69
Tabel 23	Rekening van de Franse Gemeenschap	71
Tabel 24	Evolutie van de totale broeikasgasemissies per sector	76
Tabel 25	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	83
Tabel 26	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Vlaams Gewest	84
Tabel 27	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Waals Gewest	85
Tabel 28	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	86
Tabel 29	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest	86
Tabel 30	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest	87

Lijst van figuren

Figuur 1	Bbp-groei eurozone en Verenigde Staten	4
Figuur 2	Werkgelegenheid (wijziging in duizendtallen) en werkgelegenheidsgraad (in procent van de beroepsbevolking)	13
Figuur 3	Regionale bbp's	17
Figuur 4	Economisch groeiverschil tussen Vlaanderen en de twee andere gewesten, voortschrijdend gemiddelde gecentreerd over 3 jaar	20
Figuur 5	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Het Rijk	31
Figuur 6	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Het Rijk.....	31
Figuur 7	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	33
Figuur 8	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	33
Figuur 9	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Vlaams Gewest	35
Figuur 10	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Vlaams Gewest	35
Figuur 11	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Waals Gewest	36
Figuur 12	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Waals Gewest.....	36
Figuur 13	Werkzame bevolking - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	38
Figuur 14	Werkzame bevolking - Vlaams Gewest	39
Figuur 15	Werkzame bevolking - Waals Gewest	39
Figuur 16	Regionale werkgelegenheidsgraden volgens HERMREG-definitie	40
Figuur 17	Regionale werkloosheidsgraden	42
Figuur 18	Primair inkomen en beschikbaar inkomen per hoofd	58

1. Inleiding

Dit rapport presenteert de resultaten van de regionalisering van de nationale economische vooruitzichten van het Federaal Planbureau¹ voor de periode 2018-2023. Net als de vorige edities² is dit rapport het resultaat van een samenwerking tussen het Federaal Planbureau en de studiediensten van de drie Belgische gewesten (BISA, IWEPS en Statistiek Vlaanderen³). Het multiregionaal en multi-sectoraal HERMREG-model dat hiervoor wordt gebruikt is een macro-econometrisch model dat een top-downbenadering volgt. HERMREG⁴ wordt volledig afgestemd op het nationale HERMES-model van het Federaal Planbureau. Dat betekent dat de nationale middellangetermijnvooruitzichten van HERMES worden opgesplitst op het niveau van de beschouwde entiteiten aan de hand van endogene regionale verdeelsleutels.

De hier voorgestelde regionale vooruitzichten sluiten dus perfect aan bij de nationale projectie van juni 2018, die zelf steunt op de economische en budgettaire informatie die begin juni 2018 beschikbaar was. De nationale projectie is gebaseerd op een internationaal scenario dat wordt gekenmerkt door een bijzonder dynamische groei in de eurozone in 2017-2018 (gemiddeld 2,4 % per jaar) die nadien geleidelijk vertraagt tot 1,4 % in 2023. De Belgische bbp-groei vertoont een gelijkaardig profiel aan dat van de eurozone, maar blijft evenwel lager met een vertraging van 1,7 % in 2017 tot 1,2 % in 2023.

Het rapport levert regionale en sectorale projecties tot 2023 voor de toegevoegde waarden, de werkgelegenheid, de lonen en de investeringen. Die aggregaten worden in HERMREG gemodelleerd op het niveau van twaalf HERMES-bedrijfstakingen. Demografische projecties, projecties van regionale activiteitsgraden en vooruitzichten betreffende grensarbeid en pendelarbeid tussen gewesten zijn eveneens beschikbaar. Dat maakt het mogelijk om vooruitzichten te maken voor de evolutie van de beroepsbevolking, de werkende beroepsbevolking en de werkloosheid. HERMREG levert ook regionale projecties van het bbp en van de werkgelegenheidsgraad. Het bevat bovendien een module voor de berekening van het energieverbruik en van de uitstoot van broeikasgassen (waardoor de nationale vooruitzichten inzake broeikasgassen regionaal worden opgesplitst), een gedetailleerd blok inzake overheidsfinanciën en een module betreffende de inkomensrekening van de gezinnen per gewest.

Tot slot moet erop worden gewezen dat zowel HERMES als HERMREG middellangetermijnmodellen zijn. Hun hoofddoel is niet het opstellen van gedetailleerde vooruitzichten voor elke variabele voor elk jaar, wat wel het geval is voor kortetermijnmodellen, maar eerder het schetsen van een economisch toekomstbeeld voor een periode van vijf tot zes jaar bij ongewijzigd beleid en het identificeren van onevenwichten die kunnen ontstaan, toenemen of aanhouden op middellange termijn.

De rest van het rapport is als volgt ingedeeld. Het tweede hoofdstuk beschrijft de internationale omgeving en de nationale economische context die aan de grondslag liggen van de regionale resultaten. Het derde hoofdstuk beschrijft de belangrijkste macro-economische en sectorale ontwikkelingen op

---

¹ Federaal Planbureau (2018).

² Zie FPB – BISA – IWEPS – SVR-DKB (2017) voor de publicatie van juli 2017.

³ Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique en Statistiek Vlaanderen.

⁴ Het HERMREG-model wordt beschreven in Bassilière et al. (2008a).

VOORUITZICHTEN

regionaal vlak (met inbegrip van de arbeidsmarkt). In hoofdstuk 4 worden de geregionaliseerde inkomensrekeningen van de gezinnen voorgesteld. Hoofdstuk 5 is gewijd aan de resultaten voor de overheidsfinanciën. In hoofdstuk 6 komen de resultaten voor broeikasgasemissies aan bod. Tot slot vat hoofdstuk 7 de belangrijkste resultaten samen.

2. Internationale omgeving en nationale context

In dit hoofdstuk wordt de context geschetst waarop de regionale HERMREG-vooruitzichten gebaseerd zijn. In afdeling 2.1 wordt de internationale omgeving⁵ van de HERMES-projectie van juni 2018 beschreven. In afdeling 2.2 worden de belangrijkste resultaten van die projectie voor de Belgische economie samengevat. De regionale vooruitzichten zijn volledig coherent met die resultaten.

2.1. Internationale omgeving

De groei van de wereldeconomie trok in 2017 aan tot 3,8 % (tegenover 3,2 % in 2016) onder impuls van een herstel van de investeringen in de geavanceerde economieën en een meer dynamische particuliere consumptie in de opkomende landen. Met de voortzetting van het soepele monetaire beleid in Europa en een expansief begrotingsbeleid in de VS zou de versteviging van de mondiale bbp-groei zich dit jaar en volgend jaar bestendigen met telkens 3,9 %. Vanaf 2020 zou de mondiale economische groei licht verzwakken.

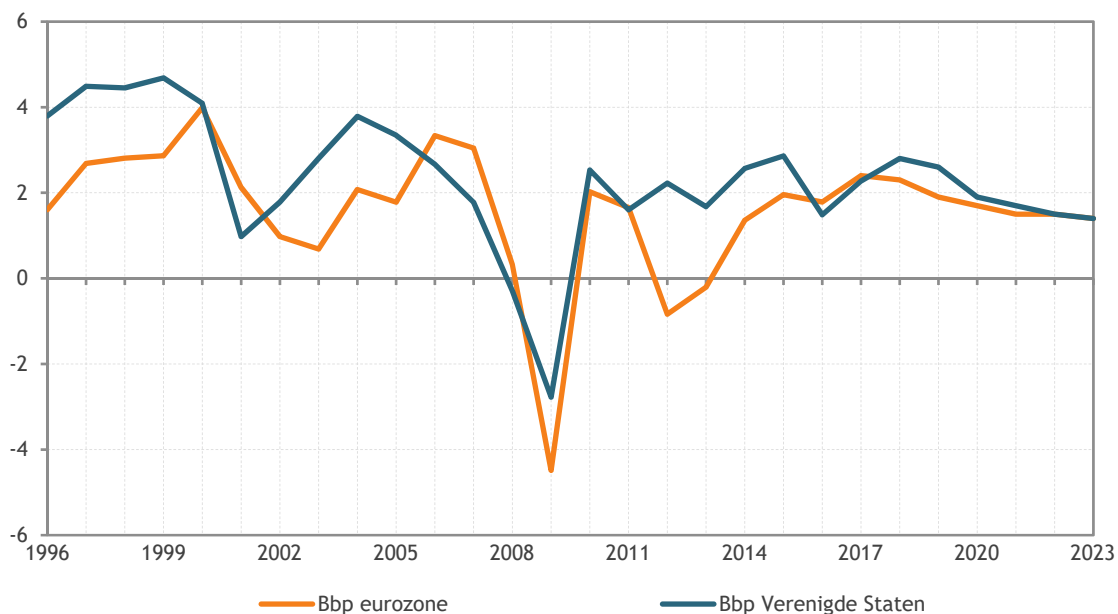
De eurozone leverde met een groei van 2,4 % in 2017 zijn sterkste prestatie van de voorbije tien jaar. Recente voorlopende indicatoren suggereren evenwel dat de conjunctuurpiek achter de rug is. Het bbp van de eurozone zou dit jaar slechts met 2,3 % stijgen en in 2019 met 1,9 %. Die groeicijfers blijven gunstig en worden verklaard door de nog steeds gunstige situatie op de arbeidsmarkt, wat de koopkracht van de gezinnen ondersteunt, en door de hoge industriële capaciteitsbezettingsgraad die wijst op de nood aan uitbreidingsinvesteringen. De economische groei in de eurozone zou vervolgens vertragen tot 1,4 % in 2023, afgeremd door de vergrijzing van de bevolking en een beperkte productiviteitsgroei.

Bovenstaand scenario gaat gepaard met diverse neerwaartse risico's, zoals een verslechtering van de internationale handelsrelaties, een forse prijsstijging voor ruwe olie door geopolitieke spanningen en onzekerheid over het resultaat van de brexit-onderhandelingen. Daarnaast kan een sterke toename van het begrotingstekort in de Verenigde Staten of politieke onzekerheid in sommige eurolanden er leiden tot een forse klim van de langetermijnrentevoeten. Dat kan het vertrouwen van de financiële markten in landen met een hoge schuldgraad ondermijnen en de vrees voor een nieuwe eurocrisis aanwakkeren.

---

⁵ Federaal Planbureau (2018), hoofdstuk 2.

Figuur 1 Bbp-groei eurozone en Verenigde Staten
jaarlijkse groei in procent

Tabel 1 Voornaamste internationale hypothesen

	2016	2017	2018	2019	2020-2023	Gemiddelden 2003-2009	2010-2016	2017-2023
Potentiële uitvoermarkten voor België (1)	2,5	5,1	5,0	4,3	3,7	3,7	4,3	4,2
Bbp eurozone (1)	1,8	2,4	2,3	1,9	1,5	1,0	1,1	1,8
Bbp Verenigde Staten (1)	1,5	2,3	2,8	2,6	1,6	1,6	2,1	2,0
Internationale prijzen in euro (1)								
- Uitvoer van goederen en diensten zonder energie	-0,8	1,0	-2,0	0,2	2,0	-1,0	1,5	1,0
- Invoer van goederen en diensten zonder energie	0,3	0,3	-3,4	0,5	2,0	-2,1	1,5	0,8
- Invoer van energie	-15,4	21,5	30,2	-1,5	4,8	10,4	0,8	9,9
Olieprijs (Brent, USD) (niveau) (2)	43,8	54,3	75,3	75,2	90,7	59,7	86,6	77,7
Wisselkoers (niveau) (2)								
- EUR in USD (*100)	110,6	113,0	120,3	121,9	121,9	130,2	126,8	120,4
Rentevoeten (niveau) (2)								
- Korte termijn (3 maanden)								
Eurozone	-0,3	-0,3	-0,3	-0,2	2,4	2,8	0,4	0,7
Verenigde Staten	0,7	1,3	2,3	2,9	2,7	2,9	0,4	2,5
- Lange termijn (10 jaar)								
Eurozone	0,7	1,0	1,1	1,4	3,5	4,0	2,4	2,1
Verenigde Staten	1,8	2,3	3,0	3,1	3,2	4,1	2,4	3,0

(1) Groeivoet.

(2) In de kolom 2020-2023 wordt de waarde aan het einde van de periode (2023) weergegeven.

2.2. Nationale economische context

2.2.1. Economische groei en componenten van het bbp

In 2018 zou de volumegroei van het Belgische bbp (1,6 %) dicht aanleunen bij die van 2017 (1,7 %); ze zou echter hoofdzakelijk worden ondersteund door de stijging van de binnenlandse vraag (1,6 % tegenover 1,3 %), terwijl de netto-uitvoer slechts 0,1 procentpunt zou bijdragen tot de groei (tegenover 0,5 procentpunt vorig jaar). In 2019 en 2020 zou de bbp-groei zich stabiliseren op 1,6 %. De bijdrage van de netto-uitvoer tot de groei zou evenwel licht negatief worden, maar worden gecompenseerd door een iets dynamischere binnenlandse vraag. Vanaf 2021 zou de Belgische economische groei geleidelijk vertragen van 1,4 % in 2021 tot 1,2 % in 2023. Over de gehele periode 2018-2023 zou de gemiddelde groei evenwel beduidend hoger uitkomen dan in de periode 2012-2017 (1,5 % tegenover 1,1 %).

In 2018 en 2019 zou de groei van het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren (respectievelijk 1,8 % en 2,0 %) worden ondersteund door de bijkomende belastingverminderingen die gepland zijn in het kader van de taxshift, de stijging van de reële lonen en de jobcreatie. De stijging van de consumptieve bestedingen van de particulieren zou meer bescheiden zijn (respectievelijk 1,6 % en 1,7 %), waardoor de spaarquote herneemt. Zonder bijkomende maatregelen ter verlaging van de verplichte heffingen en ondanks een beduidend positieve groei van de reële bruto-uurlonen, zou de groei van het reëel beschikbaar inkomen geleidelijk vertragen tot 1,0 % in 2023. De consumptieve bestedingen zouden een gelijkaardig, maar iets minder uitgesproken profiel hebben, waardoor de spaarquote licht terugvalt vanaf 2020.

De volumegroei van de bedrijfsinvesteringen zou uitkomen op 3,2 %, zowel in 2018 als 2019. Vervolgens zou die groei vertragen tot 2,3 % in 2023. Die dynamiek wordt hoofdzakelijk verklaard door een hoge industriële capaciteitsbezettingsgraad, gunstige afzetperspectieven en een hoge rendabiliteit. De volumegroei van de investeringen in woongebouwen zou dit jaar beperkt blijven tot 0,5 %, maar geholpen door nog steeds aantrekkelijke kredietvoorwaarden en een gunstige koopkrachtontwikkeling, zouden die investeringen in 2019 toenemen met 1,1 %. Dat groeitempo zou zich handhaven in 2020-2021 (1,2 % per jaar) en daarna terugvallen tot 0,8 % in 2023, bij een geleidelijk aantrekkende langetermijnrente.

De investeringen van alle deelsectoren van de overheid (in het bijzonder die van de lagere overheid in dit jaar van gemeenteraadsverkiezingen) zouden in 2018 een sterke volumegroei laten optekenen, wat resulteert in een investeringsgroei voor de gezamenlijke overheid van 10,6 %. Ondanks een duidelijke terugval van de investeringen van de lagere overheid, zou de volumegroei van de overheidsinvesteringen slechts licht negatief zijn in 2019 (-0,6 %) en zelfs weer positief worden in 2020 (4,5 %), hoofdzakelijk als gevolg van de belangrijke investeringen van de federale overheid in Defensie (in 2019 en 2020) en van de gemeenschappen en de gewesten (in het bijzonder het Oosterweelproject in Vlaanderen vanaf 2020). Het volume van de totale overheidsinvesteringen zou daarentegen (gemiddeld genomen) stagneren in de periode 2021-2022 en vervolgens sterk hernemen in 2023 (7,6 %) onder impuls van nieuwe investeringen door de lagere overheid, in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2024, en door Defensie.

De volumegroei van de overheidsconsumptie zou 1,0 % bedragen in 2018, hoofdzakelijk als gevolg van de groei van de gezondheidszorguitgaven en de netto-aankopen van goederen en diensten. In 2019 en 2020 zou de groei van de overheidsconsumptie nagenoeg identiek zijn en vervolgens aantrekken tot 1,2 % vanaf 2021. Die lichte versnelling zou worden ondersteund door een enigszins sterkere groei van de gezondheidszorguitgaven, maar ook door de loonmassa van de overheidssector. Merk op dat de structuur van de overheidsconsumptie door de jaren heen belangrijke wijzigingen ondergaat. Zo bereikte het aandeel van de gezondheidszorguitgaven – dat amper 28,5 % bedroeg in 2000 – 33,9 % in 2016 en dat zou verder toenemen tot 35,7 % in 2023. Omgekeerd zou het aandeel van de overheidslonen dalen van 53,4 % in 2000 tot 52,8 % in 2016 en tot 51,4 % in 2023.

In 2018 zou de groei van de buitenlandse afzetmarkten van België – net zoals vorig jaar – ongeveer 5,0 % bedragen, terwijl de appreciatie van de effectieve wisselkoers van de euro en de sterkere groei van de lonen het concurrentievermogen van de Belgische economie zouden aantasten. Tegen die achtergrond zou de uitvoer in volume stijgen met 4,4 %. In combinatie met een even sterke invoergroei, leidt dat tot een licht positieve bijdrage van de netto-uitvoer tot de economische groei (de uitvoer overtreft in waarde immers de invoer). Vanaf 2019 zou de groei van de relevante buitenlandse afzetmarkten voor België geleidelijk vertragen van 4,3 % in 2019 tot 3,6 % in 2023. Die evolutie, de stabilisering van de euro-dollarkoers en de toename van de loonkosten per eenheid product zouden leiden tot een groei van de Belgische uitvoer van goederen en diensten van 4,0 % in 2019, die vervolgens zou terugvallen tot 3,3 % in 2023. De invoer zou tijdens die periode een iets hoger groeitempo aanhouden, waardoor de netto-uitvoer een negatieve groeibijdrage levert tot de economische groei tussen 2019 en 2023.

Tabel 2 Voornaamste resultaten van de Economische vooruitzichten 2018-2023

	2016	2017	2018	2019	2020- 2023	Gemiddelden		2017- 2023
						2003- 2009	2010- 2016	
Economische groei en zijn componenten								
(in reële termen, tenzij anders vermeld)(*)								
- Consumptieve bestedingen van de particulieren	1,7	1,3	1,6	1,7	1,4	1,3	1,1	1,4
- Consumptieve bestedingen van de overheid	0,5	1,3	1,0	0,8	1,1	1,5	0,8	1,1
- Bruto-investeringen	3,6	0,7	3,3	2,4	2,4	2,6	2,0	2,3
. Ondernemingen	4,9	0,7	3,2	3,2	2,7	2,6	2,7	2,6
. Overheid	-3,1	1,5	10,6	-0,6	3,0	3,1	0,9	3,4
. Woongebouwen	2,6	0,3	0,5	1,1	1,0	3,0	0,6	0,9
- Voorraadwijziging (bijdrage tot de bbp-groei)	0,2	0,1	-0,3	0,0	0,0	0,2	0,1	-0,0
- Totale binnenlandse vraag	2,1	1,3	1,6	1,7	1,6	1,8	1,4	1,5
- Uitvoer van goederen en diensten	7,5	4,9	4,4	4,0	3,5	2,3	4,9	3,9
- Invoer van goederen en diensten	8,4	4,4	4,4	4,2	3,6	2,7	5,0	3,9
- Netto-uitvoer (bijdrage tot de bbp-groei)	-0,6	0,5	0,1	-0,1	-0,2	-0,1	-0,0	-0,0
- Bbp	1,5	1,7	1,6	1,6	1,4	1,6	1,3	1,5
- Bbp tegen lopende prijzen	3,1	3,3	3,2	3,2	3,0	3,5	2,8	3,1
- Reëel bruto nationaal inkomen per capita	2,4	-0,5	0,7	1,2	0,9	0,5	0,7	0,7
Prijzen en rentevoeten (*)								
- Nationaal indexcijfer der consumptieprijzen	2,0	2,1	2,0	1,7	1,7	2,1	1,8	1,8
- Gezondheidsindex	2,1	1,8	1,6	1,7	1,7	1,9	1,7	1,7
- Ruilvoet	0,7	-1,3	-0,4	0,1	-0,2	-0,3	-0,1	-0,3
- Bbp-deflator	1,6	1,6	1,5	1,6	1,6	1,9	1,5	1,6
- Nominale langetermijnrente (**) (10 jaar, niveau)	0,4	0,7	0,8	1,1	3,2	4,0	2,3	1,8
- Nominale kortetermijnrente (**) (3 maanden, niveau)	-0,6	-0,7	-0,6	-0,4	2,1	2,5	0,1	0,4
Werkgelegenheid, werkloosheid en productiviteit								
- Beroepsbevolking, definitie FPB								
. in duizendtallen (**)	5331,6	5358,1	5371,8	5393,0	5438,2	5054,4	5274,9	5406,4
. wijziging in duizendtallen	26,2	26,4	13,7	21,2	11,3	43,1	23,1	15,2
. wijziging in %	0,5	0,5	0,3	0,4	0,2	0,9	0,4	0,3
- Totale werkgelegenheid								
. in duizendtallen (**)	4658,0	4723,3	4783,1	4829,6	4972,0	4311,2	4560,3	4862,2
. wijziging in duizendtallen	57,7	65,3	59,8	46,6	35,6	41,2	30,4	44,9
. wijziging in %	1,3	1,4	1,3	1,0	0,7	1,0	0,7	0,9
- Werkgelegenheidsgraad, concept EU2020 (a) (**)	67,7	68,5	69,2	69,8	71,9	66,6	67,3	70,3
- Werkloosheid, definitie FPB								
. in duizendtallen (**)	596,3	557,4	511,4	486,0	388,8	668,6	636,1	466,8
. wijziging in duizendtallen	-31,5	-38,9	-46,1	-25,4	-24,3	0,3	-7,1	-29,6
- Werkloosheidsgraad, definitie FPB (**)	11,2	10,4	9,5	9,0	7,2	13,2	12,1	8,6
- Productiviteit per uur (marktbedrijfstacken) (*)	-0,7	0,1	0,3	0,5	0,7	1,1	0,6	0,5

VOORUITZICHTEN

	2016	2017	2018	2019	2020- 2023	Gemiddelden		
						2003- 2009	2010- 2016	2017- 2023
Inkomens								
- Reëel uurloon (marktbedrijfstakingen) (*)	-0,8	-0,1	0,5	0,9	1,0	0,2	0,1	0,8
- Loonkosten per eenheid product (marktbedrijfstakingen) (b) (*)	-0,1	1,6	1,7	1,9	1,9	1,6	0,8	1,8
- Loonquote (marktbedrijfstakingen) (c) (**)	58,6	58,8	59,1	59,1	60,3	60,1	60,0	59,5
- Rendabiliteitsgraad van de ondernemingen (d) (**)	43,4	43,6	43,3	43,3	42,7	40,3	41,6	43,2
- Reëel beschikbaar inkomen van de particulieren (*)	0,9	1,3	1,8	2,0	1,2	1,4	-0,0	1,4
- Spaarquote van de particulieren (**)	11,2	11,2	11,3	11,5	10,9	15,9	12,7	11,2
Overheidsfinanciën								
- Financieringssaldo								
. in miljard euro (**)	-10,5	-4,2	-4,5	-6,6	-9,5	-5,1	-13,1	-7,1
. in % van het bbp (**)	-2,5	-1,0	-1,0	-1,4	-1,8	-1,6	-3,4	-1,5
waarvan (beleidsniveaus):								
- Federale overheid (**)	-2,6	-1,3	-0,5	-1,6	-2,2	-1,5	-2,8	-1,6
- Sociale zekerheid (**)	-0,1	0,1	-0,0	0,2	0,5	-0,0	-0,0	0,3
- Gemeenschappen en gewesten (**)	0,0	0,1	-0,4	-0,1	-0,2	-0,0	-0,4	-0,2
- Lagere overheid (**)	0,2	0,1	-0,0	0,1	0,0	0,0	-0,1	0,0
- Structureel saldo (**)	-1,9	-0,9	-1,4	-1,6	-1,8	-1,6	-2,9	-1,6
- Schuld								
. in % van het bbp (**)	105,9	103,4	102,1	101,0	98,0	94,6	104,4	100,4
Verrichtingen met het buitenland								
- Saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland								
. in miljard euro (**)	0,4	-2,9	-4,7	-4,6	-8,4	10,5	3,2	-5,7
. in % van het bbp (**)	0,1	-0,7	-1,0	-1,0	-1,6	3,3	0,9	-1,2
Energieverbruik en broeikasgasemissies								
Energie-eindverbruik (*)	1,4	-0,1	-0,4	0,8	0,3	-0,6	0,8	0,2
Broeikasgasemissies (e) (**)	117,7	118,8	115,4	114,5	113,3	141,5	120,4	114,4

(*) Groeivoeten in %

(**) Einde periode, dus 2023, in de kolom voor 2020-2023.

(a) Volgens concept EU2020 (bron: enquête naar de arbeidskrachten, leeftijdscategorie 20-64 jaar)

(b) Loonkosten in de marktbedrijfstakingen vóór aftrek van de loonsubsidies.

(c) Aandeel arbeidskosten incl. zelfstandigen in % van de toegevoegde waarde

(d) Bruto-exploitatieoverschot van de ondernemingen in % van hun toegevoegde waarde

(e) In miljoen ton CO₂-equivalenten

2.2.2. Evolutie per bedrijfstak

Volgens de eerste (voorlopige) ramingen voor 2017, zou de volumegroei van de totale Belgische toegevoegde waarde (1,7 %) vooral ondersteund zijn door de bedrijfstakken 'uitrustingsgoederen', 'overige marktdiensten', 'vervoer en communicatie' en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' die allemaal een groei van ongeveer 3 % lieten optekenen. Andere bedrijfstakken zouden de volumegroei van de totale toegevoegde waarde daarentegen neerwaarts hebben beïnvloed, zoals de bedrijfstakken 'landbouw' (-8,1 %), 'energie' (-2,3 %), 'krediet en verzekeringen' (-1,5 %) en 'intermediaire goederen' (-0,4 %); die laatste twee bedrijfstakken lieten een uiterst dynamische groei optekenen in 2016 (respectievelijk 5,8 % en 3,3 %).

Tijdens de periode 2018-2023 zou de gemiddelde groei van het bbp en zijn belangrijkste componenten in lijn liggen met die van de periode 2000-2015. De reële toegevoegde waarde van de totale economie zou gemiddeld met 1,5 % per jaar stijgen, wat 0,1 procentpunt minder is dan tijdens de periode 2000-2015. De geleidelijke groeivertraging van het Belgische bbp tijdens de projectieperiode zou te wijten zijn aan zowel de binnenlandse vraag als de uitvoer en een invloed hebben op de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid, die meer gericht zijn op de buitenlandse markt dan de bedrijfstakken van de marktdiensten, die meer gericht zijn op de binnenlandse markt.

De industriële bedrijfstakken⁶ en de landbouw zouden in een gelijkaardig of trager tempo groeien dan het gemiddelde van de totale economie, met uitzondering van de bedrijfstak 'bouwnijverheid' (1,9 %) – net zoals tijdens de periode 2000-2015 – en de 'uitrustingsgoederen' (1,8 %)⁷.

De groei van de marktdiensten zou gelijkaardig aan of hoger zijn dan het gemiddelde van de totale economie, met uitzondering van de bedrijfstak 'handel en horeca' (1,3 %), net zoals tijdens de periode 2000-2015.

De groei van de toegevoegde waarde van de niet-verhandelbare diensten (0,9 %), die hoofdzakelijk de overheidsadministratie en het onderwijs groeperen, zou ruimschoots lager liggen dan de gemiddelde groei van de totale toegevoegde waarde, en nog meer dan over de periode 2000-2015.

Er dient te worden opgemerkt dat deze vooruitzichten rekening houden met de stopzetting van twee Belgische kerncentrales, zoals voorzien in de wet van 28 juni 2015. Dat heeft een negatieve impact op de toegevoegde waarde van de bedrijfstak 'energie' in 2023.

De evolutie van de toegevoegde waarde per bedrijfstak in volume beïnvloedt uiteraard, samen met het verloop van de deflatoren van de toegevoegde waarde, de structuur van de Belgische economie. Tijdens de afgelopen 23 jaar is het economische gewicht van de marktdiensten in de nominale toegevoegde waarde sterk toegenomen, nl. van 55,6 % in 1995 tot 59,9 % in 2005 en tot 62,3 % in 2017. Op middellange termijn zou het aandeel van de marktdiensten zich stabiliseren (62,3 % in 2023). Het nominale aandeel van de verwerkende nijverheid in de toegevoegde waarde is aanzienlijk gekrompen tussen 1995 en 2017, nl. van 20,2 % in 1995 tot 17,1 % in 2005 en tot 13,7 % in 2017. In de projectie zou dat aandeel zich

⁶ Gedefinieerd als het totaal van de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid, 'energie' en 'bouwnijverheid'.

⁷ De negatieve gemiddelde groei van de bedrijfstak 'uitrustingsgoederen' in de periode 2000-2015 (-1,2 %) werd sterk neerwaarts beïnvloed door 2009 (-25,4 %).

stabiliseren op 13,6 % in 2023. Tot slot bleef het aandeel van de niet-verhandelbare diensten stabiel tussen 1995 (14,0 %) en 2005 (14,1 %), steeg het aan het einde van de jaren 2010 (14,9 % in 2017) en zou het zich op middellange termijn eveneens stabiliseren (15,0 % in 2023).

Over de gehele periode 2018-2023 neemt de binnenlandse werkgelegenheid toe met 249 000 personen, gevoelig meer dan in de zes afgelopen jaren (+188 000 personen). De toename van de werkgelegenheid in de marktdiensten (+225 000 personen) zou echter nauwelijks hoger zijn dan tijdens de periode 2012-2017 (+215 000 personen). Ook nu wordt de toename van de werkgelegenheid bij de marktdiensten voornamelijk gevoed door de aanzienlijke jobcreatie in de takken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' (+191 000 personen voor beide takken samen), terwijl de bedrijfstakken 'handel en horeca' (+20 000 personen) en 'vervoer en communicatie' (+6 000 personen) beter presteren dan tijdens de afgelopen zes jaar. Het aantal dienstenchequejobs daarentegen neemt nog toe (+13 000 personen), maar beduidend minder sterk dan in het recente verleden. De grootste verschillen met de afgelopen zes jaar zijn te vinden in de industriële takken. Terwijl over de periode 2012-2017 41 000 banen verloren gingen in de verwerkende nijverheid, zou dat verlies beperkt blijven tot 17 000 banen tegen 2023. In de bouwnijverheid zouden 24 000 bijkomende arbeidsplaatsen worden gecreëerd over de periode 2018-2023, vooral tijdens de eerste helft van de periode, wanneer de groei van de werkgelegenheid wordt ondersteund door gerichte bijkomende kortingen op de bedrijfsvoorheffing. Bij de niet-verhandelbare diensten blijft de werkgelegenheid toenemen (+15 000 personen), maar meer beperkt dan tijdens de zes afgelopen jaren.

Tabel 3 Voornaamste sectorale resultaten van de nationale projectie

	2016	2017	2018	2019	2020- 2023	Gemiddelden		
						2003- 2009	2010- 2016	2017- 2023
1. Bruto toegevoegde waarde (basisprijzen, in volume, groeivoeten)								
- Landbouw	-9,1	-8,1	-1,2	0,9	0,9	0,1	-0,6	-0,7
- Energie	-2,0	-2,3	1,2	1,3	0,5	3,3	1,8	0,3
- Verwerkende nijverheid	1,4	0,5	1,4	1,6	1,4	-0,2	2,2	1,3
. Intermediaire goederen	3,3	-0,4	1,0	1,4	1,3	-0,7	4,1	1,0
. Uitrustingsgoederen	1,9	3,9	1,6	1,8	1,8	-2,5	-0,7	2,1
. Verbruiksgoederen	-2,1	-0,0	1,7	1,7	1,4	2,2	0,8	1,3
- Bouw	0,3	1,3	2,2	1,7	1,8	3,6	1,2	1,8
- Verhandelbare diensten	1,1	2,4	1,9	1,8	1,5	1,9	1,2	1,8
. Vervoer en communicatie	-2,8	3,1	2,8	1,8	0,9	1,8	1,0	1,6
. Handel en horeca	0,0	1,1	1,5	1,5	1,2	1,2	0,2	1,3
. Krediet en verzekeringen	5,8	-1,5	1,5	1,5	1,5	-0,1	1,2	1,1
. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	2,7	2,4	1,6	1,5	1,6	1,4	0,6	1,7
. Overige marktdiensten	1,3	3,8	2,1	2,0	1,8	2,9	1,8	2,2
- Niet-verhandelbare diensten	2,8	1,2	0,9	0,8	1,0	1,2	1,1	1,0
Totaal	1,2	1,7	1,7	1,6	1,4	1,6	1,3	1,5
2. Werkgelegenheid (groeivoeten)								
- Landbouw	-0,6	-1,6	0,1	0,1	0,2	-1,8	-1,7	-0,1
- Energie	0,5	0,7	0,7	0,2	0,1	2,6	0,5	0,3
- Verwerkende nijverheid	0,1	0,6	0,1	-0,4	-0,8	-1,9	-1,6	-0,4
. Intermediaire goederen	0,6	1,1	-0,4	-0,8	-1,4	-1,2	-1,5	-0,8
. Uitrustingsgoederen	-1,0	-1,4	0,1	-0,8	-1,2	-3,9	-2,6	-1,0
. Verbruiksgoederen	0,2	0,9	0,5	0,2	0,1	-1,4	-1,3	0,3
- Bouw	0,6	1,2	2,5	1,6	1,1	1,4	0,0	1,4
- Verhandelbare diensten	1,8	1,9	1,7	1,4	1,1	1,7	1,3	1,3
. Vervoer en communicatie	0,2	1,0	1,4	0,6	0,1	0,4	-1,0	0,5
. Handel en horeca	0,4	0,8	1,0	0,6	0,3	0,2	0,0	0,5
. Krediet en verzekeringen	-1,3	-0,9	-0,9	-0,5	-0,4	-1,0	-1,0	-0,6
. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	2,4	2,3	2,4	2,4	2,2	2,7	2,4	2,3
. Overige marktdiensten	3,1	2,9	2,1	1,8	1,3	3,2	2,6	1,7
- Niet-verhandelbare diensten	0,4	0,5	0,2	0,0	0,4	0,9	0,4	0,3
Totaal	1,3	1,4	1,3	1,0	0,7	1,0	0,7	0,9

2.2.3. Inflatie

De inflatie, gemeten als de jaar-op-jaargroei van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen, nam de afgelopen maanden toe als gevolg van een stijging van de energieprijzen. Op jaarbasis zou de olieprijs in euro in 2018 30 % hoger noteren dan in 2017, waardoor de inflatie dit jaar (2,0 %) nauwelijks zou vertragen ten opzichte van 2017 (2,1 %), toen de energieprijzen ook een forse toename lieten optekenen. De onderliggende inflatie neemt sinds 2017 in zeer beperkte mate toe. Het uitdoven van de effecten van het loonmatigingsbeleid dat gevoerd werd tijdens de periode 2014-2016 doet de loongroei immers versnellen, maar de gevolgen daarvan voor de onderliggende inflatie worden afgeremd door de appreciatie van de (effectieve) wisselkoers van de euro. Dankzij een stabilisering van de olieprijs zou

de inflatie in 2019 vertragen tot 1,7 %. Vanaf 2020 zou de onderliggende inflatie een nagenoeg stabiel verloop kennen, net zoals de groei van de loonkosten per eenheid product. In combinatie met een geleidelijke toename van de olieprijs, levert dat een gemiddelde inflatie van 1,7 % per jaar op tijdens de periode 2020-2023.

2.2.4. Loonkosten

Na een toename met 0,4 % in 2017 zouden de bruto-uurlonen vóór indexering in de sector van de ondernemingen stijgen met 0,7 % in 2018, in overeenstemming met de maximale toename die werd overeengekomen in het kader van het meest recente interprofessioneel akkoord. Gegeven de bijkomende loonlastenverlagingen die gepland zijn in het kader van de tweede fase van de taxshift en de indexering, zouden de nominale arbeidskosten per uur met 1,9 % stijgen in 2018. Nadien zou de groei van de bruto-uurlonen vóór indexering versnellen van 0,8 % in 2019 tot gemiddeld 1,0 % over de periode 2020-2023. Bijgevolg – en rekening houdend met de bijkomende gerichte loonsubsidies via de kortingen op de door te storten bedrijfsvoorheffing – zou de groei van de nominale arbeidskosten per uur aanvankelijk nog beperkt zijn (2,4 % in 2019 en 2,0 % in 2020), maar nadien oplopen tot gemiddeld 2,7 % over 2021-2023. Het aandeel van de arbeidskosten in de toegevoegde waarde van de ondernemingen, dat in de jaren 80 gemiddeld 64 % bedroeg, viel in 2016 terug tot 58,6 %, maar zou zich geleidelijk herstellen tot 60,3 % tegen 2023.

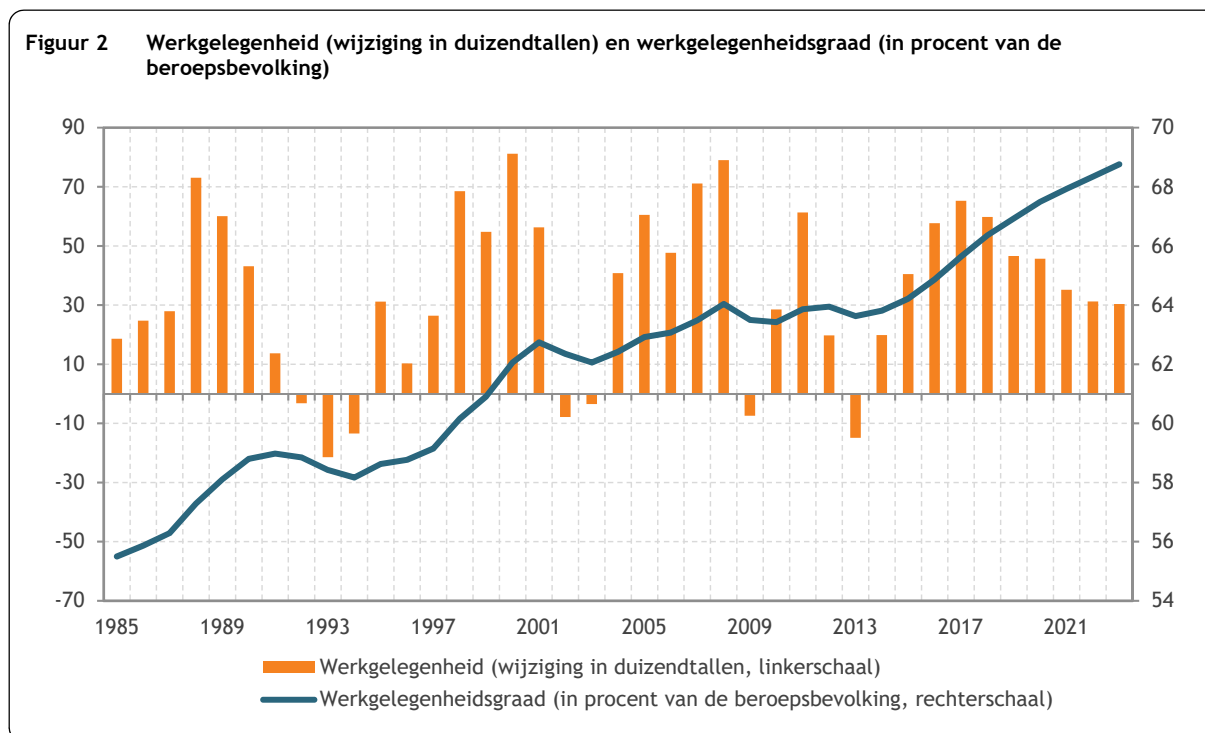
2.2.5. Werkgelegenheid en werkloosheid

Ondersteund door de groei van de toegevoegde waarde in de privésector en de nog steeds bescheiden productiviteitswinsten, zou de binnenlandse werkgelegenheid vrijwel even sterk groeien in 2018 (+60 000 personen) als in 2017 (+65 000 personen). De terugval in de groei van de werkgelegenheid zou sterker zijn in de periode 2019-2020 (+46 000 personen per jaar) omdat de productiviteitswinsten hernemen en de economische marktactiviteit enigszins vertraagt. De werkgelegenheidsgroei zwakt verder af tijdens de tweede helft van de projectieperiode (nog +30 000 personen tegen 2023), vooral als gevolg van de vertraging van de economische activiteit en in beperkte mate ook door de herneming van de productiviteitswinsten, die zelf sterk wordt beïnvloed door de evolutie van de loonkosten. De werkgelegenheidsgraad⁸ klimt van 68,5 % in 2017 tot 70,4 % in 2020 – gevoelig lager weliswaar dan de doelstelling van 73,2 % die België voor dat jaar vooropstelde – en tot 71,9 % in 2023.

De afname van de werkloosheid bedroeg 99 000 personen tijdens de afgelopen drie jaar en zou dit jaar nog versnellen (-46 000 personen), gedragen door het arbeidsintensief karakter van de groei in de marktsector en een zwakkere toename van de beroepsbevolking. Tijdens de periode 2019-2020 halveert de afname van de werkloosheid echter (-25 000 personen per jaar), zowel omdat de groei van de werkende bevolking op een lager peil komt te liggen als omdat de groei van de beroepsbevolking sterk is. Tijdens de tweede helft van de projectieperiode verliest de werkgelegenheidsgroei verder aan kracht, maar valt ook de groei van de beroepsbevolking terug, zodat de afname van de werkloosheid vrijwel even sterk blijft (gemiddeld -24 000 personen per jaar). De werkloosheidsgraad daalt van 10,4 % in 2017 tot 9,5 % in 2018 en valt terug tot 7,2 % in 2023, wat ongezien is sinds de tweede helft van de jaren 70.

---

⁸ Volgens concept 'EU2020' (bron: Enquête naar de arbeidskrachten, leeftijdscategorie 20-64 jaar).

2.2.6. Energieverbruik en broeikasgasemissies

Het finaal energie-eindverbruik zou gemiddeld met 0,3 % per jaar stijgen over de periode 2018-2023, terwijl de broeikasgasemissies zouden dalen van 117,7 Mt-CO₂-equivalenten in 2016 tot 113,3 Mt-CO₂-equivalenten in 2023. Dat resultaat is vooral te danken aan de afname van de energiegebonden CO₂-emissies, als gevolg van de structurele wijziging in het energiegebruik ten gunste van minder vervuilende producten en hernieuwbare energie. De niet-energiegebonden CO₂-emissies zouden ook dalen, net zoals de emissies van CH₄, N₂O en gefluoreerde gassen.

2.2.7. Overheidsfinanciën

Het tekort van de gezamenlijke overheid bedraagt 1,0 % van het bbp in 2018, wat een stabilisering is ten opzichte van 2017 en een aanzienlijke verbetering ten opzichte van 2016. In tegenstelling tot het nominaal saldo daalt het structureel saldo (gezuiverd voor de conjunctuur en de eenmalige maatregelen en verschuivingen) in 2018, voornamelijk door de impact van het bijkomende luik van de taxshift, de toename van de investeringen van de lagere overheid in een verkiezingsjaar en de forse stijging van de bijdrage tot de Europese begroting, die in 2017 uitzonderlijk laag was. In 2019 stijgt het tekort – bij ongewijzigd beleid – tot 1,4 % van het bbp en het schommelt in de daaropvolgende jaren rond 1,7 % van het bbp, net zoals het structureel saldo. Bijkomende budgettaire maatregelen zullen nodig zijn om het tekort verder terug te dringen (zoals de afgelopen jaren is gebeurd), zodat kan worden voldaan aan de vereisten van het Europese stabiliteits- en groeipact.

De in 2015 ingezette daling van de schuldgraad zet zich voort en in 2021 zou de schuld onder de grens van 100 % van het bbp duiken. De daling was bijzonder uitgesproken in 2017 dankzij de aanzienlijke vermindering van het overheidstekort en de verkoop door de federale regering van een deel van haar participatie in BNP Paribas. De daling van de schuldgraad zet zich vervolgens voort in een trager

tempo, rekening houdend met de daling van het primair saldo, de stijging van de rentevoeten, de zwakkere groei van het nominaal bbp (die de noemer is van die ratio), verschillende financiële factoren op federaal niveau en de leningen van de Vlaamse Gemeenschap in het kader van het huisvestingsbeleid.

Het tekort van de federale overheid daalt over de jaren 2017 en 2018 in totaal met meer dan 2 % van het bbp. Naast de impact van de budgettaire besparingsmaatregelen en de daling van de uitgaven verbonden aan de asielcrisis en van de rentelasten zijn er aanzienlijke eenmalige gunstige factoren. Het gaat daarbij in hoofdzaak om het grotere aandeel van de vennootschapsbelasting dat wordt vereffend via voorafbetalingen in 2017 en 2018 en de inlevering in 2018 op de dotaties aan de gewesten in het kader van de overgang naar het definitieve stelsel van de bijzondere financieringswet. Aangezien een gedeelte van die verbetering eenmalig is, neemt het tekort van de federale overheid bij ongewijzigd beleid opnieuw toe tot 1,6 % van het bbp in 2019 en tot meer dan 2 % van het bbp aan het einde van de projectieperiode. Die achteruitgang weerspiegelt ook de uitvoering in 2019 van een bijkomend luik van de taxshift met betrekking tot de personenbelasting, het einde van het meerjarenbesparingsplan in 2019, de stijging van de alternatieve financiering van de sociale zekerheid als compensatie voor de taxshift betreffende de sociale bijdragen en de toename van de rentelasten aan het einde van de periode.

De sociale zekerheid, die dicht aanleunt bij een begrotingsevenwicht in 2017-2018, laat op middellange termijn een overschot optekenen (tot 0,5 % van het bbp na vijf jaar), uitgaande van de technische hypothese dat de evenwichtsdotaties die door de federale overheid worden uitgekeerd in reële termen constant worden gehouden op het vastgelegde niveau voor 2018. In een context waar de sociale zekerheid grotendeels buiten schot blijft van de effecten van de bijdrageverminderingen van de taxshift, vloeit het jaarlijks overschot voort uit de verhoging van de alternatieve financiering van de gezondheidszorg en de alternatieve financiering op basis van de roerende voorheffing (aangezien de ontvangsten uit de roerende voorheffing stijgen op middellange termijn), alsook uit de gunstige dynamiek van de arbeidsmarkt op het vlak van de ontvangsten uit de sociale bijdragen en de werkloosheidsuitgaven. Die gunstige factoren, die gedeeltelijk onder de interne financieringsmechanismen van de overheid vallen, vormen meer dan een compensatie voor de toename van de uitgaven voor pensioenen, ziekte- en invaliditeitsuitkeringen en gezondheidszorg.

Na een licht overschot in 2017 vertoont de rekening van de deelsector van de gemeenschappen en gewesten opnieuw een tekort in 2018 dat zich op middellange termijn stabiliseert op ongeveer 0,15 % van het bbp. Dat tekort is het gevolg van onder meer de vermindering van de aanslagbasis van de regionale opcentiemen op de personenbelasting en de neerwaartse herziening van diezelfde opcentiemen als gevolg van de overgang naar het definitieve stelsel van de bijzondere financieringswet. De financiën van die deelsector worden eveneens beïnvloed door de evolutie van de investeringen in schoolgebouwen, veiligheid en mobiliteit in Brussel en het Oosterweelproject. De relatieve stabiliteit van het tekort op middellange termijn wordt verklaard door de veronderstelde voortzetting van het restrictieve uitgavenbeleid van de laatste jaren, met uitzondering van de uitgaven voor gezondheidszorg.

Gegeven de hypothesen in de projectie, blijft de rekening van de lagere overheid in evenwicht of vertoont die een licht overschot, aangezien de afbrokkeling van de opcentiemen op de

personenbelasting als gevolg van de federale taxshift wordt gecompenseerd door de voortzetting van het restrictieve uitgavenbeleid van de laatste jaren. Zo wordt de trendmatige daling van de investeringsgraad die zich lijkt voor te doen in de huidige legislatuur (dus sinds de verkiezingen van 2012) behouden in deze vooruitzichten, hoewel dat onzeker is.

3. Regionale macro-economische en sectorale evoluties

Dit hoofdstuk beschrijft de belangrijkste macro-economische resultaten van de regionale projectie. Afdeling 3.1 toont de evoluties van de voornaamste geregionaliseerde macro-economische aggregaten: toegevoegde waarde (en bruto binnenlands product), investeringen, binnenlandse werkgelegenheid, productiviteit en loonkosten. De resultaten voor de arbeidsmarkt komen aan bod in afdeling 3.2.

3.1. Macro-economische resultaten

Economische groei

Volgens de laatste regionale rekeningen die het INR in februari 2018⁹ heeft gepubliceerd, was de economische groei in 2016 sterker in Wallonië (1,9 %) dan in het Vlaams (1,4 %) en het Brussels Gewest (1,1 %) (zie tabel 4). Die evolutie contrasteert met de twee voorgaande jaren. De groei van de Waalse economie hernam enigszins in 2014-2015 (tot gemiddeld 1,1 % per jaar), na een inkrimping van de economische activiteit in 2012-2013. In Vlaanderen liet de economische activiteit – die minder werd beïnvloed door de vertraging van de handel in 2012-2013 – een forse herneming optekenen in 2014, gevolgd door een vertraging in 2015 (en opnieuw in 2016). Daardoor bedroeg de gemiddelde volumegroei van het bbp 2,0 % per jaar in 2014-2015. In Brussel was de vertraging van de activiteit sterker en langduriger dan in de andere twee gewesten en was de herneming in 2015 minder uitgesproken, waardoor het Brusselse bbp daalde in 2014-2015 (gemiddeld -0,3 % per jaar).

In 2017 verstevigde het economische herstel in België, net zoals bij de belangrijkste Europese partners. Volgens onze ramingen zou de versnelling van de volumegroei van het Belgische bbp (1,7 %) opnieuw verschillende evoluties van de activiteit op regionaal niveau weerspiegelen. Terwijl de sterkere groei van de Waalse economie in 2016 van tijdelijke aard zou geweest zijn, zou de Vlaamse economie vorig jaar voordeel getrokken hebben uit de versteviging van de wereldwijde conjunctuur. In 2017 zou de economische groei versneld zijn in Vlaanderen (1,9 %) en in mindere mate in Brussel (1,2 %), terwijl die in Wallonië (1,7 %) enigszins vertraagd zou zijn.

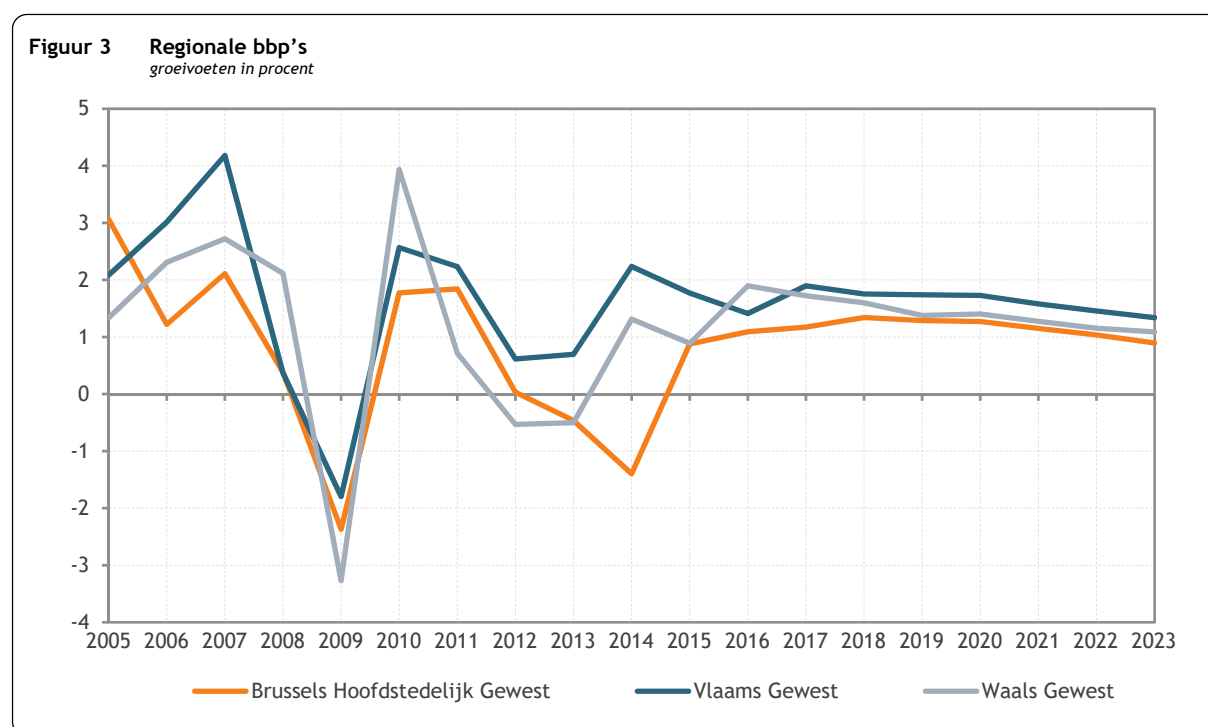
In de drie gewesten zou de herwonnen dynamiek van de bedrijfstak ‘overige marktdiensten’ de belangrijkste groeimotor zijn geweest in 2017. Die activiteiten omvatten onder meer een grote waaier aan zakelijke dienstverlening en de interimsector, die beide conjunctuurgevoelig zijn. In Brussel zou de toegevoegde waarde van die bedrijfstak met 3,3 % zijn toegenomen (tegenover -0,4 % in 2016), waardoor zijn bijdrage tot de economische groei van het gewest steeg van -0,1 procentpunt tot 1,0 procentpunt in 2017.¹⁰ In Vlaanderen is het aandeel van de tak ‘overige marktdiensten’ nauwelijks kleiner dan in de hoofdstad en zou de sterke stijging van zijn toegevoegde waarde zich ook vertaald hebben in een aanzienlijk hogere bijdrage tot de economische groei (van 0,4 procentpunt in 2016 tot 1,2

⁹ De cijfers voor de regionale toegevoegde waarde van het laatste jaar van de regionale rekeningen (2016 in deze uitgave van de regionale vooruitzichten) zijn berekend door het INR volgens een voorlopige methode en kunnen worden herzien in de toekomst (‘lopende’ herzieningen). De groei van het bbp in 2017 is dus een HERMREG-raming. Elke herziening van de toegevoegde waarde over het recente verleden kan significante effecten hebben op de vooruitzichten van het regionale bbp op korte en op middellange termijn, gezien de dynamische macro-economische modellering. Er is dus een zekere voorzichtigheid geboden bij de toelichting van de recente cijfers van de regionale toegevoegde waarden.

¹⁰ De tabellen 25 tot 27 in de bijlage tonen de bijdrage van de verschillende bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid in elk gewest.

procentpunt in 2017). In Wallonië zou de bijdrage van de bedrijfstak ook gestegen zijn, nl. van 0,5 procentpunt in 2016 tot 0,9 procentpunt in 2017. Van de andere dienstenbedrijfstakken zou de toegevoegde waarde in de bedrijfstak ‘vervoer en communicatie’ – die in 2016 nog een neerwaartse impact had op de groei in de drie gewesten – in 2017 een positieve groeibijdrage van 0,2 procentpunt leveren in de drie gewesten. In Brussel zou de relatief sterke specialisatie in financiële diensten, in een context van aanhoudend lage rentevoeten, er de bbp-groei hebben afgeremd in 2017 (-0,3 procentpunt).

Ondanks de gunstige internationale context in 2017, zou de groeibijdrage van de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid beperkt zijn gebleven tot 0,1 procentpunt voor de Vlaamse economie en 0,0 procentpunt hebben bedragen voor de Waalse economie. De forse stijging van de toegevoegde waarde gecreëerd in de bedrijfstak ‘uitrustingsgoederen’ zou gecompenseerd zijn door de daling van de toegevoegde waarde van de bedrijfstak ‘intermediaire goederen’, terwijl de toegevoegde waarde van de bedrijfstak ‘consumptiegoederen’ zich zou stabiliseren op het niveau van 2016¹¹. De slechte economische resultaten van de bedrijfstak ‘intermediaire goederen’, die een nulgroei van de toegevoegde waarde liet optekenen in Vlaanderen en een negatieve groei in Wallonië, zou evenwel volgen op een periode van sterke groei na de crisis, zowel in Vlaanderen als in Wallonië (gemiddeld respectievelijk 4,7 % en 2,8 % per jaar tussen 2010 en 2016), ondersteund door o.m. de dynamiek van de farmaceutische industrie.

¹¹ Volgens de eerste (voorlopige) beschikbare ramingen op nationaal niveau in de kwartaalrekeningen.

Tabel 4 Voornaamste macro-economische resultaten van de regionale projectie
Groeivoeten in procent

	2016	2017	2018	2019	Gemiddelden			
					2020-2023	2003-2009	2010-2016	2017-2023
1. Bruto binnenlands product in volume								
Het Rijk	1,5	1,7	1,6	1,6	1,4	1,6	1,3	1,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,1	1,2	1,3	1,3	1,1	1,0	0,5	1,2
Vlaams Gewest	1,4	1,9	1,8	1,7	1,5	1,8	1,6	1,6
Waals Gewest	1,9	1,7	1,6	1,4	1,2	1,5	1,1	1,4
2. Bruto toegevoegde waarde in volume								
Het Rijk	1,2	1,7	1,7	1,6	1,4	1,6	1,3	1,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,9	1,2	1,4	1,3	1,1	1,0	0,5	1,2
Vlaams Gewest	1,1	1,9	1,8	1,7	1,6	1,8	1,7	1,7
Waals Gewest	1,7	1,7	1,6	1,4	1,3	1,5	1,1	1,4
3. Bruto-investeringen in volume (1)								
Het Rijk	3,9	0,8	4,1	2,7	2,8	2,6	2,5	2,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	5,3	0,1	3,4	2,3	2,4	1,6	1,6	2,2
Vlaams Gewest	7,9	1,0	4,3	2,9	2,8	2,9	2,3	2,8
Waals Gewest	-5,8	0,8	4,1	2,6	2,9	3,0	4,0	2,7
4. Binnenlandse werkgelegenheid								
Het Rijk	1,3	1,4	1,3	1,0	0,7	1,0	0,7	0,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,6	1,1	0,9	0,5	0,5	0,5	0,4	0,6
Vlaams Gewest	1,4	1,4	1,3	1,1	0,8	1,0	0,8	1,0
Waals Gewest	1,2	1,5	1,3	0,9	0,7	1,1	0,6	0,9
5. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakingen)								
Het Rijk	-0,5	0,2	0,3	0,5	0,7	0,7	0,6	0,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-0,2	-0,2	0,3	0,7	0,6	0,4	-0,0	0,4
Vlaams Gewest	-0,7	0,4	0,3	0,5	0,8	0,9	0,9	0,6
Waals Gewest	-0,1	0,1	0,1	0,4	0,6	0,5	0,4	0,4
6. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakingen) (2)								
Het Rijk	-2,0	-0,0	0,0	0,7	0,8	-0,3	-0,3	0,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-2,2	-0,2	-0,1	0,6	0,8	-0,3	-0,7	0,5
Vlaams Gewest	-1,9	0,1	0,1	0,8	0,9	-0,3	-0,1	0,6
Waals Gewest	-1,9	-0,0	0,1	0,6	0,7	-0,4	-0,2	0,5

(1) Excl. investeringen in woongebouwen.

(2) De hier getoonde loonkosten zijn de loonkosten na aftrek van loonsubsidies (in tegenstelling tot de loonkosten op nationaal niveau zoals weergegeven in tabel 2).

In 2018 en 2019 zou de geleidelijke conjunctuurverzwakking in Europa de bijdrage van de uitvoer beperken. De groei van het Belgische bbp zou zich dit en volgend jaar (en ook in 2020) stabiliseren op 1,6 % en hoofdzakelijk worden ondersteund door de binnenlandse vraag. Dat zorgt voor economische groei in elke regio omwille van de sterke economische verwevenheid tussen de Belgische gewesten.

De economische groei van het Brussels Gewest zou zich dit en volgend jaar bestendigen op 1,3 %, hoofdzakelijk als gevolg van de grotere bijdrage tot de groei van de bedrijfstakingen 'krediet en verzekeringen' en 'vervoer en communicatie', die er samen een kwart van de toegevoegde waarde vertegenwoordigen. De groei van de economische activiteit zou daarentegen licht aan kracht verliezen

in Wallonië en in Vlaanderen. De groeivertraging van de toegevoegde waarde in het noorden en het zuiden van het land zou zich voordoen in de diensten, met uitzondering van 'krediet en verzekeringen' en 'handel en horeca' (vooral in Vlaanderen). De groeibijdrage van de 'overige marktdiensten' zou op die manier worden gehalveerd ten opzichte van 2017. Omgekeerd zou de dynamiek van de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid verstevigen op korte termijn (2018-2019). De bijdrage van de bedrijfstak 'bouwnijverheid' zou zich daarentegen zowel in Vlaanderen als Wallonië stabiliseren op 0,1 procentpunt in 2018 en 2019.

Op middellange termijn (2020-2023) zou de groei van het Vlaamse bbp met 1,5 % per jaar hoger blijven dan die van Wallonië (1,2 %) en Brussel (1,1 %). Achter die gemiddelde groei gaat evenwel een terugval schuil van de economische groei binnen de drie gewesten aan het einde van de periode. Bijna alle bedrijfstakken laten een groeivertraging van hun toegevoegde waarde optekenen vanaf 2021.

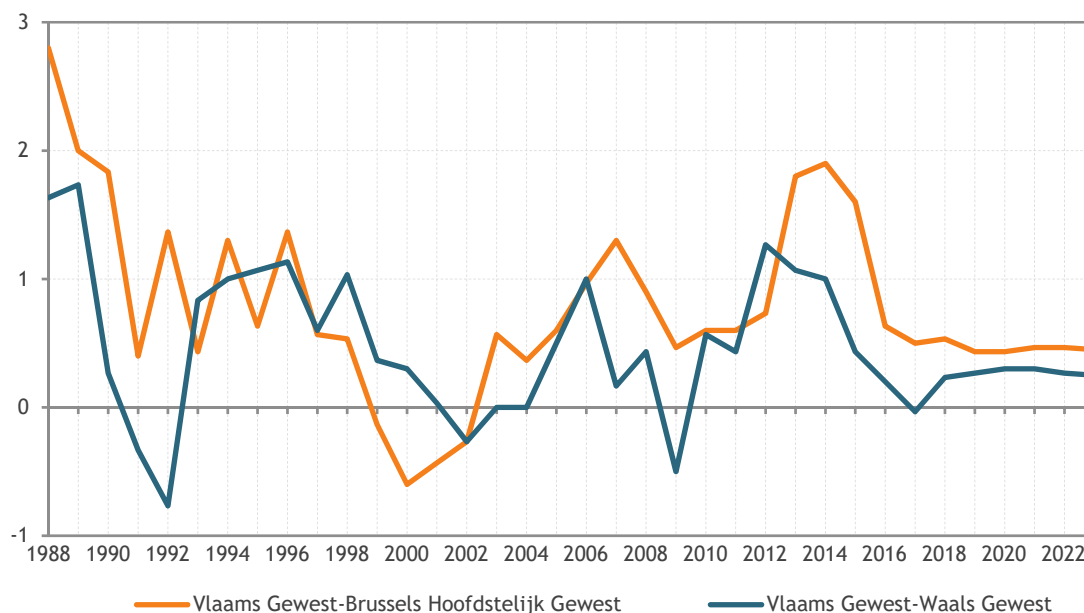
In het Brussels Gewest zou de groeidynamiek op middellange termijn hoofdzakelijk worden ondersteund door de bedrijfstakken 'krediet en verzekeringen' (17,5 % van de regionale toegevoegde waarde in 2016) en 'overige marktdiensten' (29,1 % van de regionale toegevoegde waarde). Hun gemiddelde jaarlijkse groeibijdrage zou uitkomen op respectievelijk 0,2 procentpunt en 0,4 procentpunt over de periode 2020-2023. Hoewel de groeibijdrage van de bedrijfstak 'overheidsadministratie en onderwijs', die een vijfde van de Brusselse toegevoegde waarde uitmaakt, kleiner is dan vóór 2016, vormt die een belangrijke component voor de groei in Brussel (0,2 procentpunt per jaar op middellange termijn tegenover 0,3 procentpunt over de periode 2003-2016). De terugval is het gevolg van de geplande besparingsmaatregelen door de federale, gewest- en gemeenschapsadministraties, die sterk vertegenwoordigd zijn in het Brussels Gewest.

Zowel in Wallonië als in Vlaanderen zou de groei van de economische activiteit op middellange termijn (2020-2023) worden ondersteund door de verwerkende nijverheid (groeibijdrage van 0,2 procentpunt per jaar in beide gewesten) en vooral, gezien het gewicht ervan in het bbp, door de 'overige marktdiensten' (respectievelijk 0,4 procentpunt en 0,6 procentpunt per jaar). Verder zou de economische groei in Wallonië opnieuw worden ondersteund door een aanzienlijke bijdrage van de tak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (0,2 procentpunt) en in Vlaanderen door de tak 'handel en horeca' (0,2 procentpunt).

Het economische groeioverschot van Vlaanderen ten opzichte van Wallonië nam trendmatig af tijdens de jaren 2000 (zie figuur 4). Daartegenover staat dat de sterkere inkrimping van de Waalse economische activiteit in 2009, 2012 en 2013¹² dat negatieve groeiverschil t.o.v. Vlaanderen de afgelopen jaren opnieuw heeft vergroot. Het groeioverschot van Vlaanderen ten opzichte van Wallonië zou sindsdien wat afgenomen zijn, maar gemiddeld positief blijven in de periode 2020-2023 (0,3 procentpunt).

¹² Zo bedroeg de gemiddelde jaarlijkse bbp-groei in Wallonië over de periode 2009-2016 0,6 %, wat 0,7 procentpunt lager is dan in Vlaanderen. Voor Brussel bedraagt het groeiverschil ten opzichte van Vlaanderen -1,0 procentpunt over dezelfde periode.

Figuur 4 Economisch groeiverschil tussen Vlaanderen en de twee andere gewesten, voortschrijdend gemiddelde gecentreerd over 3 jaar
in procentpunt

Daarnaast laat het Brussels Gewest sinds 2003 een negatief groeiverschil optekenen ten opzichte van Vlaanderen¹³ (zie figuur 4). Eén van de belangrijkste oorzaken daarvan is de ‘overspecialisatie’ in de financiële sector (die vanaf 2007 door de financiële crisis werd getroffen) en – als hoofdstedelijk gewest – ook in de tak ‘overheidsadministratie en onderwijs’. Niettemin gaan onze projecties uit van een geleidelijk kleiner verschil, in lijn met de observaties in 2015 en 2016 (zie figuur 4). Die evolutie wordt met name verklaard door de terugkeer van een krachtigere groei in de bedrijfstak ‘krediet en verzekeringen’. Op middellange termijn (2020-2023) zou de Brusselse economische groei nog 0,4 procentpunt onder de economische groei in Vlaanderen blijven.

In termen van structuur van de economische activiteit, zette de lange trend van tertiaarisering van de economische activiteit zich door in de periode 1995-2016 (onderstaande tabellen 5 tot 7). Tijdens de periode 2017-2023 zou de structuur van de toegevoegde waarde tegen lopende prijzen evenwel weinig wijzigen. Het aandeel van de verwerkende nijverheid in de toegevoegde waarde zou zich globaal genomen stabiliseren (zeer lichte daling in Vlaanderen en stabilisering in Wallonië), net zoals dat van de marktdiensten (zeer lichte stijging in Vlaanderen en Wallonië, zeer lichte daling in Brussel). Er wordt ook verondersteld dat het aandeel van de niet-verhandelbare diensten – d.w.z. het aandeel van de tak ‘overheidsadministratie en onderwijs’ in de toegevoegde waarde¹⁴ – zich in de projectie stabiliseert in Vlaanderen en Wallonië, terwijl dat aandeel licht zou stijgen in Brussel.

Door het hoofdzakelijk stedelijke karakter van de Brusselse economie, domineren de tertiaire activiteiten er in sterke mate het productieproces. Het aandeel van de marktdiensten in de totale toegevoegde waarde zou 70,6 % bedragen in 2023, wat een lichte daling is ten opzichte van de gemiddelde waarde ervan tijdens de vorige periodes. Binnen de Brusselse marktdiensten zouden de

¹³ Meer bepaald bedroeg het gemiddelde jaarlijkse groeiverschil van Brussel ten opzichte van Vlaanderen -1,0 procentpunt over de periode 2003-2016.

¹⁴ Het economische gewicht van de huishoudelijke diensten is bijna nul.

bedrijfstakken ‘vervoer en communicatie’ en ‘overige marktdiensten’ de grootste volumegroei laten optekenen over de projectieperiode (respectievelijk 1,7 % en 1,6 % per jaar over de periode 2017-2023). Het Brussels Gewest zou bovendien sterk gespecialiseerd blijven in de bedrijfstak ‘krediet en verzekeringen’. Het gewicht van die tak in de regionale toegevoegde waarde zou 16,6 % bedragen tegen 2023, tegenover ongeveer 3,5 % in de rest van het land. Hetzelfde geldt voor de niet-verhandelbare diensten. Hun aandeel in de Brusselse regionale toegevoegde waarde zou 20,6 % bedragen aan het einde van de projectieperiode, wat meer is dan in Wallonië (18,9 %) en aanzienlijk meer dan in Vlaanderen (11,7 %).

In Vlaanderen en Wallonië vertegenwoordigt de secundaire sector (‘energiesector’, ‘verwerkende nijverheid’ en ‘bouw’) nog steeds een relatief groot aandeel van de activiteit (respectievelijk 25,8 % en 23,3 % van de regionale toegevoegde waarde in 2016). In de projectieperiode (2017-2023) zouden die aandelen zich nagenoeg stabiliseren op respectievelijk 25,9 % en 23,5 %.

Tabel 5   **Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest**
in procent

	Structuur in lopende prijzen				Gemiddelde jaarlijkse groeivoet (in volume)		
	1995	2005	2016	2023	2003- 2009	2010- 2016	2017- 2023
1. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	35,6	3,4	-0,8
2. Energie	3,2	4,0	3,3	3,7	0,8	-2,0	0,3
3. Verwerkende nijverheid	7,2	5,4	2,8	2,6	-4,0	-1,2	0,1
a. Intermediaire goederen	2,6	1,8	1,1	1,0	-5,4	2,7	-0,8
b. Uitrustingsgoederen	2,3	1,8	0,6	0,5	-8,6	-2,6	0,3
c. Consumptiegoederen	2,3	1,8	1,1	1,1	0,2	-3,5	0,7
4. Bouwnijverheid	2,7	2,3	2,6	2,5	4,5	-0,2	1,7
5. Marktdiensten	71,3	71,3	71,2	70,6	0,9	0,4	1,3
a. Vervoer en communicatie	9,2	11,4	8,4	8,3	1,6	1,8	1,7
b. Handel en horeca	14,2	13,3	10,9	10,2	-0,4	-1,6	0,7
c. Krediet en verzekeringen	16,9	16,6	17,5	16,6	-0,9	-0,0	1,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	4,5	4,8	5,4	5,8	0,1	0,3	1,5
e. Overige marktdiensten	26,5	25,2	29,1	29,6	2,5	1,1	1,6
6. Niet-verhandelbare diensten	15,5	17,0	20,2	20,6	2,1	1,6	0,9
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	1,0	0,5	1,2

Tabel 6 Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Vlaams Gewest
in procent

	Structuur in lopende prijzen				Gemiddelde jaarlijkse groei (in volume)		
	1995	2005	2016	2023	2003- 2009	2010- 2016	2017- 2023
1. Landbouw	1,8	1,2	0,9	0,8	0,1	-0,4	-0,5
2. Energie	3,7	2,9	3,0	3,3	4,4	3,7	0,5
3. Verwerkende nijverheid	24,8	20,8	16,7	16,4	-0,3	2,3	1,3
a. Intermediaire goederen	10,8	9,9	8,4	8,3	-0,9	4,7	1,2
b. Uitrustingsgoederen	6,3	4,7	3,1	3,0	-2,9	-1,0	1,8
c. Consumptiegoederen	7,7	6,2	5,2	5,1	2,4	0,7	1,2
4. Bouwnijverheid	6,0	5,7	6,1	5,9	3,4	1,6	1,8
5. Marktdiensten	52,0	58,0	61,6	61,8	2,4	1,5	1,9
a. Vervoer en communicatie	7,8	7,3	6,6	6,3	2,1	1,3	1,7
b. Handel en horeca	14,3	16,6	15,5	14,9	1,6	0,6	1,4
c. Krediet en verzekeringen	3,7	3,0	3,7	3,5	1,1	2,4	1,2
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	5,9	6,4	7,3	7,8	1,6	0,7	1,8
e. Overige marktdiensten	20,4	24,7	28,3	29,4	3,4	2,1	2,4
6. Niet-verhandelbare diensten	11,7	11,4	11,7	11,7	1,0	1,1	1,1
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	1,8	1,7	1,7

Tabel 7 Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Waals Gewest
in procent

	Structuur in lopende prijzen				Gemiddelde jaarlijkse groei (in volume)		
	1995	2005	2016	2023	2003- 2009	2010- 2016	2017- 2023
1. Landbouw	1,8	1,1	0,8	0,7	-0,4	-1,2	-1,3
2. Energie	3,2	2,9	2,9	3,1	2,7	0,3	-0,1
3. Verwerkende nijverheid	19,5	17,5	15,0	15,0	1,0	2,3	1,4
a. Intermediaire goederen	11,3	11,0	8,5	8,3	0,4	2,8	0,8
b. Uitrustingsgoederen	3,3	2,6	2,7	2,8	1,1	0,6	3,1
c. Consumptiegoederen	4,9	4,0	3,8	3,9	2,4	2,4	1,5
4. Bouwnijverheid	5,5	5,1	5,4	5,2	3,7	0,7	1,6
5. Marktdiensten	51,9	55,2	56,9	57,1	1,6	1,0	1,6
a. Vervoer en communicatie	7,2	7,0	5,7	5,4	1,3	-0,6	1,3
b. Handel en horeca	11,5	13,4	12,9	12,3	1,3	0,5	1,2
c. Krediet en verzekeringen	3,4	2,9	3,8	3,6	0,3	3,1	1,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7,7	8,2	9,5	10,3	1,8	0,6	1,7
e. Overige marktdiensten	22,1	23,7	25,0	25,6	1,9	1,5	2,0
6. Niet-verhandelbare diensten	18,1	18,2	19,0	18,9	0,9	0,8	0,8
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	1,5	1,1	1,4

Investerings

Gelet op de sterke schommelingen in de totale investeringen¹⁵, wordt dat macro-economische aggregaat hier geanalyseerd in periodegemiddelden en niet jaar per jaar. Tijdens de periode 2017-2023 zouden de investeringen in volume in Wallonië en in Vlaanderen grosso modo in hetzelfde tempo toenemen (gemiddeld resp. 2,7 % en 2,8 % per jaar). In Brussel zou de toename van het investeringsvolume iets minder uitgesproken zijn (2,2 % per jaar). Die gemiddelde evolutie verhult evenwel een groeivertraging van de investeringsuitgaven van de privésector in de gewesten vanaf 2021, tegen de achtergrond van geleidelijk aantrekkende rentevoeten en een tragere economische groei.

In Brussel en in mindere mate in Vlaanderen zou de aantrekkende groei van de investeringen in de periode 2017-2023 een inhaalbeweging betekenen na zeven jaar (2010-2016) van gematigde investeringsgroei (respectievelijk gemiddeld 1,6 % en 2,3 % per jaar; zie tabel 4). De investeringsuitgaven in Wallonië hielden daarentegen relatief goed stand sinds de crisis (gemiddeld 4,0 % per jaar over de periode 2010-2016), al wordt dat resultaat opgedreven door het jaar 2015 (+11,6 %) als gevolg van uitzonderlijke verrichtingen in de bedrijfstak 'intermediaire goederen'. Het groeitempo van de Waalse investeringen zou enigszins vertragen in de periode 2017-2023 (tot gemiddeld 2,7 % per jaar), maar vergelijkbaar zijn met dat van de periode 2003-2009 (gemiddeld 3,0 % per jaar).

De investeringsquotes¹⁶ zouden hoge niveaus bereiken in de drie gewesten. Tussen 2020 en 2023 zouden die gemiddeld 20,1 % bedragen in Brussel (t.o.v. 19,2 % in 2016), 21,8 % in Vlaanderen (t.o.v. 20,7 % in 2016) en 22,2 % in Wallonië (t.o.v. 21,1 % in 2016).

Productiviteit en lonen

Tijdens de periode 2017-2023 zou Vlaanderen een reële productiviteitsgroei per hoofd laten optekenen van 0,6 % per jaar in alle marktbedrijfstakken, wat iets hoger is dan in Brussel en Wallonië (0,4 %). Voor Brussel is dat een inhaalbeweging ten opzichte van een minder gunstige evolutie in het recente verleden (gemiddeld 0,0 % per jaar tijdens de periode 2010-2016). Niettemin was die productiviteitsgroei in alle gewesten ongeveer drie keer zo sterk vóór 2008.

Gezien het geringe aandeel van de industriële activiteiten in het Brussels Gewest, zijn het vooral de bedrijfstakken 'vervoer en communicatie' en 'krediet en verzekeringen' die traditioneel de Brusselse productiviteitsgroei hebben ondersteund. Tijdens de periode 2017-2023 zou de gemiddelde jaarlijkse productiviteitsgroei in die twee bedrijfstakken uitkomen op respectievelijk 1,4 % en 1,7 %. Voor de bedrijfstak 'vervoer en communicatie' is dat een forse terugval ten opzichte van de periode 2010-2016 (2,3 %) en in nog sterkere mate ten opzichte van de periode 2003-2009 (3,1 %). Voor 'krediet en verzekeringen' zou dat groeitempo vergelijkbaar zijn met dat van de periode 2010-2016 (1,9 %) en hoger liggen dan in de periode 2003-2009 (0,7 %).

¹⁵ In deze afdeling betreft het de bruto vaste kapitaalvorming van de publieke en de privésector, uitgezonderd de investeringen in woongebouwen.

¹⁶ De investeringsquote is gedefinieerd als de investeringen zonder woningbouw in procent van de bruto toegevoegde waarde (in lopende prijzen).

Net als in het verleden zou de verwerkende nijverheid in de projectieperiode een belangrijke bron van productiviteitsgroei vormen in Vlaanderen en in Wallonië (samen vertegenwoordigen zij 96 % van de werkgelegenheid van de Belgische verwerkende nijverheid). In de periode 2017-2023 zou de reële productiviteitsgroei per hoofd in de verwerkende nijverheid in de twee gewesten (elk gemiddeld 1,7 % per jaar) hoger liggen dan de reële loonstijgingen per hoofd (elk gemiddeld 0,7 % per jaar). De industriële bedrijven ervaren immers sterke internationale concurrentie, wat hen ertoe verplicht voortdurend hun loonkosten per eenheid product te drukken. In combinatie met een geprojecteerde groei van de arbeidsproductiviteit in de tertiaire marktdiensten die iets hoger ligt in Vlaanderen dan in Wallonië (resp. gemiddeld 0,5 % en 0,3 % per jaar), verklaart dat waarom de groeivoorzichten voor de reële productiviteit in de marktsector iets hoger liggen in Vlaanderen (0,6 % per jaar in de periode 2017-2023, t.o.v. 0,4 % in Wallonië).

De relatief beperkte productiviteitsgroei gaat gepaard met een zwakke evolutie van de reële arbeidskosten, die het gevolg is van het federale en regionale beleid inzake de vermindering van de loonkosten. Rekening houdend met alle arbeidskostenbeperkende maatregelen (vooral in 2017-2018 en in 2020) en de vrij restrictieve bepalingen van de nieuwe wet over het concurrentievermogen van maart 2017, zouden de reële loonkosten per hoofd in de marktbedrijfstakken in 2017-2018 nog steeds een zwakke groei laten optekenen en vanaf 2019 relatief gematigd stijgen. Over de volledige projectieperiode 2017-2023 zou de stijging van de reële loonkosten in de marktbedrijfstakken identiek zijn aan de reële productiviteitsgroei in Vlaanderen (+0,6 %), terwijl in Wallonië (+0,5 %) en Brussel (+0,5 %) de productiviteitsgroei (+0,4 % in beide gewesten) licht zou worden overtroffen.

De loonevolutie zou tijdens de periode 2020-2023 nagenoeg identiek zijn voor de drie gewesten: +0,7 % per jaar in reële termen in de marktbedrijfstakken in Wallonië, +0,8 % in Brussel en +0,9 % in Vlaanderen. Het loonoverleg verloopt immers relatief gecentraliseerd in België en bovendien kent de productiviteit per hoofd in de marktsector een nagenoeg identiek verloop in de drie gewesten, wat een belangrijke economische determinant vormt van de loonontwikkeling. De top-downmodellering van de regionale vooruitzichten is evenwel niet geschikt om op een verfijnde manier rekening te houden met gedifferentieerde (tweederonde)effecten van de werkloosheidsgraden op de brutolonen in de verschillende gewesten. Vooral in Vlaanderen zouden de spanningen op de arbeidsmarkt kunnen oplopen, waarbij een zeer lage werkloosheidsgraad aan het einde van de projectieperiode (zie paragraaf 3.2.3) voor opwaartse loondruk kan zorgen.

Gedurende de projectieperiode 2017-2023 zou de groei van de reële loonkosten per eenheid product¹⁷ in de marktbedrijfstakken – die de ontwikkeling van het kostenconcurrentievermogen van de regionale economieën weerspiegelt – niet toenemen in Brussel en Vlaanderen (gemiddeld 0,0 % per jaar) en licht stijgen in Wallonië (+0,2 %).

Binnenlandse werkgelegenheid

Volgens de laatste cijfers van de regionale rekeningen, is de jobcreatie in 2016 aanzienlijk versneld in Vlaanderen (1,4 %) en in Wallonië (1,2 %), maar in Brussel bleef ze meer beperkt (0,6 %) tegen de

---

¹⁷ De loonkosten per eenheid product worden gemeten door de verhouding tussen de loonkosten en de productiviteit per hoofd, beide in reële termen.

achtergrond van een laattijdigere herneming van de economische groei (2015 i.p.v. 2014) die ook beperkter bleef. De werkgelegenheidsgroei volgt doorgaans met enige vertraging de schommelingen van de vraag, wat leidt tot een daling van de productiviteit bij een conjunctuurvertraging en tot een stijging bij een conjunctuurherneming. In 2014 heeft het conjunctuurherstel dan ook eerst geleid tot een gedeeltelijk herstel van de arbeidsproductiviteit in Wallonië en in mindere mate in Vlaanderen. Vanaf het daaropvolgende jaar en vooral in 2016 – het jaar waarin de maatregelen van de federale regering om de fiscale en parafiscale druk te verlagen werden toegepast – ging de aantrekkende economische activiteit gepaard met een uitzonderlijk sterke jobcreatie in Vlaanderen en in Wallonië. In Brussel, dat in 2014 nog een negatieve economische groei liet optekenen, werd de groei van de binnenlandse werkgelegenheid pas vanaf 2016 opnieuw positief.

Die dynamiek zou zich nog versterken aan het begin van de projectieperiode (2017-2018). Ondersteund door de groei van de toegevoegde waarde en de bijkomende maatregelen ter vermindering van de arbeidskosten, zou de nettojobcreatie aanzienlijk blijven in de drie gewesten, nl. gemiddeld +1,0 % per jaar in Brussel en 1,4 % zowel in Vlaanderen als Wallonië. Tijdens de periode 2019-2020 zou de groei van de binnenlandse werkgelegenheid terugvallen tot gemiddeld 0,6 % per jaar in Brussel, 0,9 % in Wallonië en 1,1 % in Vlaanderen doordat de productiviteitswinsten hernemen en de groei van de marktsector enigszins vertraagt.

De groei van de binnenlandse werkgelegenheid zwakt in elk van de drie gewesten verder af tijdens het laatste deel van de projectieperiode (2021-2023), als gevolg van de vertraging van de economische activiteit en in mindere mate ook door de herneming van de productiviteitswinsten. De jobcreatie zou dan gemiddeld 0,5 % per jaar bedragen in Brussel, 0,6 % in Wallonië en 0,7 % in Vlaanderen.

Tijdens de periode 2017-2023 zou de nettojobcreatie gemiddeld bijna 28 600 eenheden per jaar bedragen in Vlaanderen (of 200 400 gecumuleerd over die periode), ongeveer 11 600 per jaar in Wallonië (of 81 400 gecumuleerd) en bijna 4 600 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (of 32 200 gecumuleerd). Op middellange termijn zouden de takken ‘gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening’ en ‘overige marktdiensten’ (inclusief dienstenchequewerkgelegenheid) in elk gewest de drijvende kracht blijven vormen achter de werkgelegenheidsgroei, net als in het recente verleden. Anderzijds zou de industriële werkgelegenheid in Wallonië en Vlaanderen verder dalen door de productiviteitswinsten, die noodzakelijk zijn om het hoofd te bieden aan de internationale concurrentie. De regionale werkgelegenheid in de verwerkende nijverheid zou evenwel minder sterk krimpen dan in het recente verleden. In tegenstelling tot wat tijdens de voorbije jaren geobserveerd werd als gevolg van de detacheringen, zou de loontrekkende werkgelegenheid in de bouwsector een aanzienlijke stijging laten optekenen. Dat gebeurt vooral in het begin van de projectieperiode (2018-2020), wanneer de jobcreatie in de sector wordt ondersteund door de bijkomende loonsubsidies. De werkgelegenheidsgroei in de tak ‘overheidsadministratie en onderwijs’ zou nagenoeg nihil zijn in de drie gewesten. Die groei zou enerzijds worden ondersteund door de werkgelegenheidsgroei in het onderwijs, maar anderzijds worden afgeremd door de bezuinigingsmaatregelen in de overheidsadministratie.

Het aantal zelfstandigen zou tijdens de projectieperiode 2017-2023 sterker blijven stijgen in Brussel (gemiddeld 1,6 % per jaar) dan in de andere twee gewesten (1,2 % in Vlaanderen en 0,8 % in Wallonië). Die gemiddelde evolutie verhult evenwel een geleidelijke groeivertraging van de zelfstandige

werkgelegenheid in de drie gewesten na 2016. Ook de samenstelling van de zelfstandige werkgelegenheid verandert, wat vooral ten koste gaat van 'handel en horeca' en – in Vlaanderen en Wallonië – van 'landbouw', terwijl de bijdrage van de bedrijfstak 'overige marktdiensten' zou stijgen.

In Brussel zou het aantal zelfstandigen in de bouwnijverheid – dat explosief toenam tussen 2005 en 2016 (gemiddeld 10,2 % per jaar in Brussel tegenover 2,6 % per jaar op nationaal niveau) – minder sterk stijgen in onze projecties¹⁸.

Tabel 8 Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in procent

	Structuur				Gemiddelde jaarlijkse groei		
	1995	2005	2016	2023	2003- 2009	2010- 2016	2017- 2023
1. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	-11,7	6,2	1,8
2. Energie	1,0	1,0	1,3	1,3	3,1	1,4	0,4
3. Verwerkende nijverheid	7,2	5,2	2,8	2,5	-5,5	-3,9	-1,1
a. Intermediaire goederen	1,9	1,4	0,7	0,5	-7,5	-3,0	-3,1
b. Uitrustingsgoederen	2,2	1,7	0,6	0,5	-11,2	-3,2	-2,4
c. Consumptiegoederen	3,0	2,1	1,5	1,5	-1,2	-4,5	0,2
4. Bouwnijverheid	3,3	2,7	3,1	3,4	2,0	0,4	2,0
5. Marktdiensten	64,2	65,2	66,6	67,5	0,6	0,5	0,8
a. Vervoer en communicatie	8,0	7,7	6,8	6,7	-1,4	-0,4	0,4
b. Handel en horeca	17,4	15,5	13,1	12,4	-0,5	-1,2	-0,2
c. Krediet en verzekeringen	10,2	9,9	7,8	7,1	-1,5	-1,9	-0,7
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7,7	8,8	10,0	10,9	1,4	1,9	2,0
e. Overige marktdiensten	21,0	23,2	28,9	30,5	2,6	1,9	1,4
6. Niet-verhandelbare diensten	24,3	25,9	26,1	25,3	1,2	0,8	0,2
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	0,5	0,4	0,6

¹⁸ De evolutie van de zelfstandige arbeid in de bouwnijverheid in Brussel vertoont vanaf 2005 een trendbreuk, als gevolg van het groeiende aantal onderdanen van de nieuwe EU-lidstaten dat ervoor kiest zich onder dat statuut in België te vestigen wegens beperkingen op het vrij verkeer van loonarbeid die sinds 2004 gelden. De laatste beperkingen liepen in België af in 2014 voor Roemeense en Bulgaarse burgers en in 2015 voor Kroatische burgers.

Tabel 9 Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Vlaams Gewest
in procent

	Structuur				Gemiddelde jaarlijkse groei		
	1995	2005	2016	2023	2003- 2009	2010- 2016	2017- 2023
1. Landbouw	2,7	2,1	1,5	1,4	-1,7	-1,9	0,0
2. Energie	1,1	1,0	1,1	1,1	2,6	0,2	0,4
3. Verwerkende nijverheid	21,3	17,1	12,8	11,6	-2,0	-1,6	-0,4
a. Intermediaire goederen	7,2	6,4	5,0	4,4	-1,1	-1,1	-0,7
b. Uitrustingsgoederen	5,1	3,9	2,5	2,2	-4,0	-2,7	-1,1
c. Consumptiegoederen	9,0	6,8	5,3	5,0	-1,6	-1,4	0,2
4. Bouwnijverheid	6,8	6,1	6,1	6,3	1,1	0,2	1,4
5. Marktdiensten	52,0	57,6	63,1	64,9	2,0	1,5	1,4
a. Vervoer en communicatie	6,8	6,4	5,8	5,6	1,2	-1,1	0,4
b. Handel en horeca	18,7	17,8	16,3	15,7	0,3	0,1	0,5
c. Krediet en verzekeringen	2,5	2,0	1,8	1,6	-0,5	-0,4	-0,4
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	8,6	10,7	13,1	14,3	3,0	2,6	2,4
e. Overige marktdiensten	15,3	20,6	26,1	27,6	3,4	2,7	1,8
6. Niet-verhandelbare diensten	16,1	16,0	15,3	14,7	1,0	0,4	0,5
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	1,0	0,8	1,0

Tabel 10 Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Waals Gewest
in procent

	Structuur				Gemiddelde jaarlijkse groei		
	1995	2005	2016	2023	2003- 2009	2010- 2016	2017- 2023
1. Landbouw	2,7	2,0	1,5	1,3	-1,9	-1,3	-0,4
2. Energie	1,2	1,0	1,2	1,2	2,3	0,6	0,0
3. Verwerkende nijverheid	15,5	12,8	10,4	9,5	-0,7	-1,5	-0,3
a. Intermediaire goederen	7,6	6,4	4,8	4,3	-0,8	-2,4	-0,9
b. Uitrustingsgoederen	2,7	2,2	1,7	1,6	-0,9	-2,2	-0,3
c. Consumptiegoederen	5,2	4,2	3,8	3,7	-0,6	-0,0	0,5
4. Bouwnijverheid	6,8	6,5	6,5	6,6	1,7	-0,4	1,2
5. Marktdiensten	51,1	55,1	59,7	61,6	1,6	1,5	1,4
a. Vervoer en communicatie	6,6	6,2	5,3	5,3	-0,2	-1,4	0,7
b. Handel en horeca	18,2	17,1	16,1	15,9	0,3	0,5	0,8
c. Krediet en verzekeringen	2,2	1,8	1,6	1,4	-0,7	0,1	-0,7
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	10,1	12,5	14,5	15,9	2,7	2,1	2,2
e. Overige marktdiensten	14,0	17,5	22,1	23,2	3,1	2,7	1,6
6. Niet-verhandelbare diensten	22,7	22,7	20,7	19,7	0,6	-0,0	0,2
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	1,0	0,6	0,9

3.2. Arbeidsmarkt

De werkgelegenheid in de productie-eenheden gevestigd op het grondgebied van een gewest, ongeacht het gewest van herkomst van de werknemers, noemen we ‘regionale binnenlandse werkgelegenheid’. De werknemers die niet wonen in het gewest waarin ze werken, worden pendelarbeiders genoemd; zij die niet wonen in het land waarin ze werken, worden grensarbeiders genoemd. Door het saldo van de pendelarbeid en dat van de grensarbeid toe te voegen aan de totale binnenlandse werkgelegenheid van een gewest, verkrijgt men de ‘regionale werkende beroepsbevolking’ of de ‘werkgelegenheid naar woonplaats’, wat dus overeenstemt met de werkgelegenheid (of ‘werkzaamheid’) van de ingezetenen van een gewest. De werkgelegenheidsgraad (of werkzaamheidsgraad) duidt dan aan welk percentage van de ingezetenen op arbeidsleeftijd werkt.

De verwachte evoluties van het aantal werklozen en van de werkloosheidsgraad worden afgeleid uit een confrontatie van het arbeidsaanbod met de arbeidsvraag. De vooruitzichten voor het regionaal arbeidsaanbod worden berekend met behulp van een sociodemografische module. Het resultaat op nationaal niveau wordt bottom-up berekend, door sommering van de regionale ramingen. De resultaten van de sociodemografische projectie van het arbeidsaanbod worden gebruikt als exogene hypothesen in de eigenlijke regionale economische projectie.

De resultaten voor de regionale binnenlandse werkgelegenheid werden al besproken als onderdeel van de gehele regionale productie-optiek in afdeling 3.1. De overige elementen – demografie en arbeidsaanbod, pendel- en grensarbeid, regionale werkende beroepsbevolking en werkgelegenheidsgraad, werkloosheid en werkloosheidsgraad – komen in die volgorde aan bod in dit hoofdstuk over de arbeidsmarkt.

3.2.1. Demografie en arbeidsaanbod

Bevolking op arbeidsleeftijd in België en in de gewesten

De groei van de Belgische bevolking op arbeidsleeftijd viel sterk terug in de eerste helft van dit decennium, van 0,78 % (+55 300 personen) in 2010 tot 0,13 % (+9 200 personen) in 2014. Enerzijds werd haar natuurlijk verloop¹⁹ negatief in die periode, voornamelijk omdat de omvang van de bevolkingscohorten die 65 jaar werden, sterk toenam. Anderzijds werd het extern migratiesaldo op arbeidsleeftijd²⁰ minder positief, vooral omdat de immigratie uit niet-EU-landen gevoelig afnam. De vergrijzing van de bevolking speelde sterker in Vlaanderen (waar de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd verminderde van 0,51 % tot 0,07 % tussen 2010 en 2014) en in Wallonië (afname van 0,70 % tot 0,00 %). De terugval in het externe migratiesaldo²¹ had vooral gevolgen voor Brussel. Bovendien werd tijdens die periode het Brusselse interne migratiesaldo op arbeidsleeftijd nog licht

¹⁹ Voor de totale bevolking wordt het natuurlijk saldo gedefinieerd als het verschil tussen het aantal geboorten en het aantal sterfgevallen. Dat saldo geeft het ‘natuurlijk verloop’ van de bevolking, de wijziging in afwezigheid van externe migratiestromen. Voor de bevolking op arbeidsleeftijd kan naar analogie een natuurlijk verloop (toename in afwezigheid van migratie) berekend worden als het verschil tussen enerzijds de instroom op arbeidsleeftijd (cohort die 15 jaar bereikt) en anderzijds de uitstroom uit arbeidsleeftijd (cohort die 65 jaar wordt) plus de sterfgevallen op arbeidsleeftijd.

²⁰ Een groot gedeelte van de externe migratie vindt plaats op arbeidsleeftijd, meer bepaald binnen de leeftijdsklasse 18-40 jaar.

²¹ ‘Externe migratie’ verwijst naar migratie over de landsgrenzen heen; ‘interne migratie’ naar migratie tussen gewesten.

negatiever. De groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd viel dan ook sterker terug, van 2,50 % tot 0,81 %, maar bleef nog altijd hoger dan in de beide andere gewesten.

Tabel 11 Scenario voor demografie en arbeidsaanbod
jaargemiddelden

	2016	2017	2018	2019	2020- 2023	Gemiddelden		
						2003- 2009	2010- 2016	2017- 2023
1. Totale bevolking								
<i>1a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	56,5	57,6	57,9	56,4	56,1	66,2	71,2	56,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	8,2	6,8	9,3	8,8	7,6	13,4	15,8	7,9
Vlaams Gewest	35,9	36,7	33,8	33,1	32,8	35,2	38,1	33,6
Waals Gewest	12,4	14,0	14,8	14,5	15,6	17,7	17,3	15,1
<i>1b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,7	0,6	0,8	0,7	0,6	1,3	1,4	0,7
Vlaams Gewest	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5
Waals Gewest	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4
2. Bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar)								
<i>2a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	16,3	13,8	10,7	7,1	2,9	50,0	25,1	6,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	5,4	4,4	6,0	5,5	4,2	10,8	10,6	4,7
Vlaams Gewest	7,9	6,1	2,5	0,8	-1,4	21,9	9,4	0,6
Waals Gewest	2,9	3,3	2,2	0,8	0,1	17,3	5,1	0,9
<i>2b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0	0,7	0,3	0,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,7	0,5	0,7	0,7	0,5	1,6	1,4	0,6
Vlaams Gewest	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	0,5	0,2	0,0
Waals Gewest	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,8	0,2	0,0
3. Activiteitsgraad, definitie FPB (1)(2)								
Het Rijk	73,0	73,3	73,3	73,6	74,1	72,7	72,7	73,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	69,8	69,7	69,4	69,2	68,6	74,3	71,4	69,1
Vlaams Gewest	75,3	75,7	75,9	76,3	77,2	73,5	74,4	76,5
Waals Gewest	70,1	70,2	70,1	70,2	70,5	70,8	70,2	70,3
4. Beroepsbevolking (15 jaar en meer), definitie FPB								
<i>4a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	26,2	26,4	13,7	21,2	11,3	43,1	23,1	15,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,1	2,8	1,2	2,3	1,6	7,8	3,7	1,8
Vlaams Gewest	24,5	19,5	12,5	15,2	8,2	21,8	16,5	11,4
Waals Gewest	1,5	4,1	0,0	3,6	1,5	13,5	3,0	1,9
<i>4b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,5	0,5	0,3	0,4	0,2	0,9	0,4	0,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,0	0,5	0,2	0,4	0,3	1,6	0,7	0,3
Vlaams Gewest	0,8	0,6	0,4	0,5	0,3	0,7	0,5	0,4
Waals Gewest	0,1	0,2	0,0	0,2	0,1	0,9	0,2	0,1

(1) Verhouding tussen de beroepsbevolking (15 jaar en meer) en de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar).

(2) In de kolom 2020-2023 wordt de waarde aan het einde van de periode (2023) weergegeven.

Tijdens de afgelopen drie jaar werd het natuurlijk verloop van de bevolking op arbeidsleeftijd iets positiever in Brussel en iets minder negatief in Wallonië. In Vlaanderen bleef het natuurlijk verloop in de periode 2015-2016 even negatief als voorheen en viel het vorig jaar nog verder terug, aangezien opnieuw een omvangrijkere bevolkingscohort de kaap van 65 jaar bereikte. Het extern migratiesaldo op arbeidsleeftijd steeg in 2015 in de drie gewesten, onder invloed van hernemende immigratie uit niet-EU-landen. Tijdens de jongste twee jaar steeg het nog licht verder in Vlaanderen en Wallonië, maar viel het terug in Brussel, zodat op nationaal vlak eerder sprake was van een stabilisatie. Het intern migratiesaldo op arbeidsleeftijd, ten slotte, verstevigde tijdens de jongste drie jaar aanhoudend in Vlaanderen, ten koste van een negatiever wordend saldo in Brussel en een afkalkend positief saldo in Wallonië. Met name de uitgaande migratie van Wallonië naar Vlaanderen trok sterk aan in die periode. De groei van de bevolking op arbeidsleeftijd versnelde in 2015 in de drie gewesten (tot 1,06 % in Brussel, 0,14 % in Vlaanderen en 0,07 % in Wallonië) en dus ook op nationaal vlak (tot 0,21 %), verstevigde nog licht in Vlaanderen en in Wallonië tijdens de jongste twee jaar (tot respectievelijk gemiddeld 0,17 % en 0,13 % per jaar), maar daalde in die periode gevoelig in Brussel (tot 0,68 % in 2016 en 0,55 % in 2017), zodat op nationaal vlak de groei nagenoeg constant bleef.

Zowel in Vlaanderen als in Wallonië wordt dit jaar het natuurlijk verloop van de bevolking op arbeidsleeftijd nog sterker negatief; tijdens het vervolg van de projectieperiode volgt dan een stabilisatie (Wallonië) of een geleidelijke terugkeer naar het niveau van vorig jaar (Vlaanderen). Volgens de jongste demografische vooruitzichten²² blijft het interne migratiesaldo in beide gewesten op middellange termijn vrijwel ongewijzigd, terwijl de respectievelijke externe migratiesaldo's vrijwel zouden halveren op zes jaar tijd. Bijgevolg slinkt de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd stelselmatig in beide gewesten, wordt die negatief vanaf 2021 in Vlaanderen en vanaf 2022 in Wallonië en bedraagt die vervolgens respectievelijk -0,07 % en -0,05 % in 2023. Over de gehele periode 2018-2023 bedraagt de gemiddelde groei van de Vlaamse bevolking op arbeidsleeftijd -0,01 % per jaar en die van de Waalse 0,02 % per jaar. De bijdrage van de (interne en externe) migratiebewegingen tot die groei is positiever in Vlaanderen, maar dat wordt meer dan gecompenseerd door een negatievere bijdrage van het natuurlijk verloop.

In Brussel wijzigt op middellange termijn nauwelijks iets aan de omvang van het (negatieve) interne migratiesaldo. De groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd versnelt dit jaar (tot 0,75 %), onder invloed van een aantrekkend extern migratiesaldo. Vanaf 2019 wordt het natuurlijk verloop van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd voortdurend positiever, maar valt het extern migratiesaldo terug. Het tweede effect weegt het zwaarst door, zodat de groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd geleidelijk afzwakt (tot 0,37 % in 2023). De globale bijdrage van de (interne en externe) migratiebewegingen tot de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd daalt in Brussel sneller dan in de beide andere gewesten, wordt tijdens de tweede helft van de projectieperiode kleiner dan in Vlaanderen en in Wallonië en is nog ternauwernood positief tegen 2023. Dat de bevolking op arbeidsleeftijd in Brussel sterker blijft groeien dan in beide andere gewesten, is dus louter toe te schrijven aan het dynamischer natuurlijk verloop in dat gewest en niet langer aan migratiestromen. Gemiddeld over de periode 2018-2023 groeit de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd met 0,58 % per jaar. Er blijft dus een

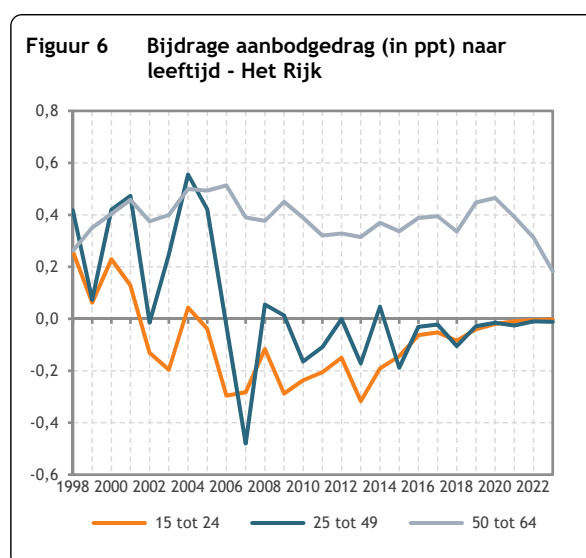
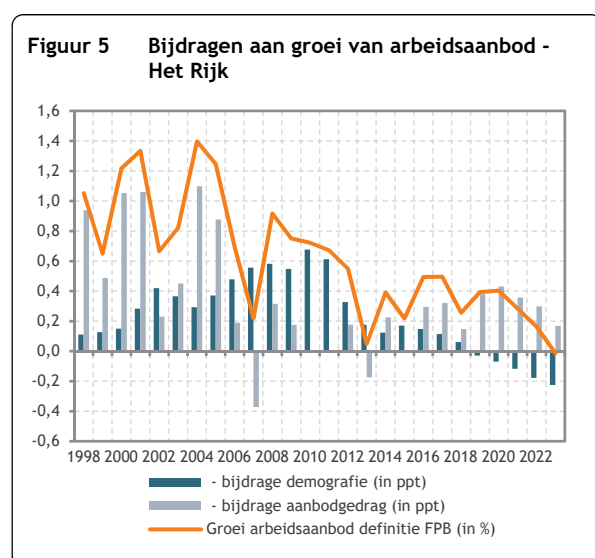
---

²² Demografische vooruitzichten 2017-2070. Bevolking en huishoudens. FPB-ADS, februari 2018.

aanzienlijk groeiverschil met de beide andere gewesten dat evenwel minder groot is dan tijdens het jongste decennium.

Arbeidsaanbod in België

Op nationaal vlak valt de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd stelselmatig terug op middellange termijn, en wordt die licht negatief vanaf 2022. Bovendien nemen zowel het aandeel van de oudste leeftijdsklasse (60-64 jaar) als dat van de jongste leeftijdsklasse (15-19 jaar) toe. Dat zijn net de groepen waar de activiteitsgraden het sterkst onder de gemiddelde activiteitsgraad op arbeidsleeftijd liggen. Vandaar dat de demografische bijdrage tot de groei van het arbeidsaanbod dit jaar nog slechts 0,06 ppt bedraagt, volgend jaar al licht negatief wordt (-0,03 ppt) en zakt tot -0,23 ppt aan het einde van de periode (figuur 5). Gemiddeld over de periode is de bijdrage van de demografie nu duidelijk negatief (-0,09 ppt per jaar), terwijl die de afgelopen zes jaar nog 0,18 ppt per jaar bedroeg.

Uit figuur 5 blijkt ook dat wijzigingen in het aanbodgedrag²³ sinds het midden van de jaren 2000 op nationaal vlak nog nauwelijks hebben bijgedragen tot de groei van de beroepsbevolking. De positieve bijdragen in de leeftijdsklasse 50-64 jaar (verlies aan relatief belang van het brugpensioen; stijgende participatie van opeenvolgende vrouwelijke cohorten; effecten eindeloopbaanmaatregelen jongste twee regeringen) werden in die periode nagenoeg volledig gecompenseerd door negatieve of teruglopende bijdragen in de overige leeftijdsklassen (zie figuur 6).

Ter verklaring van de sterke daling van de activiteitsgraden in de jongste leeftijdsklassen kan verwezen worden naar de verlenging van de studieduur bij het behalen van een diploma hoger onderwijs en de moeilijke instroom van – vooral – laaggeschoolde jongeren op de arbeidsmarkt. Ook de hervormingen in het stelsel van inschakelingsuitkeringen hebben bijgedragen tot de daling van de (administratief gemeten) participatie aan de arbeidsmarkt door jongeren. De verstrengde controles op actief zoekgedrag van uitkeringsgerechtigde werklozen en de stringenter toegang tot werkloosheidsuitkeringen lijken bovendien ook sterk te hebben gewogen op de evolutie van de (via administratieve

²³ Gedefinieerd als het geheel van wijzigingen in de activiteitsgraden per leeftijd, geslacht en regio van woonplaats.

cijfers gemeten) activiteitsgraden in de leeftijdsklasse 25-49 jaar. Dat was nog duidelijk het geval in 2015, nadat een belangrijke groep uitkeringsgerechtigden de inschakelingsuitkering verloor na overschrijding van de maximale duur in het stelsel.

Tijdens de jongste twee jaar bleven de activiteitsgraden op oudere leeftijd gevoelig toenemen, vooral dan op de leeftijden van 57 tot 61 jaar, waar de maatregelen ter verstrenging van de instroom in zowel de SWT-regeling als het vervroegd pensioen de grootste impact hebben. Wat echter vooral doorwoog was dat de bijdrage in de overige leeftijdsklassen gevoelig minder negatief werd tijdens die twee jaar (respectievelijk -0,09 ppt in 2016 en -0,07 ppt in 2017). Het feit dat de maatregelen inzake inschakelingsuitkeringen en controle op zoekgedrag van werklozen op kruissnelheid komen (of zijn) speelt daarin een rol. Daarnaast moet ook worden aangestipt dat in de jongste leeftijdsklasse er een sterke toename is geweest van studentenarbeid, na de versoepeling van de wetgeving ter zake.

Voor dit jaar lijken de beschikbare observaties (kwartaalprofiel voor de werkgelegenheid in 2017 en werkloosheidscijfers tot en met mei 2018) te wijzen op een onverwacht zwakke groei van de beroepsbevolking. Gegeven de demografische projectie, suggereren die cijfers een veel lagere bijdrage van veranderingen in het participatiegedrag (0,15 ppt) dan tijdens de voorbije twee jaar (respectievelijk 0,29 ppt en 0,32 ppt), vooralsnog zonder mogelijkheid om die vertraging toe te wijzen aan veranderingen in het aanbodgedrag in specifieke sociodemografische groepen of gewesten.

Voor het verdere verloop van de projectieperiode blijven we er van uitgaan dat – in lijn met de evolutie van de afgelopen twee jaar – veranderingen in activiteitsgraden in de leeftijdsklassen 15-24 jaar en 25-49 jaar uiteindelijk niet langer negatief zouden bijdragen tot de groei van het arbeidsaanbod. Die hypothese kan als eerder conservatief worden beschouwd in het licht van de sterk verbeterende arbeidsmarktvooruitzichten en in de wetenschap dat er nu beter kan worden ingespeeld op specifiek gewestelijke noden via de sterkere regionalisering van het arbeidsmarktbeleid. In de oudere leeftijdsklassen zouden de activiteitsgraden gevoelig blijven toenemen: onder invloed van zowel cohorthe-effecten bij vrouwen als de eindeloopbaanmaatregelen klimt hun bijdrage tot de groei van het arbeidsaanbod tot 0,46 ppt tijdens de periode 2019-2020. Nadien zwakt hun bijdrage echter sterk af (tot 0,18 ppt in 2023), naarmate de eindeloopbaanmaatregelen op kruissnelheid komen.

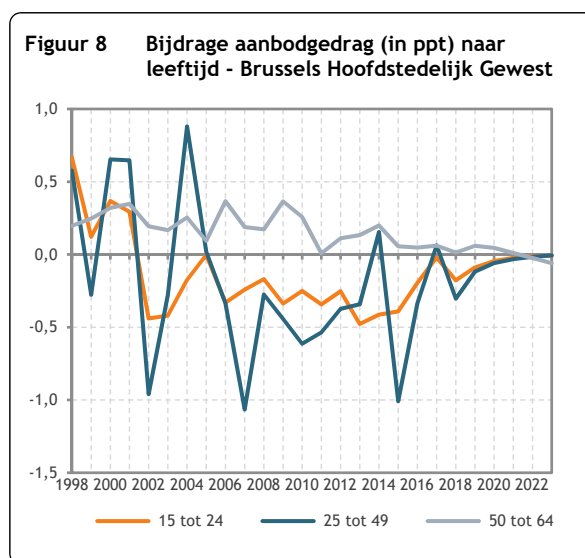
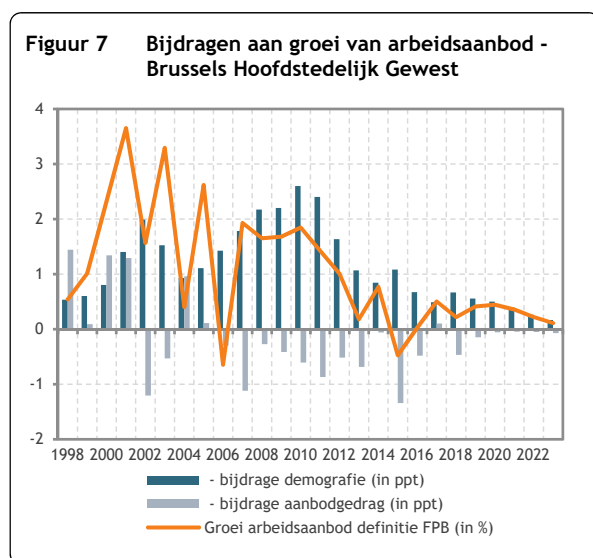
De totale bijdrage van alle veranderingen in de activiteitsgraden tot de groei van het arbeidsaanbod stijgt tot ongeveer 0,4 ppt tijdens de jaren 2019-2020, maar valt nadien sterk terug, tot 0,17 ppt aan het einde van de projectieperiode. Gemiddeld over de periode bedraagt de bijdrage van de gedragsveranderingen 0,30 ppt per jaar. Dat compenseert ruimschoots de negatieve demografische bijdrage, zodat de Belgische beroepsbevolking op middellange termijn met 80 100 personen toeneemt²⁴. Die groei wordt nu uitsluitend gedragen door wijzigingen in de activiteitsgraden, ligt hoger in de periode 2019-2020 (+21 500 personen per jaar) dan dit jaar (+13 700 personen), maar vertoont vervolgens een sterk aflopend profiel en wordt licht negatief in 2023 (-700 personen). De macro-economische activiteitsgraad steeg tijdens de afgelopen twee jaar van 72,8 % tot 73,3 %. Hij staat gedurende de gehele projectieperiode onder neerwaartse druk door veranderingen in de leeftijdsstructuur binnen de bevolking op arbeidsleeftijd, neemt desondanks sterk toe tijdens de eerste helft van de projectieperiode

²⁴ De opsplitsing naar demografische- en gedragsbijdragen in de figuren gelden voor de leeftijdsklasse 15-64 jaar. Vandaar dat beide bijdragen niet exact sommeren tot de groei van de beroepsbevolking (inclusief 64-plussers).

(tot 73,8 % in 2020), maar stijgt nadien minder sterk en stabiliseert zich aan het einde van de periode (74,1 % tijdens de jaren 2022-2023).

Arbeidsaanbod in Brussel

De zonet geschetste evolutie van het Belgische arbeidsaanbod is het resultaat van een projectie die bottom-up is opgebouwd vanuit de gewesten. Voor Brussel (figuur 7) valt op hoe groot de demografische stimulans was die de groei van het arbeidsaanbod er sinds het begin van de jaren 2000 kreeg, maar ook hoe sterk die impuls terugviel in de periode 2012-2014 (van 2,40 ppt tot 0,84 ppt). De demografische bijdrage tot de groei van de Brusselse beroepsbevolking hernam enigszins in 2015 (tot 1,08 ppt), maar slonk opnieuw tijdens de jongste twee jaar (tot 0,49 ppt in 2017) onder invloed van terugvallende externe en interne migratiesaldi. Zij kent dit jaar een kortstondige opflakkering (tot 0,67 ppt), maar valt dan terug tijdens het vervolg van de periode (tot 0,17 ppt in 2023) onder invloed van een verdere daling van het extern migratiesaldo, terwijl nu ook in Brussel veranderingen in de leeftijdsstructuur de groei van de macro-economische activiteitsgraad afremmen (gemiddeld met 0,16 ppt per jaar, maar oplopend naarmate de periode vordert). Desondanks blijven demografische veranderingen – in tegenstelling tot beide andere gewesten – het arbeidsaanbod ondersteunen (bijdrage van gemiddeld 0,42 ppt per jaar), maar het verschil met de andere gewesten neemt af en kan ook niet langer worden toegewezen aan migratiebewegingen (zie hierboven).

De forse bijdrage van de demografie aan de groei van het Brusselse arbeidsaanbod stond tijdens de periode 2006-2015 in schril contrast met de significant negatieve bijdrage van veranderingen in de activiteitsgraden (figuur 7²⁵ en figuur 8 voor de opsplitsing van de gedragsbijdrage naar leeftijdsclassen). Enerzijds was de toename van de activiteitsgraden op oudere leeftijd (met name in de klasse

²⁵ Voor de gewesten kan tijdens de observatieperiode de som van beide bijdragen sterker afwijken van de groei van de beroepsbevolking. Er is immers een verschil tussen de regionale beroepsbevolking volgens de HERMREG-definitie en de regionale beroepsbevolking zoals geraamd in de sociodemografische databank die wordt gebruikt voor de projectie van het arbeidsaanbod (en voor de opsplitsing naar demografische en gedragsbijdragen). In de HERMREG-databank wordt de gewestelijke werkende beroepsbevolking berekend als een identiteit: binnenlandse werkgelegenheid volgens gewest van werkplaats uit de Regionale Rekeningen (INR) plus ramingen van het gewestelijke saldo van de grensarbeid en het gewestelijke pendelsaldo. In de sociodemografische databank wordt de regionale werkende beroepsbevolking onmiddellijk

50-59 jaar) veel minder uitgesproken dan in de beide andere gewesten. Anderzijds daalden de activiteitsgraden gevoelig in de jonge- en middenleeftijdsklassen, met name onder impuls van de wijzigingen in de werkloosheidsreglementering (zie bv. de sterke daling van de activiteitsgraden in de klasse 25-49 jaar in 2015 na de verstrenging op het vlak van de inschakelingsuitkeringen). De jongste twee jaar zwakt de negatieve dynamiek in de activiteitsgraden in de gehele klasse 15-49 jaar echter snel af, in die mate dat vorig jaar voor het eerst sinds 2005 de globale bijdrage van veranderingen in de activiteitsgraden licht positief werd (+0,10 ppt). Daardoor trok de groei van het Brusselse arbeidsaanbod sterk aan, van -0,47 % in 2015 tot 0,50 % in 2017. De Brusselse macro-economische activiteitsgraad daalde van 75,5 % in 2005 tot 70,2 % in 2015 en tot 69,8 % in 2016, maar de lichte verdere daling vorig jaar (tot 69,7 %) moet volledig worden toegeschreven aan wijzigingen in de samenstelling van de bevolking op arbeidsleeftijd.

Dit jaar zwakt de groei van de Brusselse beroepsbevolking af tot 0,22 %. Gezien de licht toenemende ondersteuning vanuit de demografie zou dat kunnen worden verklaard door het feit dat de activiteitsgraden in de jongere leeftijdsklassen terug dalen, terwijl die in de oudere leeftijdsklassen nauwelijks stijgen. In de periode 2019-2020 zou de negatieve dynamiek in de evolutie van de activiteitsgraden in de klasse 15-49 jaar echter grotendeels wegvallen. Daardoor zou bij een slechts licht afnemende demografische bijdrage, de groei van de Brusselse beroepsbevolking aansterken tot gemiddeld 0,43 % per jaar. De toename van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen blijft in Brussel echter ondermaats omdat cohorthe-effecten er nauwelijks spelen. De globale bijdrage van veranderingen in activiteitsgraden stabiliseert op een licht negatief peil gedurende het verdere verloop van de projectieperiode, terwijl de krimpende demografische bijdrage leidt tot een geleidelijke afzwakking van de groei van de beroepsbevolking (tot 0,11 % tegen 2023). De macro-economische activiteitsgraad komt onder steeds sterkere neerwaartse druk door het toenemende gewicht van de jongste leeftijdsklassen in de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd en zakt tot 68,6 % tegen 2023.

Arbeidsaanbod in Vlaanderen

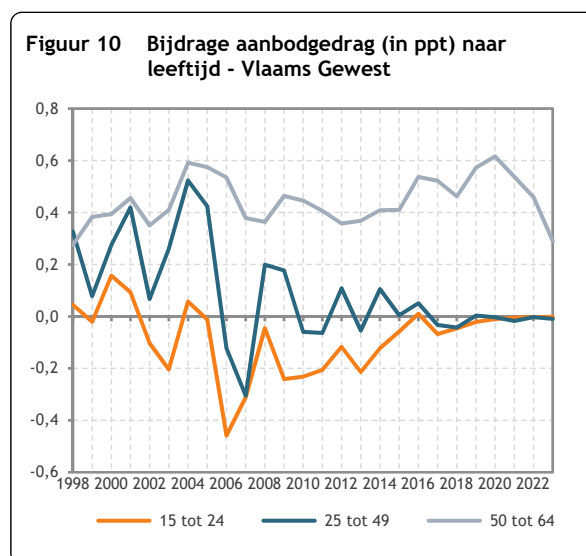
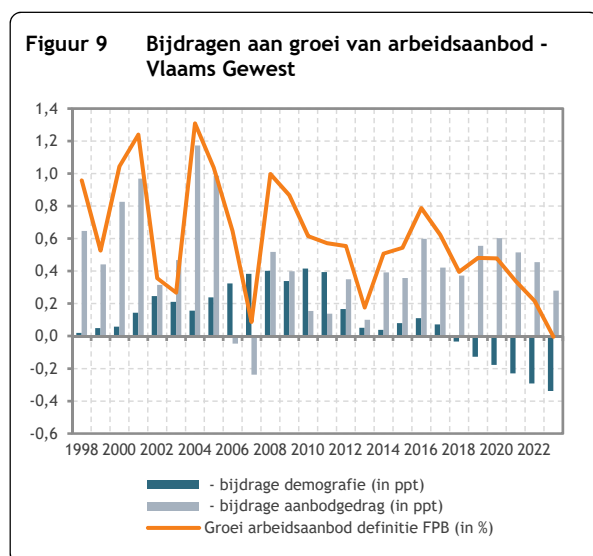
In Vlaanderen lag de demografische bijdrage tot de groei van het arbeidsaanbod in de periode 2006-2011 nog rond 0,40 ppt per jaar (figuur 9), maar viel hij – onder druk van een minder sterk positief (extern) migratiesaldo en van de veroudering van de babyboomcohorten – sterk terug in de periode 2012-2013 (tot slechts 0,05 ppt in 2013). De jongste vier jaar verhoogde echter zowel het interne als het externe migratiesaldo in voldoende mate om de neerwaartse druk die blijft uitgaan van de vergrijzing van de Vlaamse bevolking te compenseren. Daardoor stabiliseerde de demografische bijdrage tot de groei van het arbeidsaanbod nagenoeg. Vanaf dit jaar herneemt de neerwaartse tendens omdat het interne migratiesaldo niet langer stijgt, het externe migratiesaldo enigszins afbrokkelt naarmate de projectieperiode vordert en de negatieve druk die uitgaat van de veroudering van de Vlaamse bevolking nog sterker wordt. De demografische bijdrage wordt dit jaar licht negatief (-0,03 ppt) en valt stelselmatig verder terug tot -0,34 ppt in 2023.

---

geraamd naar woonplaats op basis van de data van de socialezekerheidsinstellingen. Die statistische discrepantie kon vooral in Brussel belangrijke waarden aannemen, maar is sterk afgenomen sinds 2009. Vanaf dat jaar werd het immers mogelijk de evolutie van de pendelstromen in HERMREG eveneens te baseren op administratieve cijfers.

Ook in Vlaanderen was er in de tweede helft van de jaren 2000 sprake van een afname of minder sterke toename van de activiteitsgraden onder 50 jaar, maar dat verlies was minder groot dan in de beide andere gewesten en werd nog altijd meer dan gecompenseerd door sterke toenames van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen (figuur 10). Zo bleef – op de periode 2006-2007 na – de globale bijdrage van de gedragsveranderingen positief. De Vlaamse macro-economische activiteitsgraad zakte van 73,9 % in 2005 tot 73,2 % in 2007, maar steeg gedurende de gehele periode 2008-2015, tot 74,9 % in 2015. De Vlaamse beroepsbevolking steeg gemiddeld met 0,56 % per jaar in de periode 2006-2015 en doe groei berust sinds 2012 steeds sterker op gedragsveranderingen. De jongste twee jaar trok de groei licht aan (van gemiddeld 0,54 % in 2015 tot 0,71 % per jaar in de periode 2016-2017), voornamelijk als gevolg van de stijgende activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen, bij een vrijwel gelijkblijvende demografische bijdrage. De globale activiteitsgraad steeg tot 75,7 %.

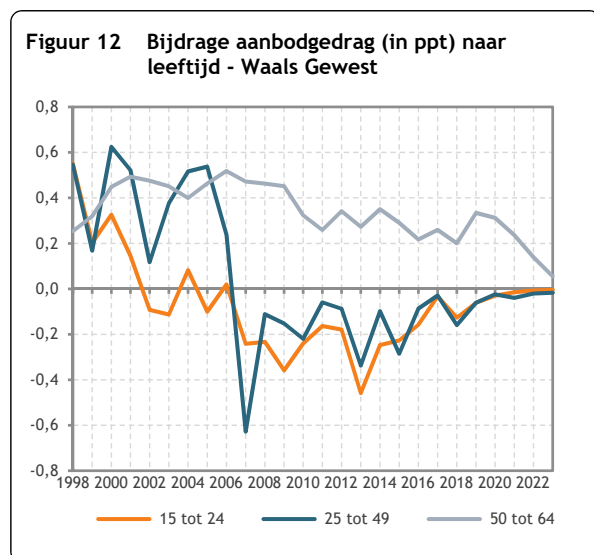
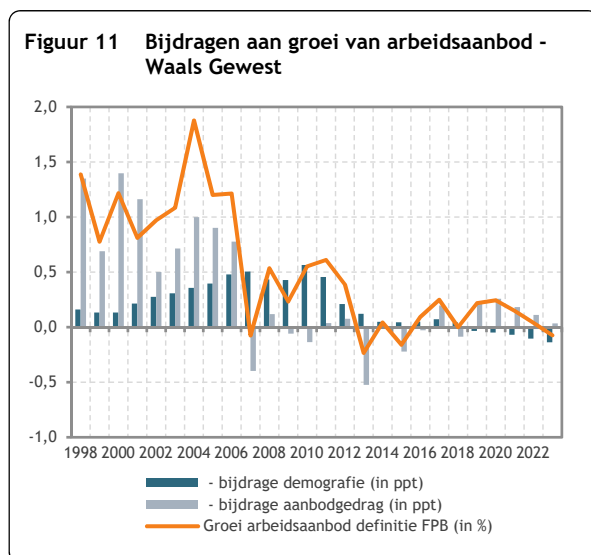
De Vlaamse beroepsbevolking blijft ook tijdens de periode 2018-2020 aanzienlijk groeien (gemiddeld met 0,45 % per jaar), aangezien de daling van de demografische bijdrage grotendeels wordt gecompenseerd door sterke stijgingen van de activiteitsgraden in de hogere leeftijdsklassen. Dat is het gevolg van de eindeloopbaanmaatregelen, die relatief zwaarder doorwegen in Vlaanderen. De macro-economische activiteitsgraad blijft gevoelig toenemen en bereikt 76,6 % in 2020. Vanaf 2021 zwakt de stuwende invloed van de eindeloopbaanmaatregelen echter gevoelig af. In combinatie met een steeds negatievere demografische bijdrage leidt dat tot een drastische terugval in de groei van het arbeidsaanbod, die op drie jaar tijd tot nul wordt herleid. De macro-economische activiteitsgraad blijft ook in die periode stijgen (tot 77,2 % in 2023), maar in een sterk terugvallend tempo.

Arbeidsaanbod in Wallonië

In Wallonië lag de demografische bijdrage tot de groei van het arbeidsaanbod in de periode 2006-2011 licht hoger dan in Vlaanderen (figuur 11: net onder 0,50 ppt per jaar), maar volgde een iets sterkere terugval, zodat ook in dat gewest demografische ontwikkelingen tegen 2014 nog nauwelijks bijdroegen (0,05 ppt) tot de groei van het arbeidsaanbod. Net zoals in Vlaanderen stabiliseerde de demografische bijdrage zich tijdens de afgelopen drie jaar. Het externe migratiesaldo nam zelfs sterker toe dan in Vlaanderen en de Waalse bevolking veroudert minder snel. Daar staat evenwel tegenover dat het Waals

intern migratiesaldo minder positief werd tijdens die periode. Op middellange termijn vermindert het Waals intern migratiesaldo niet langer, valt het extern migratiesaldo minder snel terug dan in Vlaanderen en weegt de vergrijzing van de bevolking minder sterk door, waardoor de demografische bijdrage tot de groei van de Waalse beroepsbevolking slechts negatief wordt vanaf 2019 (-0,03 ppt) en haar terugval tijdens het vervolg van de periode (tot -0,14 ppt in 2023) ook minder uitgesproken is dan in Vlaanderen.

De omslag in de evolutie van de activiteitsgraden in de klasse 25-49 jaar was in Wallonië nog veel frappanter dan in Vlaanderen (figuur 12). Bovendien bleven ook in Wallonië de activiteitsgraden in de jongste leeftijdsklassen (15-24 jaar) dalen. De toename van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen was nauwelijks voldoende om de globale bijdrage van de gedragsveranderingen te stabiliseren. De Waalse macro-economische activiteitsgraad zakte van 71,4 % in 2005 tot 70,2 % in 2010 onder invloed van veranderingen in de leeftijdsstructuur en stabiliseerde zich vrijwel tussen 2010 en 2015 (70,1 % in 2015). De Waalse beroepsbevolking groeide gemiddeld met 0,31 % per jaar in de periode 2006-2015, en werd uitsluitend gedragen door demografische stimuli. Zij kromp in 2015 (-0,16 %), wat het jaar was waarin de maatregelen inzake de verstrenge toegang tot inschakelingsuitkeringen een grote invloed hadden.

Ook in Wallonië verminderde de negatieve dynamiek in de activiteitsgraden onder 50 jaar aanzienlijk tijdens de jongste twee jaar. Daardoor versnelde de groei van het arbeidsaanbod – bij een constante demografische bijdrage en een vrijwel ongewijzigde positieve bijdrage in de oudere leeftijdsklassen – tot 0,09 % in 2016 en 0,25 % in 2017. De macro-economische activiteitsgraad steeg in die twee jaar licht tot 70,2 %.

Dit jaar zou het Waalse arbeidsaanbod zich stabiliseren, wat het gevolg zou zijn van een minder sterke bijdrage vanuit de veranderingen in het participatiegedrag. In de periode 2019-2020 zwakt de negatieve bijdrage in de leeftijdsklassen onder 50 jaar terug af, terwijl de eindeloopbaanmaatregelen de bijdrage in de oudere leeftijdsklassen opkrikken. Bij een slechts licht teruglopende demografische bijdrage stijgt het arbeidsaanbod dan tot 0,23 % per jaar. Daarna volgt echter een sterk aflopend profiel (tot -0,07 % in 2023), naarmate de invloed van de eindeloopbaanmaatregelen op kruissnelheid komt en de negatieve demografische druk verder toeneemt. De groei van de macro-economische activiteitsgraad wordt

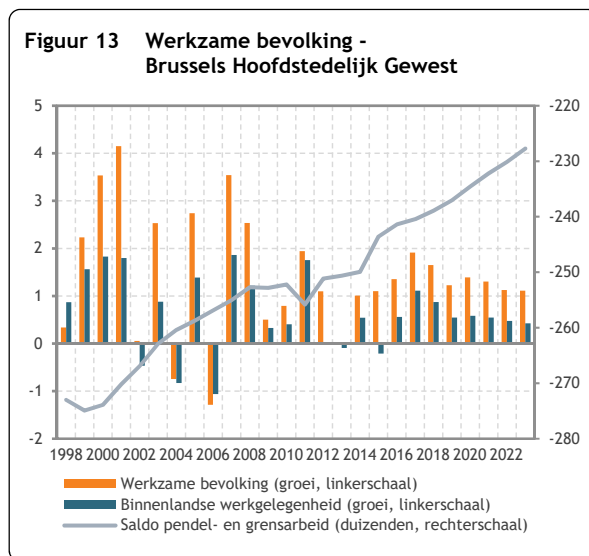
gedurende de gehele projectieperiode afgeremd door veranderingen in de leeftijdsstructuur (zij het in mindere mate dan in Brussel en – vooral – Vlaanderen), maar stijgt desondanks tot 70,4 % in 2020 en stabiliseert zich nagenoeg en komt vervolgens uit op 70,5 % in 2023.

Gemiddeld groeit de Waalse beroepsbevolking met 0,10 % per jaar tijdens de periode 2018-2023, minder sterk dan in Vlaanderen (0,32 % per jaar) – waar veranderingen in activiteitsgraden positiever doorwegen – en in Brussel (0,29 % per jaar), waar de groei van het arbeidsaanbod nog steeds wordt ondersteund door demografische impulsen. In de drie gewesten kent de groei van het arbeidsaanbod een gevoelig aflopend profiel, zodat tegen 2023 de groei van het Belgische arbeidsaanbod stilvalt.

3.2.2. Grens- en pendelarbeid, werkzame bevolking en werkgelegenheidsgraad

De regionale binnenlandse werkgelegenheid kwam aan bod in afdeling 3.1. Hier gaan we na in welke mate die regionale vraag naar arbeidskrachten ingevuld wordt door ingezetenen of door inkomende grens- of pendelarbeid. Rekening houdend met alle inkomende en uitgaande stromen, kan voor elk gewest het pendel- en grensarbeitsaldo worden berekend. Aan de hand van de regionale binnenlandse werkgelegenheid kan daarmee worden bepaald wat de evolutie zal zijn van de regionale werkzame bevolking en worden bekeken hoe de werkgelegenheidsgraad evolueert.

Grens- en pendelarbeid en werkzame bevolking

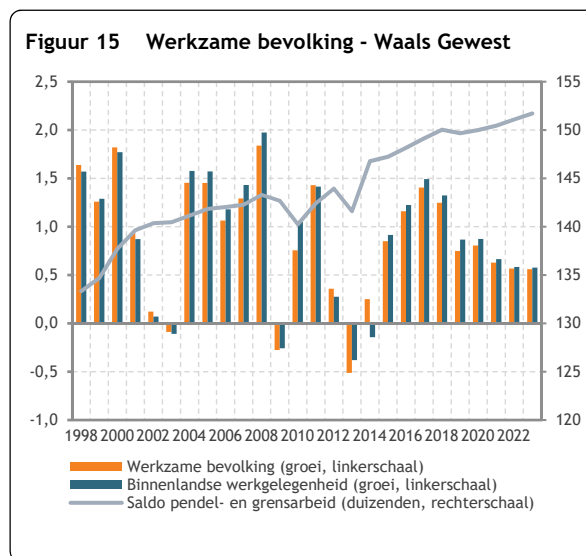
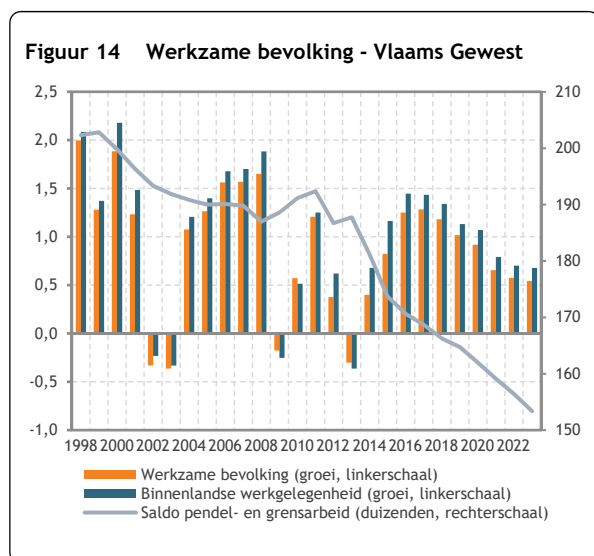

Brussel kende in 2016 een negatief pendel- en grensarbeitsaldo van -241 400 personen (figuur 13), wat grotendeels het resultaat is van de hoge inkomende pendel uit beide andere gewesten. Dat saldo is gedurende het jongste anderhalve decennium weliswaar gevoelig minder negatief geworden, zodat de Brusselse werkende bevolking tijdens de periode 1999-2016 meer dan dubbel zo sterk groeide (met 1,49 % per jaar) dan de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid (0,63 % per jaar). Zowel het Brusselse pendelsaldo met Vlaanderen als dat met Wallonië werd minder negatief tijdens die periode, terwijl de uitgaande grensarbeid naar extraterritoriale enclaves (internationale instellingen

gevestigd op Brussels grondgebied) toenam.

Op middellange termijn blijft het Brusselse pendel- en grensarbeitsaldo verder klimmen (tot -227 700 personen in 2023), voornamelijk omdat de uitgaande pendel naar beide andere gewesten – en vooral naar Vlaanderen – fors blijft toenemen. Het aandeel van Brusselaars in de werkgelegenheid op de beide andere gewestelijke arbeidsmarkten blijft dus aanzienlijk stijgen. Voor de uitgaande pendel naar Wallonië gaat het daarbij om de bevestiging van een langetermijnevolutie, die weliswaar kortstondig onderbroken werd in de periode 2013-2014. Voor de uitgaande pendel naar Vlaanderen was de opwaartse trend sterk afgevlakt na het uitbreken van de financiële crisis, maar er is tijdens de jongste jaren sprake van een bijzonder sterke herneming. Dat is wellicht het resultaat van de slinkende arbeidsreserve in Vlaanderen en wordt mogelijk ook ondersteund door een betere coördinatie tussen de gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling. De inkomende pendel vanuit de beide andere gewesten daalde sterk tijdens de jongste vijf jaar (Vlaanderen) of stabiliseerde zich (Wallonië), maar zou op middellange termijn licht toenemen. Die groei is echter veel minder sterk dan die van de Brusselse werkgelegenheid, zodat Brusselaars tijdens de projectieperiode ook hun aandeel in de werkgelegenheid op de eigen arbeidsmarkt zien toenemen. De groei van de Brusselse werkzame bevolking (1,39 % gemiddeld per jaar) ligt in de periode 2017-2023 dubbel zo hoog als die van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid (groei van 0,65 % per jaar).

Zowel in Vlaanderen (figuur 14) als in Wallonië (figuur 15) is het pendel- en grensarbeidsaldo positief (in 2016: respectievelijk +170 600 en +148 200 personen), waarbij de uitgaande pendel naar Brussel de hoofdrol speelt. Voor beide gewesten geldt echter dat pendel- en grensarbeid veel minder doorwegen in verhouding tot de binnenlandse regionale werkgelegenheid en dat de verschillen in groeivoeten met de werkzame bevolking potentieel dus veel beperkter zijn dan in Brussel.

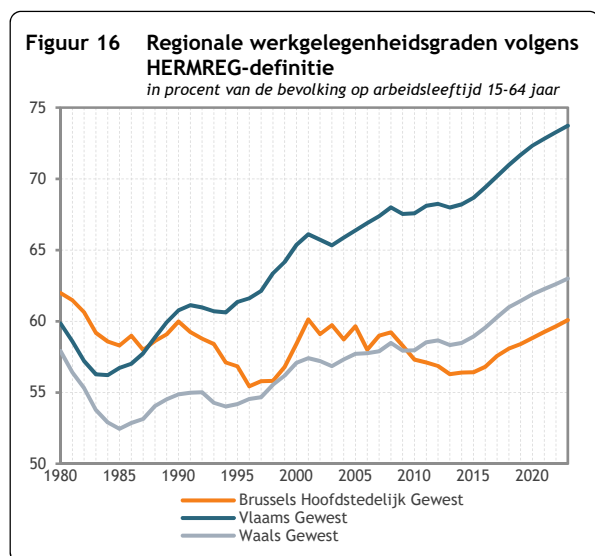
Het Vlaamse saldo daalde structureel tijdens het jongste anderhalve decennium, zodat de groei van de Vlaamse werkende bevolking achterbleef op die van de binnenlandse werkgelegenheid in de periode 1999-2016 (0,83 % per jaar t.o.v. 0,96 % per jaar). In de jaren 2012-2016 versterkte die tendens nog, vooral omdat de uitgaande pendel naar Brussel fors afnam en – meer recent – de inkomende pendel uit Brussel gevoelig toeneemt. Bovendien werd het saldo van de grensarbeid met Nederland minder positief tijdens die periode. Ook op middellange termijn blijft het Vlaamse saldo afnemen (tot +153 400 personen in 2023), zodat over de periode 2017-2023 de groei van de werkzame bevolking ruim een tiende procentpunt inboet tegenover die van de binnenlandse werkgelegenheid (0,88 % per jaar t.o.v. 1,02 % per jaar). De afname van het Vlaamse saldo moet vooral worden toegeschreven aan een verdere afname van het pendelsaldo met Brussel, terwijl daarnaast ook het grensarbeidsaldo met Nederland verder (licht) afneemt en het pendelsaldo met Wallonië negatiever wordt. De pendelstromen tussen Vlaanderen en Wallonië kennen beide een positieve trend, die evenwel meer uitgesproken is voor de uitgaande pendel van Wallonië naar Vlaanderen.

De Waalse werkende bevolking groeide eveneens minder sterk dan de Waalse binnenlandse werkgelegenheid in de periode 1999-2016 (0,84 % per jaar tegenover 0,87 % per jaar), gezien de slechts beperkte toename van het Waalse pendel- en grensarbeidsaldo tijdens die periode. Zowel het Waalse pendelsaldo met Vlaanderen als het grensarbeidsaldo met Luxemburg stegen tijdens die periode, maar dat werd gedeeltelijk gecompenseerd door een slinkend pendelsaldo met Brussel. Op middellange termijn zou het Waalse saldo licht blijven toenemen (tot +151 700 personen in 2023). Dat is het gevolg van een verdere stijging van de Waalse uitgaande grensarbeid naar Luxemburg en de verdere toename van het Waalse pendelsaldo met Vlaanderen, terwijl het pendelsaldo met Brussel blijft afnemen tijdens de projectieperiode. De toename van het Waalse saldo is ook nu echter onvoldoende om de groei van

de werkzame bevolking (gemiddeld 0,85 % per jaar) op hetzelfde peil te houden als die van de binnenlandse werkgelegenheid (0,91 % per jaar).

Werkgelegenheidsgraad

De werkgelegenheidsgraad (of werkzaamheidsgraad) duidt aan welk percentage van de ingezetene bevolking op arbeidsleeftijd werkt. In figuur 16 wordt de werkgelegenheidsgraad volgens HERMREG-definitie weergegeven: de verhouding tussen de totale werkzame bevolking (15 jaar en meer) volgens HERMREG-definitie²⁶ en de bevolking van 15 tot 64 jaar.

De Brusselse werkgelegenheidsgraad zakte aanzienlijk tussen 2008 en 2014 (van 59,2 % tot 56,4 %), terwijl de werkgelegenheidsgraad in beide andere gewesten – ondanks twee opeenvolgende conjuncturele inzinkingen – in 2014 op nagenoeg hetzelfde niveau lag als in 2008 (68,2 % in Vlaanderen en 58,5 % in Wallonië). Tijdens die periode steeg de Brusselse werkgelegenheid nochtans sterker dan de Vlaamse en de Waalse werkgelegenheid. De gunstige evolutie van het pendelsaldo zorgde er zelfs voor dat de Brusselse werkzame bevolking dubbel zo sterk groeide dan in de beide andere gewesten, maar dat was ruimschoots onvoldoende om de toen nog

bijzonder sterke groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd op te vangen.

Tijdens de jongste drie jaar pikte de groei van de binnenlandse werkgelegenheid gevoelig op in zowel het Vlaams Gewest als het Waals Gewest, wat leidde tot een stijging van de werkgelegenheidsgraad met ongeveer 2 ppt (tot 70,2 % in Vlaanderen en tot 60,3 % in Wallonië, respectievelijk 2,2 ppt en 1,8 ppt boven het niveau dat werd bereikt vóór het uitbreken van de financiële crisis). In Brussel trok de groei van de binnenlandse werkgelegenheid eveneens aan in die periode, maar minder dan in de beide andere gewesten. De gunstige evolutie van het pendelsaldo bleef in Brussel echter bijdragen tot de relatief sterkere groei van de Brusselse werkzame bevolking ten opzichte van de andere twee gewesten die nu ook ruimschoots de – zelf slinkende – groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd overtrof. Daardoor steeg de Brusselse werkgelegenheidsgraad tot 57,6 %. Die toename (+1,2 ppt op drie jaar) was weliswaar minder uitgesproken dan in de beide andere gewesten en vooral nog onvoldoende om het verloren terrein sinds 2008 goed te maken.

Dit jaar blijft de groei van de werkzame bevolking zowel in Vlaanderen als in Wallonië nog vrijwel even sterk als vorig jaar, maar op middellange termijn valt die in beide gewesten terug. Ondanks het feit dat de bevolking op arbeidsleeftijd in beide gewesten nog nauwelijks toeneemt en zelfs licht begint te krimpen vanaf respectievelijk 2020 (Vlaanderen) en 2022 (Wallonië), zwakt de toename van de

²⁶ Regionale binnenlandse werkgelegenheid volgens de Regionale Rekeningen plus de HERMREG-raming van het regionaal pendel- en grensarbeidsaldo.

werkgelegenheidsgraad daardoor af. De afzwakking laat zich in Wallonië volgend jaar al voelen, terwijl die in Vlaanderen vooral plaatsvindt tijdens de tweede helft van de projectieperiode. De toename van de werkgelegenheidsgraad is op middellange termijn ook iets meer uitgesproken in Vlaanderen, omdat de binnenlandse werkgelegenheid er vanaf 2019 terug sterker toeneemt dan in Wallonië en dat slechts gedeeltelijk wordt gecompenseerd door een ongunstiger evoluerend pendelsaldo. Uiteindelijk stijgt de Waalse werkgelegenheidsgraad met 2,7 ppt in vergelijking met 2017 en bedraagt die 63,0 % in 2023, terwijl de Vlaamse werkgelegenheidsgraad stijgt tot 73,7 % in 2023 (+3,5 ppt).

De Brusselse werkgelegenheidsgraad stijgt op middellange termijn met 2,5 ppt tot 60,1 %. Ook tijdens de projectieperiode blijft de binnenlandse werkgelegenheid er minder sterk groeien dan in Wallonië en – a fortiori – Vlaanderen, maar dankzij de stijgende aanwezigheid van Brusselaars op de respectievelijke gewestelijke arbeidsmarkten kan de relatief hogere groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd worden opgevangen. Bovendien valt de groei van de Brusselse werkgelegenheid minder sterk terug tijdens de tweede helft van de projectieperiode dan in beide andere gewesten en kalft de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd er sterker af, zodat de toename van de Brusselse werkgelegenheidsgraad vrij gelijkmatig blijft gedurende de gehele projectieperiode.

In het kader van de EU2020-strategie wordt de werkgelegenheidsgraad gedefinieerd als de verhouding tussen de werkende bevolking en de bevolking in de klasse 20-64 jaar en gemeten op basis van cijfers uit de Enquête naar de arbeidskrachten. Over een periode van meerdere jaren komen de evoluties in beide graden (HERMREG vs. EU2020) doorgaans vrij goed overeen. De jaarlijkse veranderingen kunnen wel sterk verschillen, waarbij de evolutie in de EU2020-reeksen wordt gekenmerkt door een hogere volatiliteit. Vorig jaar bijvoorbeeld was de toename in de nationale werkgelegenheidsgraad volgens de HERMREG-definitie (+0,8 ppt) vergelijkbaar met die volgens de EU2020-definitie (+0,8 ppt). De evolutie van de regionale HERMREG-graden liet echter nauwelijks regionale differentiatie vermoeden in 2017 (de werkgelegenheidsgraad nam toe met 0,8 ppt in de drie gewesten), terwijl volgens de EU2020-definitie de Waalse werkgelegenheidsgraad minder sterk gestegen zou zijn (+0,6 ppt; zie tabel 12) dan de Vlaamse (+0,9 ppt) en de Brusselse werkgelegenheidsgraad (+1,0 ppt).

In de projectie (vanaf 2018) volgt de EU2020-graden de evolutie van de HERMREG-graden, gecorrigeerd voor een raming van de regionale evolutie van de werkzame bevolking in de leeftijdsklassen 15-19 jaar en 65 jaar en meer. De EU2020-graden zou in 2023 uitkomen op 64,0 % in Brussel (+3,3 ppt ten opzichte van 2017), op 76,9 % in Vlaanderen (+4,0 ppt) en op 65,8 % in Wallonië (+2,7 ppt).

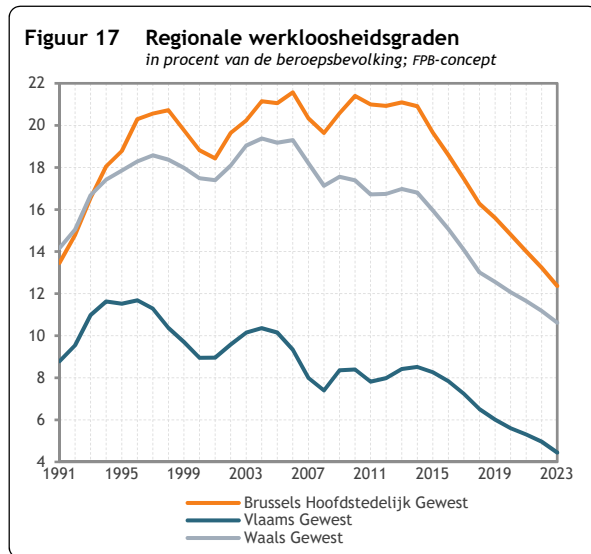
3.2.3. Werkloosheid en werkloosheidsgraad

Evolutie in 2015-2017

Op nationaal vlak daalde de werkloosheid²⁷ met 28 200 personen in 2015. Die daling kon toen nog deels worden toegeschreven aan de hervormingen in het stelsel van inschakelingsuitkeringen, die het aantal uitkeringsgerechtigden lieten dalen en gepaard gingen met een sterk negatief effect op de activiteitsgraden in de betrokken leeftijdsklassen. De jongste twee jaar (dalingen van 31 500 personen in 2016 en 38 900 personen in 2017) is die echter vooral het gevolg van het arbeidsintensieve karakter

²⁷ Volgens FPB-definitie: werkzoekenden volgens administratieve cijfers plus oudere werklozen.

van de groei in de marktsector, dat in de hand werd gewerkt door de arbeidskostenverlagende maatregelen. Terwijl de Belgische werkloosheid dus op drie jaar tijd met 98 600 personen daalde, viel de Belgische werkloosheidsgraad terug van 12,4 % in 2014 tot 10,4 % in 2017.

De daling van de werkloosheidsgraad was in de periode 2015-2016 (zie figuur 17) meer uitgesproken in Brussel (van 20,9 % tot 18,6 %) en in Wallonië (van 16,8 % tot 15,1 %) dan in Vlaanderen (van 8,5 % tot 7,8 %). Een deel van de regionale verschillen in de evolutie van de (op administratieve cijfers gebaseerde) werkloosheidsgraden moet in die periode echter worden toegeschreven aan de verstrenging van de werkloosheidsreglementering, die een veel grotere impact heeft gehad in Brussel en in Wallonië, en die de activiteitsgraden in beide gewesten sterk negatief heeft beïnvloed (zie paragraaf 3.2.1). De Vlaamse beroepsbevolking groeide dan ook veel

sneller dan in beide andere gewesten in de periode 2015-2016, een evolutie die eveneens werd ondersteund door een ruimere uitbreiding van het arbeidsaanbod in de oudere leeftijdsklassen in Vlaanderen. Bovendien werd de snellere groei van de Vlaamse binnenlandse werkgelegenheid deels geabsorbeerd door een aanzienlijk afnemend pendelsaldo van Vlaanderen met Brussel, zodat de Vlaamse werkzame bevolking nauwelijks sterker toenam dan de Waalse en iets minder sterk dan de Brusselse werkzame bevolking.

Vorig jaar groeide de binnenlandse werkgelegenheid even sterk in Wallonië als in Vlaanderen en werd het groeiverschil tussen Vlaanderen en Brussel gevoelig kleiner, terwijl het pendelsaldo van Vlaanderen met Brussel verder slonk. De Vlaamse werkzame bevolking groeide dan ook minder sterk dan de Waalse en fors minder sterk dan de Brusselse. Terzelfdertijd verminderden echter de negatieve impulsen op de activiteitsgraden in Brussel en in Wallonië, zodat de groei van de beroepsbevolking aantrok in beide gewesten. Uiteindelijk versnelde de daling van de werkloosheidsgraad in de drie gewesten – iets meer uitgesproken in Vlaanderen – en zakten de werkloosheidsgraden vorig jaar tot 17,5 % in Brussel, tot 14,1 % in Wallonië en tot 7,2 % in Vlaanderen. Daarbij moet worden opgemerkt dat de werkloosheidsgraad in Brussel en in Wallonië fors is gedaald tot onder het niveau dat werd waargenomen vóór het uitbreken van de financiële crisis (in 2008 bedroeg die respectievelijk 19,6 % en 17,1 % in die gewesten), terwijl die in Vlaanderen 7,4 % bedroeg in 2008, wat vergelijkbaar is met het niveau van vorig jaar. Als er rekening wordt gehouden met de gevoelige daling van de werkloosheidsgraden in de oudere leeftijdsklassen sinds het begin van het decennium, dan blijkt zelfs dat in de klasse 15-49 jaar de Vlaamse werkloosheidsgraad vorig jaar nog steeds beduidend boven zijn niveau van 2008 bleef (7,0 % tegenover 5,3 %), terwijl de Waalse en de Brusselse graad in die leeftijdsklasse gevoelig lager lagen dan in 2008 (respectievelijk 14,2 % tegenover 16,2 % en 17,3 % tegenover 19,9 %). Dat laatste werd weliswaar in de hand gewerkt door de restrictievere interpretatie die het begrip administratieve werkloosheid vooral in die twee gewesten sindsdien heeft gekregen.

Vooruitzichten van 2018 tot 2023

In Wallonië blijft de werkloosheidsgraad ook dit jaar even sterk dalen (tot 13,0 %), rekening houdend met de beschikbare werkloosheidscijfers voor de eerste jaarthelft. Gegeven de lichte terugval in de groei van de Waalse werkende bevolking, zou dat betekenen dat de groei van de Waalse beroepsbevolking is stilgevallen dit jaar. Die laatste trekt terug aan in de periode 2019-2020 onder impuls van de eindeloopbaanmaatregelen en van de minder negatieve evolutie van de activiteitsgraden op jongere leeftijd. Bovendien boet de groei van de werkzame bevolking behoorlijk in omdat de activiteitsgroei in de marktsector minder arbeidsintensief wordt. De werkloosheidsgraad blijft afnemen, (tot 12,1 % in 2020), maar het dalingsritme halveert tijdens die periode. Na 2020 valt de groei van de werkzame bevolking verder terug, maar zwakt de groei van de beroepsbevolking eveneens af, omdat die dan minder wordt ondersteund door wijzigingen in de activiteitsgraden en onder steeds negatievere demografische druk komt. De daling van de werkloosheidsgraad blijft vrijwel hetzelfde tempo behouden, maar versnelt enigszins aan het einde van de periode, zodat de Waalse werkloosheidsgraad terugvalt tot 10,6 % tegen 2023.

Ook in Vlaanderen blijft de werkloosheidsgraad dit jaar onverminderd dalen (tot 6,5 %). Het groeiprofiel van de beroepsbevolking is in de periode 2018-2020 echter vlakker dan in Wallonië, zodat de evolutie van de Vlaamse werkloosheidsgraad in die periode nog sterker dan in Wallonië samenhangt met het groeiprofiel van de werkzame bevolking en – gegeven de vrij gelijkmatige afname van het Vlaamse pendelsaldo – uiteindelijk met het groeiprofiel van de binnenlandse werkgelegenheid. Samen met de daling van de Vlaamse binnenlandse werkgelegenheidsgroei zwakt de daling van de Vlaamse werkloosheidsgraad dus af in de jaren 2019-2020, maar minder uitgesproken dan in Wallonië, waardoor de werkloosheidsgraad uitkomt op 5,6 % in 2020. Net zoals in Wallonië blijft de werkloosheidsgraad in een gelijkaardig tempo dalen in de periode 2021-2022 (tot 5,0 % in 2022), waarna de daling opnieuw versnelt in 2023 (daling tot 4,4 %), omdat de groei van het arbeidsaanbod sterker terugvalt dan die van de werkzame bevolking.

In Brussel suggereren de tot dusver beschikbare gegevens dat de werkloosheidsgraad dit jaar in een onverminderd tempo zou blijven dalen (tot 16,3 %). Als er rekening wordt gehouden met de lichte afzwakking in de groei van de werkzame bevolking duidt dat voor dat gewest ook op een minder sterke groei van het arbeidsaanbod in vergelijking met vorig jaar. Ook hier zou het om een tijdelijk fenomeen gaan en zou de groei van de beroepsbevolking in de periode 2019-2020 opnieuw aantrekken en de groei van de werkzame bevolking enigszins terugvallen. Daardoor zou het tempo waarin de Brusselse werkloosheidsgraad daalt vrijwel halveren. Dat tempo blijft ook nagenoeg ongewijzigd tijdens de tweede helft van de projectieperiode. Enerzijds valt de groei van de beroepsbevolking iets minder sterk terug dan in beide andere gewesten. Anderzijds kent de groei van de werkzame bevolking eveneens een minder sterk aflopend profiel dan in beide andere gewesten. Het negatieve groeidifferentieel met de andere gewesten op het vlak van de binnenlandse werkgelegenheid neemt immers af, terwijl de groei van de Brusselse werkzame bevolking bovendien onverminderd wordt gesteund door verbeterende pendelsaldi met beide andere gewesten. De Brusselse werkloosheidsgraad daalt tot 12,4 % tegen 2023.

In elk van de drie gewesten komt de werkloosheidsgraad daarmee gevoelig lager te liggen dan in 2008. Voor Brussel en Wallonië moet al teruggegaan worden naar het begin van de jaren tachtig om dergelijk

lage niveaus voor de administratieve werkloosheidsgraad te vinden, voor Vlaanderen zelfs naar het midden van de jaren zeventig. Dat suggereert dat in het voorliggende scenario terdege rekening moet worden gehouden met het risico op aanbodrestricties op de economische groei als gevolg van oplopende spanningen op de arbeidsmarkt. Nochtans kunnen ook enkele kanttekeningen worden geplaatst bij de in historisch opzicht erg lage niveaus van de werkloosheidsgraden aan het einde van de projectieperiode.

In de eerste plaats doet die opvallende daling van de werkloosheidsgraad zich voor in een context waarin de werkgelegenheidsgroei wordt ondersteund door een budgettair beleid dat – in afwezigheid van verdere maatregelen – de vooropgestelde doelen niet zal bereiken. In de tweede plaats worden in de huidige regionale modellering de resultaten uit het nationale HERMES-model top-down verdeeld over de gewesten. In het nationale model wordt rekening gehouden met een positief verband tussen brutolonen en toenemende arbeidsmarktkraptes, wat dan weer zorgt voor een rem op de werkgelegenheidsgroei. Die arbeidsmarktkraptes worden echter gemeten aan de hand van de evolutie in de nationale en macro-economische werkloosheidsgraad, en houden dus geen rekening met specifieke regionale onevenwichten. In de derde plaats werd in paragraaf 3.2.1 al gewezen op de eerder conservatieve hypothesen die we hanteerden voor de toekomstige evolutie van de activiteitsgraden op jongere leeftijd, die mogelijk positiever zouden kunnen reageren op de sterk verbeterende arbeidsmarktvooruitzichten. Op die manier zou relatief meer kunnen worden geput uit inactiviteit dan uit werkloosheid om tegemoet te komen aan de verder groei van de werkgelegenheid.

Ten slotte moet worden aangestipt dat de administratieve werkloosheidsgraad niet langer dezelfde informatie geeft als vroeger over het ontstaan van spanningen op de arbeidsmarkt. In de leeftijdsklasse 15-49 jaar zijn vooral de strengere regels m.b.t. actief zoekgedrag en de stringenteren voorwaarden voor het verkrijgen van een werkloosheidsuitkering van belang. Mochten de huidige regels worden toegepast op de situatie in 2008 of eerder, dan zou de administratieve werkloosheidsgraad toen beduidend lager hebben gelegen, vooral in Brussel en in Wallonië. In de oudere leeftijdsklassen is dan weer een verschuiving aan de gang van (niet-werkzoekende) ‘oudere werklozen’ naar minstens ‘aangepast beschikbare’ administratief werkzoekenden. Die verschuiving werd tijdens het jongste decennium vergezeld van een bijzonder sterke daling van de werkloosheidsgraden op oudere leeftijd, die vooralsnog niet aan kracht inboet. De daling van de macro-economische werkloosheidsgraad in deze vooruitzichten kan dus gepaard gaan met een minder uitgesproken daling van de werkloosheidsgraad in de klasse 15-49 jaar, wellicht de meest relevante administratieve indicator voor het meten van arbeidsmarktkraptes.

Over de gehele periode 2018-2023 daalt het aantal werklozen in de FPB-definitie met 27 200 personen (-27,9 %) in Brussel, met 85 400 personen (-37,4 %) in Vlaanderen en met 55 900 personen (-24,2 %) in Wallonië. Voor het aantal administratief werkzoekenden is die daling iets zwakker: -23 200 personen (-24,9 %) in Brussel, -71 100 personen (-33,3 %) in Vlaanderen en -44 800 personen (-20,4 %) in Wallonië. De administratieve werkloosheidsgraad exclusief oudere werklozen (zie onderstaande tabel) bedraagt in 2023 12,3 % in Brussel, 4,4 % in Vlaanderen en 10,6 % in Wallonië, en daalt daarmee nu ook in Vlaanderen onder het niveau van 2008 (dat 5,6 % bedroeg).

Tabel 12 Regionale arbeidsmarktvooruitzichten

	2016	2017	2018	2019	2020- 2023	Gemiddelden		
						2003- 2009	2010- 2016	2017- 2023
1. Binnenlandse werkgelegenheid								
1.1. Totale binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	4658,0	4723,3	4783,1	4829,6	4972,0	4311,2	4560,3	4862,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	694,9	702,6	708,7	712,5	727,1	661,4	689,0	716,0
Vlaams Gewest	2720,7	2759,7	2796,7	2828,4	2921,1	2496,6	2650,1	2849,6
Waals Gewest	1242,5	1261,0	1277,7	1288,7	1323,9	1153,3	1221,3	1296,6
1.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	57,7	65,3	59,8	46,6	35,6	41,2	30,4	44,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	3,8	7,7	6,1	3,9	3,6	3,5	2,9	4,6
Vlaams Gewest	38,8	39,0	37,0	31,6	23,2	25,7	20,0	28,6
Waals Gewest	15,0	18,5	16,7	11,1	8,8	12,0	7,5	11,6
1.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	1,3	1,4	1,3	1,0	0,7	1,0	0,7	0,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,6	1,1	0,9	0,5	0,5	0,5	0,4	0,6
Vlaams Gewest	1,4	1,4	1,3	1,1	0,8	1,0	0,8	1,0
Waals Gewest	1,2	1,5	1,3	0,9	0,7	1,1	0,6	0,9
2. Saldo van de grensarbeid (1)								
Het Rijk	77,4	77,4	77,4	77,4	77,4	74,6	78,4	77,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	25,9	25,4	25,5	25,5	25,6	26,0	26,9	25,5
Vlaams Gewest	22,1	21,8	21,1	20,8	20,3	26,5	26,0	20,8
Waals Gewest	29,3	30,3	30,8	31,1	31,5	22,1	25,6	31,1
3. Saldo van de pendelarbeid (1)								
Het Rijk	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-267,3	-265,8	-264,4	-262,5	-253,3	-283,1	-276,2	-259,9
Vlaams Gewest	148,5	146,9	145,2	143,9	133,0	163,3	157,4	140,7
Waals Gewest	118,9	118,9	119,2	118,6	120,3	119,8	118,8	119,2
4. Werkende beroepsbevolking (15 jaar en ouder)								
4.1. Werkende beroepsbevolking, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	4735,4	4800,7	4860,5	4907,0	5049,4	4385,9	4638,8	4939,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	453,5	462,1	469,7	475,5	499,3	404,3	439,8	481,6
Vlaams Gewest	2891,3	2928,4	2963,0	2993,1	3074,4	2686,3	2833,4	3011,1
Waals Gewest	1390,6	1410,1	1427,7	1438,4	1475,6	1295,3	1365,6	1446,9
4.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	57,7	65,3	59,8	46,6	35,6	42,8	30,2	44,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	6,1	8,7	7,6	5,8	6,0	5,5	4,5	6,6
Vlaams Gewest	35,7	37,1	34,6	30,1	20,3	25,0	17,4	26,2
Waals Gewest	15,9	19,5	17,6	10,7	9,3	12,3	8,3	12,1
4.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	1,2	1,4	1,2	1,0	0,7	1,0	0,7	0,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,4	1,9	1,6	1,2	1,2	1,4	1,0	1,4
Vlaams Gewest	1,3	1,3	1,2	1,0	0,7	0,9	0,6	0,9
Waals Gewest	1,2	1,4	1,2	0,7	0,6	1,0	0,6	0,9

	2016	2017	2018	2019	2020- 2023	Gemiddelden		
						2003- 2009	2010- 2016	2017- 2023
5. Werkgelegenheidsgraad (1)								
5.1. Werkgelegenheidsgraad, FPB-definitie (2)								
Het Rijk	64,9	65,6	66,4	66,9	68,8	63,1	64,0	67,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	56,8	57,6	58,1	58,4	60,1	58,9	56,7	58,8
Vlaams Gewest	69,4	70,2	71,0	71,7	73,7	66,8	68,3	72,1
Waals Gewest	59,5	60,3	61,0	61,4	63,0	57,7	58,6	61,8
5.2. Werkgelegenheidsgraad, EU2020 (3)								
Het Rijk	67,7	68,5	69,2	69,8	71,9	66,6	67,3	70,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	59,8	60,8	61,3	61,8	64,0	58,9	58,5	62,4
Vlaams Gewest	72,0	73,0	73,7	74,5	76,9	70,7	71,9	75,1
Waals Gewest	62,6	63,2	63,8	64,3	65,8	61,6	62,2	64,6
6. Werkloosheid								
6.1. Werkloosheid, FPB-definitie, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	596,3	557,4	511,4	486,0	388,8	668,6	636,1	466,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	103,6	97,7	91,3	87,9	70,5	105,2	113,4	83,7
Vlaams Gewest	246,1	228,5	206,4	191,5	143,1	268,7	252,4	182,7
Waals Gewest	246,7	231,2	213,6	206,5	175,3	294,6	270,3	200,4
6.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	-31,5	-38,9	-46,1	-25,4	-24,3	0,3	-7,1	-29,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-5,9	-5,9	-6,4	-3,4	-4,4	2,2	-0,8	-4,7
Vlaams Gewest	-11,2	-17,6	-22,1	-14,9	-12,1	-3,2	-0,9	-14,7
Waals Gewest	-14,4	-15,4	-17,6	-7,1	-7,8	1,2	-5,3	-10,2
6.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	-5,0	-6,5	-8,3	-5,0	-5,4	0,2	-1,1	-5,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-5,4	-5,7	-6,6	-3,7	-5,4	2,3	-0,7	-5,3
Vlaams Gewest	-4,4	-7,1	-9,7	-7,2	-7,0	-0,8	-0,3	-7,4
Waals Gewest	-5,5	-6,3	-7,6	-3,3	-4,0	0,5	-1,9	-4,7
6.4. Werkloosheidsgraad, FPB-definitie (1)								
Het Rijk	11,2	10,4	9,5	9,0	7,2	13,2	12,1	8,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	18,6	17,5	16,3	15,6	12,4	20,7	20,5	14,8
Vlaams Gewest	7,8	7,2	6,5	6,0	4,4	9,1	8,2	5,7
Waals Gewest	15,1	14,1	13,0	12,6	10,6	18,5	16,5	12,2
6.5. Werkloosheidsgraad, excl. oudere werklozen (1)								
Het Rijk	10,5	9,9	9,2	8,8	7,1	11,2	10,9	8,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	17,7	16,8	15,9	15,4	12,3	18,7	19,4	14,6
Vlaams Gewest	7,2	6,8	6,2	5,9	4,4	7,0	7,1	5,6
Waals Gewest	14,2	13,5	12,6	12,3	10,6	16,5	15,3	12,0

(1) In de kolom 2020-2023 wordt de waarde op het einde van de periode (2023) weergegeven.

(2) Administratief concept, gemeten als de verhouding tussen het totale aantal werkende personen (met inbegrip van de 65-plussers) en de bevolking tussen 15 en 64 jaar.

(3) Gemeten op basis van de Enquête naar de arbeidskrachten; leeftijdscategorie 20-64 jaar.

4. Inkomensrekeningen van de huishoudens

4.1. Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de resultaten van de middellangetermijnprojecties voor de voornaamste aggregaten van de inkomensrekeningen van de huishoudens volgens woonplaats.

Die projecties zijn gebaseerd op de rekeningen die door het INR werden gepubliceerd voor de periode 1995-2015²⁸ en die werden opgesteld volgens het ESR2010. De regionale boekhouding onderscheidt twee rekeningen voor de huishoudens. De eerste, nl. 'de rekening voor bestemming van primaire inkomens', omvat de inkomens en lasten van de ingezetenen van een gewest die rechtstreeks voortvloeien uit een economische activiteit, hetzij de bezoldigingen van de werknemers²⁹, het gemengd inkomen van de zelfstandigen, het exploitatieoverschot en het netto-inkomen uit vermogen. Het saldo van die rekening vormt het primair inkomen van de huishoudens. De tweede rekening, 'de secundaire inkomensverdelingsrekening', heeft betrekking op de lopende overdrachten tussen de huishoudens en andere economische agenten (vooral de overheid). Aan de bestedingszijde vinden we de belastingen op inkomen en vermogen, de sociale premies³⁰ en de overige netto lopende overdrachten. Wat de middelen betreft, omvat ze de sociale uitkeringen aan de huishoudens (meer bepaald de uitkeringen i.v.m. werkloosheid en werkloosheid met bedrijfstoeslag, pensioenen, kinderbijslag³¹, ziekte- en invaliditeitsuitkeringen, leefloon, tegemoetkomingen voor personen met een handicap...³²). Samen met het saldo van de primaire inkomens van de huishoudens vormen die lopende overdrachten het beschikbaar inkomen.

In het vervolg van dit hoofdstuk stellen we de geobserveerde en de voorziene evoluties voor van de voornaamste rubrieken van de inkomensrekeningen van de huishoudens, eerst op nationaal niveau en vervolgens voor elk van de drie gewesten. In het laatste deel wordt de evolutie van de twee grote saldi van het (primair en beschikbaar) inkomen in verhouding tot het aantal inwoners van elk gewest geanalyseerd. Er moet op worden gewezen dat we in de analyses die hieronder worden uitgevoerd, afwijken van de traditionele voorstelling van de inkomensrekeningen van de huishoudens in de nationale boekhouding. Ter vereenvoudiging en omdat we ons op de huishoudens concentreren, hebben we de sociale premies ten laste van de werkgevers geneutraliseerd. Die bijdragen zijn opgenomen als middelen in de rekening voor bestemming van primaire inkomens (rubriek D.12) en als bestedingen in de secundaire verdelingsrekening (rubrieken D.611 en D.612). Die neutralisatie heeft dus geen impact op het beschikbaar gezinsinkomen, maar leidt evenwel tot een primair inkomen dat lager ligt dan in de nationale rekeningen. In de tabellen in bijlage 9.2 (en de statistische bijlage die op de

²⁸ Instituut voor de Nationale Rekeningen (2018b).

²⁹ Lonen (D.11), wat overeenstemt met de beloning van de werknemers (D.1) verminderd met de sociale bijdragen ten laste van de werkgevers (D.12).

³⁰ Zonder sociale bijdragen ten laste van de werkgevers (D.611 en D.612).

³¹ Vanaf 2015 wordt de kinderbijslag in de nationale boekhouding geboekt als een uitkering sociale voorziening in geld (D.623) en niet langer als een uitkering sociale zekerheid in geld (D.621). Die wijziging van rubriek weerspiegelt de nieuwe regeling die werd getroffen in het kader van de zesde staatshervorming en betreffende de financiering van het kinderbijslagstelsel die voortaan onder de bevoegdheid van de gefedereerde entiteiten valt.

³² Volgens het ESR worden de terugbetalingen voor gezondheidszorg beschouwd als uitkeringen in natura i.p.v. in geld. Ze worden dus in de nationale rekeningen opgenomen in een derde rekening, die van de 'inkomensverdeling in natura'. Momenteel stelt het HERMREG-model voor deze derde rekening nog geen projectie voor.

website wordt gepubliceerd) worden de resultaten voorgesteld zoals in de nationale rekeningen, d.w.z. zonder de werkgeversbijdragen te neutraliseren.

Tenzij anders vermeld, worden de resultaten hieronder uitgedrukt in reële termen. Dit betekent dat de evolutie van de prijzen – gemeten aan de hand van de deflator van de particuliere consumptie voor België – in rekening wordt genomen. In 2016 stegen de prijzen met 1,5 %, na een zeer zwakke toename in de periode 2013-2015 (gemiddeld +0,7 % per jaar). De groei van de deflator van de particuliere consumptie zou verder aantrekken tot gemiddeld 1,8 % per jaar over de periode 2017-2023 als gevolg van verschillende factoren (zie paragraaf 2.2.3).

4.2. Evolutie op nationaal niveau

De groei van het reëel beschikbaar inkomen³³ van de Belgische huishoudens zou gemiddeld 1,5 % per jaar bedragen over de periode 2017-2023. Na de zwakke resultaten tussen 2010 en 2014 (gemiddeld -0,5 %) begon het reëel beschikbaar inkomen zich te herstellen vanaf 2015. De groei van de koopkracht³⁴ bleef versnellen in 2016 en 2017 en die trend zou zich doorzetten tot 2019, met een verwachte piek van 2,1 %. De groei van het reëel beschikbaar inkomen zou vervolgens geleidelijk vertragen tot 1 % in 2023. De factoren die dit traject verklaren komen hieronder aan bod.

Het reëel beschikbaar inkomen van de Belgische huishoudens steeg in 2017 met 1,5 % dankzij verschillende gunstige ontwikkelingen. De koopkracht werd met name geschraagd door de snellere groei van de primaire inkomens, die zowel steunde op de aanzienlijke nettojobcreatie als op een meer dynamische groei van de reële bruto-uurlonen.⁷ De effecten van het loonmatigingsbeleid van de voorgaande jaren en van de indexsprong doofden uit. Bovendien ondersteunde de positieve groei van de netto-inkomens uit vermogen van de particulieren (+3,2 % na acht opeenvolgende jaren van negatieve groei) eveneens de koopkracht in 2017. In lijn met de snellere stijging van de belastbare basis en zonder bijkomende maatregelen ter vermindering van de inkomstenbelasting van de particulieren, knoopten de fiscale heffingen opnieuw aan met een positieve groei in 2017, wat de koopkrachtverbetering enigszins temperde.

In de volgende jaren zou de groei van het reëel beschikbaar inkomen nog versnellen tot 1,8 % in 2018 en tot 2,1 % in 2019. De koopkracht van de particulieren zou worden ondersteund door de stevige groei van de loonmassa³⁵ (+1,6 % in elk jaar), in een context die nochtans wordt gekenmerkt door een ietwat minder dynamische werkgelegenheidsgroei dan in 2017. Naast die gunstige evolutie voor hun koopkracht, zouden de gezinnen vooral voordeel halen uit de vermindering van de inkomensbelasting. Als gevolg van de uitvoering van de nieuwe maatregelen in het kader van de tweede fase van de

³³ Het concept beschikbaar inkomen van de huishoudens dat in dit hoofdstuk wordt gebruikt, stemt overeen met het *netto* beschikbaar inkomen (B.6n in de nationale boekhouding).

³⁴ Gedefinieerd als het reëel beschikbaar inkomen van de gezinnen.

³⁵ Zonder sociale werkgeversbijdragen. Het meest recente interprofessioneel akkoord (IPA) voorziet in een maximale stijgingsmarge van de bruto-uurlonen vóór indexering van 1,1 % tijdens de periode 2017-2018. De gekozen hypothese in deze projecties splitst die stijging op in een stijging van 0,4 % in 2017 en van 0,7 % in 2018. Dat verklaart mede de snellere groei van de loonmassa in 2018 ten opzichte van het jaar voordien. Voor 2019 (en nadien), worden, bij gebrek aan een IPA, twee elementen in overweging genomen om de evolutie van de brutolonen vóór indexering te projecteren: enerzijds, de klassieke determinanten van de economische theorie (productiviteit, werkloosheidsgraad, fiscaliteit) en, anderzijds, de bepalingen van de nieuwe wet van 19 maart 2017 tot wijziging van de wet van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen.

taxshift, zouden de belastingen op het inkomen en vermogen van de particulieren met 1,3 % verminderen in 2018 en 2019. De sociale uitkeringen (andere dan sociale overdrachten in natura) zouden een stabiele groei laten optekenen (+1,0 % in 2018 en +1,1 % in 2019).

Tussen 2020 en 2023 gaan de projecties uit van een geleidelijke vertraging van de groei van het reëel beschikbaar inkomen tot gemiddeld 1,3 % per jaar tijdens die periode. Die vertraging is grotendeels te wijten aan de toename van het totaalbedrag aan belastingen op het gezinsinkomen. Na de daling van de voorbije twee jaar zouden de verplichte fiscale heffingen immers met 3,3 % per jaar stijgen over de periode 2020-2023. In een context van reële inkomensgroei per hoofd, weerspiegelt die evolutie het ontbreken van bijkomende maatregelen ter vermindering van de inkomensbelasting. Er moet bovendien worden opgemerkt dat de hervormingen van de woonbonus – die specifiek zijn voor elk gewest – de groei van de personenbelasting in meer of mindere mate – en volgens een verschillende timing – opdrijven.

Tijdens de periode 2020-2023 zou de koopkracht van de huishoudens worden ondersteund door een nog steeds dynamische evolutie van de loonmassa (gemiddeld +1,5 % per jaar). Die groei zou worden gevoed door de stijging van de reële brutolonen en door de toename van de werkgelegenheid. De nettojobcreatie zou echter geleidelijk vertragen aan het einde van de projectieperiode en ook de groei van de loonmassa zou licht afnemen. Hetzelfde geldt voor de netto-inkomens uit vermogen van de huishoudens: hoewel ze positief blijven evolueren tussen 2020 en 2023 (gemiddeld +2,0 %) door de verwachte verhoging van de rentevoeten, zouden ze enigszins afzwakken tijdens de twee laatste jaren. Tot slot zou het totaalbedrag aan sociale uitkeringen voor de Belgische huishoudens gunstiger evolueren (+1,8 % per jaar over de periode 2020-2023) en bijgevolg de negatieve impact van de fiscale druk enigszins verminderen. Ten opzichte van de voorgaande jaren zou de sterkere stijging van de sociale uitkeringen met name worden verklaard door een snellere groei van de pensioenen en door een minder uitgesproken daling van het totaalbedrag aan werkloosheidsuitkeringen.

Tabel 13 Inkomensrekeningen van de huishoudens - België
Reële groeivoeten (%)

	2017	2018	2019	Gemiddelden			
				2020-2023	2003-2009	2010-2016	2017-2023
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	2,5	0,4	1,7	1,6	-3,8	-4,0	1,6
Gemengd inkomen (B.3n)	1,0	0,9	1,3	0,9	-0,2	0,6	1,0
Lonen (D.11)	1,2	1,6	1,6	1,5	1,1	0,9	1,5
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	3,2	0,7	1,5	2,0	0,0	-4,5	1,9
2. Saldo primaire inkomens (1)	1,5	1,4	1,6	1,5	0,5	-0,1	1,5
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	1,0	1,0	1,1	1,8	2,2	1,3	1,4
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	1,0	-1,3	-1,3	3,3	0,0	1,5	1,7
Sociale premies ten laste van de huishoudens	1,1	1,6	2,0	1,6	1,3	0,8	1,6
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-0,8	0,9	-2,8	-5,0	1,2	4,8	-3,3
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	1,5	1,8	2,1	1,3	1,1	-0,1	1,5
<i>p.m. Deflator van de particuliere consumptie</i>	2,1	1,9	1,7	1,7	2,2	1,5	1,8

(1) Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

4.3. Evolutie per gewest

4.3.1. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Volgens de projecties zou het reëel beschikbaar inkomen van de Brusselse gezinnen gemiddeld met 1,6 % per jaar toenemen over de periode 2017-2023, wat 0,1 procentpunt hoger is dan het nationale cijfer. Die groei bevestigt het herstel van de Brusselse koopkracht dat al in 2015 en 2016 is ingezet (gemiddeld +0,7 % per jaar) na de slechte prestaties van 2010 tot 2014 (gemiddeld -0,5 % per jaar). Aan het begin van de projectieperiode zou de groei van het Brussels beschikbaar inkomen oplopen tot 2,0 % in 2018 en vervolgens heel licht terugvallen vanaf 2019 en meer uitgesproken tijdens de laatste drie projectiejaren. In 2023 zou de groei van het reëel beschikbaar inkomen in het Brussels Gewest nog slechts 1,0 % bedragen. Hoewel de evolutie van de koopkracht van de Brusselse huishoudens vrij gelijkaardig is aan het nationale gemiddelde, is de bijdrage van de verschillende componenten van het beschikbaar inkomen daarentegen aanzienlijk verschillend. Algemeen genomen is er in Brussel een aanzienlijk snellere groei van het saldo van de primaire inkomens (en vooral van de loonmassa) die wordt gecompenseerd door een minder gunstige evolutie van de sociale uitkeringen en de fiscale druk.

Tussen 2017 en 2019 zou het saldo van de primaire inkomens³⁶ met 2,1 % per jaar stijgen in reële termen in Brussel, tegenover 1,5 % op nationaal niveau. Die groei zou vooral worden ondersteund door de sterke groei van de bezoldigingen van de werknemers die op het regionale grondgebied wonen. Het Brussels Gewest zou immers voordeel halen uit een dynamische groei van zijn werkende beroepsbevolking, die niet alleen wordt ondersteund door de stijging van de binnenlandse werkgelegenheid, maar ook door een gunstige evolutie van het pendelsaldo (toename van het aantal uitgaande arbeiders en quasi-stabilisering van de inkomende pendelaars, zie paragraaf 3.2.2). Er dient ook te worden gewezen op de versnelling van de reële bruto-uurlonen vanaf 2017, die hoger reeds werd vermeld voor het gehele land. Tegen die achtergrond zou de reële groei van de Brusselse loonmassa³⁶ 2,2 % per jaar bedragen over de periode 2017-2019 (1,5 % voor België). De andere componenten van het primair inkomen zouden ook sneller stijgen op regionaal niveau. Het netto-inkomen uit vermogen zou – voor het eerst sinds 2013 – opnieuw een positieve groei laten optekenen in 2017. Het gemengd inkomen zou voordeel halen uit een snellere stijging van het aantal zelfstandigen in Brussel.

De verwachte evolutie van de voornaamste rubrieken van sociale uitkeringen (zonder sociale overdrachten in natura) in het Brussels Gewest over de periode 2017-2019 zou de dynamiek van de primaire inkomens temperen. Het globaal bedrag van de sociale uitkeringen zou amper met 0,2 % per jaar stijgen in reële termen in Brussel, terwijl dat voor België 1,0 % is. Het verschil is vooral merkbaar voor de pensioenuitgaven en de werkloosheidsuitkeringen. Gezien de demografische kenmerken van de Brusselse bevolking (jonger en verjongend) zou de groei van het totaalbedrag aan pensioenuitkeringen aan de Brusselaars (voor alle stelsels samen) beperkt blijven tot 0,3 % per jaar tussen 2017 en 2019, of duidelijk minder snel dan op nationaal niveau (+2,2 %). Hoewel het aandeel ervan aanzienlijk kleiner is dan op Belgisch niveau, wegen de pensioenen niettemin zwaar door in het Brussels beschikbaar inkomen (12 % van het totaal in 2017). Bovendien kent Brussel sinds enkele jaren een belangrijke daling van het aantal werkzoekenden en die neerwaartse trend zou zich voortzetten. Die verbetering is niet enkel toe te schrijven aan de zeer dynamische groei van de Brusselse werkende

³⁶ Zonder sociale werkgeversbijdragen.

beroepsbevolking (zie supra), maar ook aan strengere regels inzake het recht op werkloosheidsuitkeringen. In tegenstelling tot de pensioenen is het relatieve gewicht van de werkloosheidsuitkeringen in het beschikbaar inkomen hoger in Brussel (4 % van het totaal) in vergelijking met het hele land. Ten slotte zouden de werkloosheidsuitkeringen sterk blijven dalen in Brussel (-5 % per jaar over de periode 2017-2019), maar die daling zou minder uitgesproken zijn dan op nationaal niveau.

Voor de inkomensbelasting van de Brusselse huishoudens gaat de projectie uit van een groeierneming van het totaalbedrag aan personenbelastingen in 2017, gevolgd door een daling tijdens de twee volgende jaren (tweede fase van de federale taxshift). Gemiddeld over de periode 2017-2019 zou de reële groei van de verplichte fiscale heffingen nul bedragen, ondanks de sterke toename van de belastbare basis. Tijdens die periode wordt de evolutie van de personenbelasting in Brussel ook beïnvloed door maatregelen van de fiscale hervorming in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (zie hoofdstuk 5).

In het tweede deel van de projectieperiode (2020-2023) zou de groei van het reëel beschikbaar inkomen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gemiddeld met 0,5 procentpunt vertragen ten opzichte van de voorgaande periode. Die vertraging doet zich voor ondanks de verwachte aanhoudende snelle groei van de primaire inkomens en ondanks een duidelijke stijging van de sociale uitkeringen. De loonmassa zou verder blijven aangroeien met gemiddeld 2,2 % per jaar over de periode 2020-2023, of een groeitempo dat nog steeds hoger ligt dan de raming voor België (+1,5 %). Net zoals op nationaal niveau weerspiegelt de stijging van de Brusselse loonmassa de snellere groei van de reële bruto-uurlonen, maar in Brussel is er daarenboven ook nog de impact van de veel sterkere stijging van de werkende beroepsbevolking. Het gemengd inkomen zou ook sneller blijven stijgen in Brussel (+1,2 % per jaar van 2020 tot 2023), hoewel die groei geleidelijk vertraagt op middellange termijn, in lijn met de minder dynamische evolutie van de zelfstandige werkgelegenheid aan het einde van de projectieperiode. De groei van de netto-inkomens uit vermogen in Brussel zou in de loop van de jaren ook afnemen tot gemiddeld 1,6 % per jaar, onder het nationale gemiddelde.

Bij de sociale uitkeringen is er een sterke stijging merkbaar van het totaalbedrag aan uitkeringen voor de Brusselse gezinnen (+1,1 % per jaar over de periode 2020-2023), ook al blijft de geprojecteerde groei gevoelig lager dan de verwachte groei voor België. In Brussel zijn het vooral de pensioenen en de kinderbijslag die duidelijk versnellen ten opzichte van de voorgaande jaren. Vooral in 2020 is er een uitgesproken toename door de hervorming van de kinderbijslag (zie hoofdstuk 5). Tot slot zijn de uitgaven voor ziekte- en invaliditeitsuitkeringen de afgelopen jaren ook bijzonder sterk gestegen (+6,0 % per jaar van 2008 tot 2016 in de werknemersregeling). Hoewel het groeitempo van die uitgaven sterk daalt, zou het hoog blijven (+2,6 % per jaar over de periode 2020-2023 in de werknemersregeling). Hun aandeel in het beschikbaar inkomen zou vanaf 2021 groter worden dan dat van de werkloosheidsuitkeringen.

In het licht van de in de twee vorige paragrafen beschreven evoluties moet de verklaring voor de geleidelijke vertraging van de groei van de koopkracht van de Brusselse gezinnen tussen 2020 en 2023 dus gezocht worden op het niveau van de fiscale heffingen. Zonder bijkomende maatregelen ter vermindering van de inkomensbelasting van de particulieren en in lijn met de bovenvermelde stijging

van de belastbare basis zouden de fiscale heffingen opnieuw fors stijgen na 2019. De inkomensbelasting van de Brusselse gezinnen zou aanzienlijk stijgen, met een groei van 4,1 % per jaar over de periode 2020-2023 (+3,3 % voor België), een groeitempo dat aanzienlijk hoger ligt dan dat van de belastbare basis.

Tabel 14 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest
Reële groeivoeten (%)

	2017	2018	2019	Gemiddelden			
				2020-2023	2003-2009	2010-2016	2017-2023
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	2,5	0,7	1,9	1,8	-1,6	-3,7	1,7
Gemengd inkomen (B.3n)	1,2	1,3	1,5	1,2	0,5	1,3	1,3
Lonen (D.11)	2,2	2,2	2,0	2,2	1,3	1,1	2,2
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	3,6	1,0	1,5	1,6	-1,1	-5,4	1,8
2. Saldo primaire inkomens (1)	2,3	1,9	1,9	2,0	0,6	0,0	2,0
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	0,0	0,4	0,3	1,1	1,5	0,5	0,8
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	1,6	-0,9	-0,6	4,1	-0,6	0,8	2,3
Sociale premies ten laste van de huishoudens	1,8	2,1	2,2	2,1	1,3	0,9	2,1
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-0,7	1,1	-2,6	-4,9	-5,2	4,6	-3,1
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	1,7	2,0	1,9	1,4	1,2	-0,2	1,6
<i>p.m. Deflator van de particuliere consumptie</i>	<i>2,1</i>	<i>1,9</i>	<i>1,7</i>	<i>1,7</i>	<i>2,2</i>	<i>1,5</i>	<i>1,8</i>

(1) Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

4.3.2. Vlaams Gewest

Na vier opeenvolgende jaren van quasi-nulgroei en zelfs negatieve groei (gemiddeld jaarlijks -0,7 % tijdens 2010-2013), heeft de groei van het Vlaams reëel beschikbaar inkomen zich geleidelijk hersteld van 0,3 % in 2014 tot 0,9 % in 2016. Tussen 2017 en 2023 zou de koopkracht van de Vlaamse gezinnen gemiddeld met 1,6 % per jaar toenemen, een percentage dat licht hoger ligt dan de raming voor België (1,5 %). Algemeen genomen wordt die verbetering ten opzichte van het recente verleden grotendeels verklaard door de loongroei, de stijging van het netto-inkomen uit vermogen en de daling van de fiscale druk. De groei van het reëel beschikbaar inkomen zou in het Vlaams Gewest een gelijkaardig traject volgen als dat voor het hele land (zie afdeling 4.2): een sterke stijging tot 2019 (tot 2,3 %), gevolgd door een vertraging in 2020 (1,6 %) die nog sterker wordt tegen 2023 (1,0 %). De verschillende elementen die die evoluties verklaren, worden hieronder geanalyseerd.

Wat het saldo van de primaire inkomens³⁷ betreft, zou het profiel enigszins verschillen van dat van het beschikbaar inkomen. Terwijl de evolutie van de Vlaamse primaire inkomens nog licht negatief was in 2016 (-0,2 % in reële termen), zou die groei duidelijk aantrekken tot 1,4 % per jaar in 2017-2018 en zelfs 1,7 % per jaar in 2019-2021. Vervolgens zou de groei iets terugvallen tot 1,4 % in 2022-2023.

In 2016 werd het Vlaams Gewest vooral getroffen door de nog steeds sterke daling van het netto-inkomen uit vermogen (voor het achtste jaar op rij) en een nog steeds bescheiden groei van de

loonmassa³⁷. Het positieve effect van de sterke jobcreatie in het noorden van het land in 2016 werd getemperd door de negatieve impact van de loonmatiging. Tijdens de twee volgende jaren zouden de belangrijkste componenten van het saldo van de primaire inkomens verbeteren. De reële groei van het gemengd inkomen van de zelfstandigen zou verstevigen en die van het netto-inkomen uit vermogen zou opnieuw positief worden. Wat de belangrijke rubriek 'beloning van werknemers' betreft, gaan de projecties ook uit van een aanzienlijke groeiversnelling in 2017 en 2018 (respectievelijk 1,1 % en 1,5 %). De reële brutolonen zouden immers opnieuw stijgen (conform het interprofessioneel akkoord van 2017-2018), terwijl de werkgelegenheid sterk zou blijven toenemen. Tijdens de periode 2019-2021 zou de groei van de Vlaamse loonmassa nog iets krachtiger zijn (einde van de loonmatiging, gemiddeld 1,6 % per jaar) en vervolgens enigszins vertragen aan het einde van de projectieperiode (gemiddeld 1,3 % per jaar tijdens de periode 2022-2023), terwijl de groei van de nettojobcreatie fors zou vertragen. In een context van stijgende rentevoeten zou de groei van het reëel netto-inkomen uit vermogen elk jaar positief zijn tijdens de periode 2019-2023 (gemiddeld 2,3 % per jaar). Het gemengd inkomen zou gemiddeld met 1,1 % per jaar stijgen.

De projecties met betrekking tot de secundaire inkomensverdelingsrekening van de Vlaamse huishoudens maken het mogelijk de impact van de verschillende soorten sociale uitkeringen en heffingen te analyseren.

Over de periode 2017-2023 zou het totaalbedrag aan sociale uitkeringen (andere dan sociale overdrachten in natura) die de Vlaamse huishoudens genieten gemiddeld met 1,6 % per jaar in reële termen toenemen (+0,1 procentpunt ten opzichte van België). In historisch opzicht is dat groeitempo aanzienlijk trager dan in het verleden; in Vlaanderen werd tussen 2000 en 2016 een gemiddelde groei van 2,2 % per jaar waargenomen. De toename van de sociale uitkeringen zou bijzonder zwak zijn aan het begin van de projectie (1,2 % in reële termen van 2017 tot 2019). Een verklaring voor die evolutie kan worden gevonden in de forse daling van de werkloosheidsuitkeringen, waarvan het totaalbedrag met 9,1 % per jaar zou dalen tussen 2017 en 2019. Die evolutie weerspiegelt de sterke terugval van het aantal Vlaamse werklozen tegen de achtergrond van een dynamische arbeidsmarkt die wordt gekenmerkt door een sterke nettojobcreatie. Twee minder belangrijke rubrieken – de uitgaven voor brugpensioen en loopbaanonderbreking – dalen ook sterk (respectievelijk met 11 % en 5 %). Het totaalbedrag aan sociale uitkeringen zou beduidend sneller stijgen in het tweede deel van de projectieperiode (gemiddeld 1,9 % per jaar tussen 2020 en 2023). Dat weerspiegelt onder andere de impact van de werkloosheidsuitgaven die, hoewel ze verder dalen, minder sterk zouden afnemen tijdens die periode (-5,8 % per jaar). De uitgaven voor pensioenen (alle regimes samen genomen vertegenwoordigen die 17 % van het totale beschikbare inkomen in Vlaanderen in 2016) zijn een belangrijke rubriek binnen de sociale uitkeringen. Ze zouden een reële groei van 2,6 % per jaar laten optekenen tijdens de periode 2017-2023. Tot slot is er in projectie een sterke toename van de ziekte- en invaliditeitsuitkeringen (gemiddeld +3,5 % per jaar in de periode 2017-2023 voor de loontrekkenden), al is dat een minder uitgesproken groei dan in de periode 2008-2016 (gemiddeld +5,6 % per jaar). Die ziekte- en invaliditeitsuitkeringen (loontrekkenden) vertegenwoordigden in 2007 slechts 1,9 % van het totale beschikbare inkomen in Vlaanderen, maar hun aandeel liep in 2016 op tot 3,0 % en zou in 2023 uitkomen op 3,4 %.

---

³⁷ Zonder sociale werkgeversbijdragen.

Wat tot slot de bestedingen in de secundaire inkomensverdelingsrekening betreft, wijzen de projectieresultaten op een gevoelige daling van de belastingen op het inkomen van de Vlaamse gezinnen. In reële termen zou de personenbelasting gemiddeld met 0,7 % per jaar dalen over de periode 2017-2019. Die daling staat lijnrecht tegenover de verwachte toename van de belastbare basis. Naar aanleiding van de inwerkingtreding van het bijkomende luik van de taxshift, zou de inkomensbelasting vooral in 2018 en 2019 sterk dalen (-1,3 % per jaar). In 2016 werd reeds een reële daling van 2,5 % opgetekend als gevolg van de inwerkingtreding van het eerste luik van de taxshift. Vanaf 2020 zou de groei van de personenbelasting opnieuw sterk toenemen doordat de belastbare basis in reële termen stijgt en doordat er geen bijkomende maatregelen zijn gepland om de inkomensbelastingen te verminderen. De reële groei van de inkomensbelasting zou oplopen tot 3,3 % per jaar tussen 2020 en 2023, wat beduidend hoger is dan de groei van de belastbare basis.

Tabel 15 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest
Reële groeivoeten (%)

	2017	2018	2019	2020- 2023	Gemiddelden		
					2003- 2009	2010- 2016	2017- 2023
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	2,5	0,4	1,7	1,6	-4,1	-3,8	1,6
Gemengd inkomen (B.3n)	1,2	1,0	1,5	1,0	0,1	0,6	1,1
Lonen (D.11)	1,1	1,5	1,7	1,5	1,0	0,9	1,4
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	2,8	0,7	1,6	2,4	0,5	-4,2	2,1
2. Saldo primaire inkomens (1)	1,4	1,3	1,7	1,5	0,6	-0,1	1,5
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	1,2	1,1	1,3	1,9	2,5	1,6	1,6
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	0,8	-1,3	-1,3	3,3	0,0	1,8	1,6
Sociale premies ten laste van de huishoudens	1,1	1,5	2,1	1,6	1,3	0,8	1,6
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-0,7	0,9	-2,8	-5,0	1,4	4,6	-3,2
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	1,5	1,8	2,3	1,3	1,2	-0,1	1,6
<i>p.m. Deflator van de particuliere consumptie</i>	<i>2,1</i>	<i>1,9</i>	<i>1,7</i>	<i>1,7</i>	<i>2,2</i>	<i>1,5</i>	<i>1,8</i>

(1) Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

4.3.3. Waals Gewest

De reële groei van het beschikbaar gezinsinkomen in Wallonië zou 1,3 % per jaar bedragen over de periode 2017-2023, of een verschil van -0,2 procentpunt ten opzichte van België. Na een daling in 2015 (-0,3 %) zou de Waalse koopkracht opnieuw een positieve groei hebben laten optekenen in 2016 (+0,9 %) in het verlengde van de verbetering van de regionale arbeidsmarkt en de maatregelen voor belastingverlaging van de federale taxshift. Van 2017 tot 2019 zou de reële groei van het beschikbaar inkomen aantrekken en ondersteund worden door de meeste van de primaire en secundaire componenten van het inkomen van de gezinnen. Vanaf 2020 zou de groei van het Waals reëel beschikbaar inkomen geleidelijk terugvallen en in 2023 onder 1,0 % uitkomen.

Het groeiverschil van de koopkracht ten nadele van Wallonië (in vergelijking met het nationale niveau) wordt grotendeels verklaard door een globaal minder dynamische evolutie van de Waalse primaire

inkomens³⁸. Die laatste zouden minder sterk stijgen dan gemiddeld in België vanaf 2019: de groei zou zich handhaven op ongeveer 1,3 % in Wallonië, tegenover 1,6 % op Belgisch niveau.

De evolutie van de loonmassa³⁸, die veruit de belangrijkste component is van de inkomens, zou evenwel aanzienlijk verstevigen in 2018 en nadien een meer dynamische groei (+1,4 %) laten optekenen dan wat onlangs is waargenomen (gemiddeld +0,8 % per jaar van 2010 tot 2016). De reeds forse werkgelegenheids groei van de Waalse ingezetenen sinds 2015 zou deze keer gepaard gaan met reële loonstijgingen per hoofd, aangezien de loonmatiging geleidelijk afzwakt. Die gemiddelde loonstijgingen zouden evenwel meer beperkt blijven dan op nationaal niveau, wat in lijn ligt met de recente relatieve trends en een lagere gemiddelde productiviteitsgroei weerspiegelt. In 2019 zou de groei van de loontrekkende werkgelegenheid bovendien sterker vertragen dan in Vlaanderen.

Van de overige componenten van de primaire inkomens moet het geleidelijke herstel van het gemengd inkomen eerst worden aangehaald: de gunstigere evolutie van het gemengd inkomen (gemiddeld +0,5 % per jaar van 2017 tot 2023) dan tijdens de voorgaande periodes kan onder meer worden toegeschreven aan de stijging van de zelfstandige werkgelegenheid die sinds enkele jaren wordt waargenomen in Wallonië en zich zou doorzetten, zonder evenwel aan te knopen met het groeitempo in de rest van het land. Volgens de projectie zou de evolutie van de inkomens uit vermogen minder dan in Vlaanderen voordeel halen uit het herstel van de inkomens uit dividenden aan het begin van de projectieperiode (tot 2020). In het tweede deel van de projectieperiode heeft de verwachte stijging van de rentevoeten een opwaartse impact op de deposito-opbrengsten van de huishoudens, maar ook op de rente-uitgaven, waarvan het relatieve aandeel groter is in Wallonië. De netto-inkomens uit vermogen zouden bijgevolg stijgen, maar onder het Belgische gemiddelde blijven (+1,5 % per jaar, tegenover +1,9 % tussen 2017 en 2023).

Over de volledige projectieperiode 2017-2023 wijzigt de secundaire inkomensverdelingsrekening de globale groei van de primaire inkomens niet, aangezien het beschikbaar inkomen van de Waalse gezinnen eveneens gemiddeld met 1,3 % per jaar zou stijgen. Als de primaire inkomens enigszins stabiel blijven zou de groei van het beschikbaar inkomen verzwakken tijdens de projectieperiode. De groeiversnelling van de personenbelasting vanaf 2020 (+3,3 % per jaar, tegenover -0,5 % van 2017 tot 2019) door het ontbreken van bijkomende federale taxshiftmaatregelen weegt op de groei van het beschikbaar inkomen van de Waalse gezinnen. Aldus weerspiegelt die versnelling de toename van de belastbare basis. Merk op dat de Waalse hervorming van de woonbonus, voordien een federale materie, geleid heeft tot het in werking treden van de wooncheque (zie hoofdstuk 5). De wooncheque is een terugbetaalbaar belastingkrediet (in tegenstelling tot de vorige regeling). In het ESR wordt de wooncheque verrekend als een kapitaaloverdracht aan de huishoudens, en niet meer als een negatieve ontvangst op de personenbelasting zoals bij de woonbonus. Als gevolg van de geleidelijke verdwijning van die negatieve ontvangsten (ongeveer 65 miljoen euro per jaar) neemt de groei van de Waalse personenbelasting toe over de ganse projectieperiode.

De sociale premies ten laste van de huishoudens zouden gemiddeld met 1,5 % per jaar stijgen, een stabielere groei dan die van de belastingen op inkomen en vermogen, maar ook een gemiddeld sterkere

---

³⁸ Zonder sociale werkgeversbijdragen.

groei dan die van het totaal van de primaire inkomens.

De forse stijging van de sociale uitkeringen (+1,4 % van 2017 tot 2023) zou de dynamiek en de verwachte versnelling van de verschillende heffingen licht temperen. Net zoals in Vlaanderen wordt in Wallonië de stijging van de sociale uitkeringen grotendeels ondersteund door de inkomens van de gepensioneerden. Daartegenover staat dat de werkloosheidsuitkeringen – hoofdzakelijk aan het begin van de projectieperiode – sterk dalen, wat in lijn ligt met de zeer sterke daling van het aantal werklozen op korte termijn. Naast deze tegengestelde evoluties zou de sinds het midden van de jaren 2000 ingezette toename van het gewicht van de ziekte- en invaliditeitsuitkeringen in het beschikbaar inkomen zich doorzetten in Wallonië, net zoals in de rest van het land.

Tabel 16 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest
Reële groeivoeten (%)

	2017	2018	2019	Gemiddelden			
				2020-2023	2003-2009	2010-2016	2017-2023
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	2,3	0,3	1,6	1,6	-3,8	-4,4	1,5
Gemengd inkomen (B.3n)	0,5	0,4	0,8	0,5	-0,9	0,2	0,5
Lonen (D.11)	1,1	1,6	1,3	1,4	1,3	0,8	1,4
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	4,1	0,7	1,2	1,2	-0,9	-5,1	1,5
2. Saldo primaire inkomens (1)	1,4	1,4	1,2	1,3	0,5	-0,2	1,3
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	0,9	0,9	1,0	1,7	2,0	1,1	1,4
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	1,1	-1,4	-1,3	3,3	0,4	1,1	1,6
Sociale premies ten laste van de huishoudens	1,1	1,6	1,7	1,5	1,2	0,6	1,5
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-0,9	0,8	-2,9	-5,0	5,4	5,5	-3,3
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	1,3	1,8	1,7	1,1	0,9	-0,2	1,3
<i>p.m. Deflator van de particuliere consumptie</i>	<i>2,1</i>	<i>1,9</i>	<i>1,7</i>	<i>1,7</i>	<i>2,2</i>	<i>1,5</i>	<i>1,8</i>

(1) Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

4.4. Inkomens per hoofd

Om de resultaten van onze projecties in perspectief te plaatsen, is het interessant om de twee grote saldi van de inkomensrekeningen van de huishoudens te bestuderen in verhouding tot de bevolking van elk gewest.

Hierboven stelden we vast dat de verwachte reële groei van het saldo van de primaire inkomens³⁹ van alle huishoudens van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gemiddeld hoger zou zijn dan in de naburige gewesten. Gezien de relatief gelijkaardige bevolkingstoename in de drie gewesten tijdens de projectieperiode (zie paragraaf 3.2.1), blijft dat verschil t.o.v. de twee andere gewesten grotendeels behouden indien we de bedragen per hoofd vergelijken. Zo zou de reële groei van het saldo van de primaire inkomens per inwoner over de periode 2017-2023 gemiddeld 1,3 % bedragen in Brussel, 1,0 % in Vlaanderen en 0,9 % in Wallonië. Tijdens de periode 2010-2016 was dat groeiverschil ruimschoots

³⁹ Zonder sociale bijdragen ten laste van de werkgevers (D.12).

negatief voor het Brussels Gewest (daling van het reëel primair inkomen per inwoner met gemiddeld 1,4 % per jaar), zowel ten opzichte van het Vlaams Gewest (-0,7 %) als van het Waals Gewest (-0,7 %). De ommezwaai van het groeiverschil in het voordeel van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in de projectie wordt hoofdzakelijk verklaard door de snellere groei van het Brussels primair inkomen (zie afdeling 4.3) en door het feit dat de verwachte groei van de Brusselse bevolking tijdens de periode 2017-2023 duidelijk meer aansluit bij die van de twee andere gewesten (groei van gemiddeld 0,7 % per jaar in het Brussels Gewest, 0,5 % in het Vlaams Gewest en 0,4 % in het Waals Gewest) dan tijdens de periode 2010-2016 (respectievelijk gemiddeld 1,4 %, 0,6 % en 0,5 % per jaar).

De groei van het reëel beschikbaar inkomen per inwoner zou daarentegen nagenoeg identiek zijn in de drie gewesten over de periode 2017-2023 aangezien die zowel in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest als het Waals Gewest gemiddeld 0,9 % per jaar bedraagt en 1,0 % in het Vlaams Gewest.

Tabel 17 Evolutie van de primaire en beschikbare inkomens per hoofd

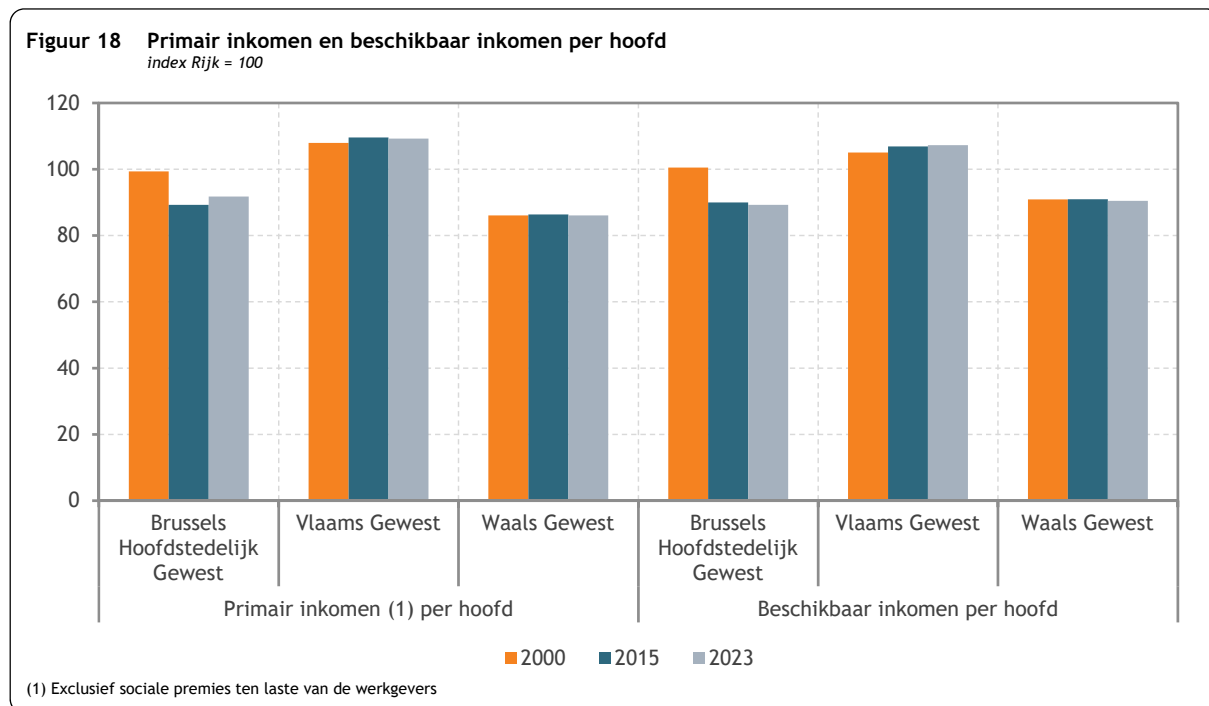
	Bedragen in lopende euro's			Reële groeivoeten (%) Gemiddelden			
	2007	2015	2023	2003- 2009	2010- 2016	2017- 2023	2020- 2023
1. Saldo primaire inkomens (1) per hoofd							
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	16819	16851	21212	-0,7	-1,4	1,3	1,4
Vlaams Gewest	19354	20689	25249	-0,0	-0,7	1,0	1,0
Waals Gewest	15370	16298	19898	-0,0	-0,7	0,9	0,9
2. Beschikbaar inkomen per hoofd (B.6n)							
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	16752	16931	20739	-0,1	-1,5	0,9	0,7
Vlaams Gewest	18510	20121	24931	0,6	-0,7	1,0	0,8
Waals Gewest	15745	17116	21017	0,4	-0,6	0,9	0,6

(1) Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

Figuur 18 geeft de evolutie van de twee variabelen van het inkomen per hoofd voor elk gewest in de vorm van een index met als referentie de nationale waarde. Wat Brussel betreft, stellen we vast dat de relatieve positie van het gewest in termen van (primair en beschikbaar) inkomen per inwoner achteruit is blijven gaan tussen 2000 en 2014 en zich vervolgens alleen voor het primair inkomen per inwoner stabiliseerde in 2015 en 2016. Zo kwam in 2012 met name het beschikbaar inkomen per inwoner in Brussel voor de eerste keer lager te liggen dan dat in Wallonië, terwijl dat in 2000 nog 11 % hoger lag. De quasi-stagnering van de Brusselse werkgelegenheidsgraad aan het begin van de jaren 2000, gevolgd door de continue daling ervan tussen 2008 en 2013 verklaart waarschijnlijk grotendeels die evolutie.

Tijdens de projectieperiode zou de Brusselse werkgelegenheidsgraad stijgen en de bevolkingsgroei vertragen, waardoor een halt zou kunnen worden toegeroepen aan de neerwaartse trend van het Brussels primair inkomen per hoofd ten opzichte van het land. Die verhouding zou zeer licht toenemen in de projectie. De stijging van de werkgelegenheidsgraad zou echter niet voldoende zijn om in de projectie de neerwaartse trend van het Brussels beschikbaar inkomen per inwoner ten opzichte van het land te onderbreken. Dat wordt onder meer verklaard door de relatief beperktere toename van de sociale uitkeringen in de projectie in Brussel, aangezien die uitkeringen minder sterk bijdragen tot de stijging van het beschikbaar inkomen dan in de twee andere gewesten.

In Vlaanderen zou de waarde van de index voor het primair inkomen nagenoeg identiek zijn aan het begin en aan het einde van de projectie, wat aangeeft dat de positie van Vlaanderen stabiel zou blijven t.o.v. de nationale waarde. De Vlaamse index voor het beschikbaar inkomen zou daarentegen licht toenemen. De Waalse indexen zouden zeer licht dalen.

Hoewel de relatieve positie van Brussel ten opzichte van het Belgische gemiddelde aan het begin van de projectieperiode minder ongunstig is wanneer ze wordt gemeten in termen van het primair inkomen per inwoner dan in termen van het beschikbaar inkomen per inwoner, wordt het tegenovergestelde waargenomen aan het einde van de projectieperiode. De geringere toename van de sociale uitkeringen aan de Brusselse gezinnen, vooral op het vlak van pensioenen, beperkt immers de herverdelende impact van de overdrachten. Het verschil t.o.v. het Belgische gemiddelde zou aldus -9 % bedragen in 2023 vóór overdrachten en -11 % na overdrachten. Voor Wallonië daarentegen zou het negatieve verschil t.o.v. het Belgische gemiddelde (-13 % voor het primair inkomen per inwoner), na herverdeling, verminderen tot -10 %. Voor Vlaanderen zou het surplus t.o.v. het Belgische gemiddelde van 9 %, na heffingen, sociale uitkeringen en andere overdrachten, verminderen tot 7 %.

5. Overheidsfinanciën

5.1. Inleiding

Dit hoofdstuk geeft de belangrijkste resultaten van de regionale vooruitzichten voor de overheidsfinanciën van de gemeenschappen en gewesten.

In tegenstelling tot de andere modules wordt er gewerkt vanuit een institutionele invalshoek. De onderscheiden institutionele deelgebieden zijn het Vlaams Gewest (inclusief de Vlaamse Gemeenschap), het Waals Gewest, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de Franse Gemeenschap, de Duitstalige Gemeenschap, de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de Franse Gemeenschapscommissie en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie en een interregionale eenheid⁴⁰. De regionale vooruitzichten worden opgesteld vanuit een 'bottom-up'-benadering. Zo worden de individuele rekeningen van de deelgebieden geprojecteerd en is de rekening van de gemeenschappen en gewesten, het resultaat van een aggregatie van die verschillende rekeningen.

In dit hoofdstuk worden vooreerst de vooruitzichten⁴¹ voor het geheel van de gemeenschappen en gewesten voorgesteld voor de periode 2016-2023. Nadien worden de rekeningen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, het Vlaams Gewest (incl. Vlaamse Gemeenschap), het Waals Gewest en de Franse Gemeenschap belicht. De rekening van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (GGC) wordt in het kort besproken.

---

⁴⁰ De interregionale entiteit omvat onder meer de niet-verdeelde uitgaven en ontvangsten over de verschillende gefedereerde entiteiten (o.a. onderzoek en ontwikkeling, investeringen aangaande Viapass, schadeverzekeringen).

⁴¹ In deze Vooruitzichten zijn de cijfers van de gemeenschappen en gewesten voor 2016 coherent met de Nationale Rekeningen 2016 die gepubliceerd werden in oktober 2017. Ze stemmen niet volledig overeen met de nieuwe observaties in de voorlopige raming van de overheidsrekeningen 2017.

5.2. Het geheel van de gemeenschappen en gewesten

Kader 1 Factoren waarmee rekening is gehouden en die gelden voor verschillende gefedereerde entiteiten

- De budgettaire evolutie van de uitgaven op middellange termijn (vanaf 2019) is gebaseerd op een hypothese van ongewijzigd beleid en houdt rekening met de meerjarenramingen wanneer ze beschikbaar en voldoende gedetailleerd zijn.
- Bijzondere Financieringswet (BFW): doordat de 'fiscale autonomiefactor' en de geregionaliseerde fiscale uitgaven tijdens de overgangperiode werden overschat, dalen de overdrachten eenmalig met 1,6 miljard euro in 2018 (0,35 % van het bbp).
- Fiscale regularisatie aangaande gewestelijke belastingen (o.a. successie- en registratierechten): voor 2018 is het bedrag gelijk aan het bedrag dat in de initiële begroting 2018 is opgenomen; voor de daaropvolgende jaren evolueert het bedrag zoals de ontvangsten van de fiscale regularisatie van de federale overheid voor het Waals Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest; voor het Vlaams Gewest zijn de cijfers overgenomen uit de Vlaamse meerjarenraming 2018-2023.
- Personeelsuitgaven: zonder maatregelen evolueert de werkgelegenheid in het onderwijs volgens de schoolgaande bevolking en blijft die constant in voltijdse equivalenten in de administratie; een loondrift (verschillend voor het onderwijs en de administratie) en de reeds ondertekende sectorale akkoorden worden in aanmerking genomen.
- Responsabiliseringsbijdrage voor pensioenen: tot 2020 worden de responsabiliseringsbijdragen voor de pensioenen van het statutaire personeel in mindering gebracht op de dotaties van de BFW; vanaf 2021 verhoogt ze de sociale bijdragen voor de sociale zekerheid en vermindert ze de toegekende bijdragen met hetzelfde bedrag (technische hypothese).
- Beheer van de kinderbijslag: de overname van het beheer van de kinderbijslag door de Vlaamse Gemeenschap, het Waals Gewest en de Duitstalige Gemeenschap in 2019 en de GGC in 2020 leidt tot een stijging van de werkingskosten van die entiteiten die wordt gecompenseerd door een daling van de overdrachten aan de sociale zekerheid.
- Ziekenhuisinfrastructuur: vanaf 2018 veronderstelt de hypothese dat – behalve voor de Vlaamse Gemeenschap – de uitgaven overeenstemmen met het bedrag van de BFW-dotatie; voor de Vlaamse Gemeenschap is die gebaseerd op de cijfers van de aangepaste begroting 2018 en de meerjarenraming.

De financiën van de gemeenschappen en gewesten, die in 2016 een licht begrotingsoverschot lieten optekenen, zijn er licht op vooruitgegaan in 2017. Dat is voornamelijk het gevolg van de stijging van de registratierechten in Vlaanderen en Wallonië, een op kruissnelheid zijnde kilometerheffing en een daling van de investeringen in Vlaanderen. Ondanks de versnelling van het inkohieringstempo van de regionale personenbelasting in 2017 zijn de inkomsten uit de personenbelasting stabiel in procent van het bbp als gevolg van de weerslag van de maatregelen ter vermindering van de federale personenbelasting op de regionale personenbelasting en doordat de opbrengst van 2016 al hoger was dan de opbrengst van een volledig jaar.

De achteruitgang van de regionale financiën in 2018 heeft twee oorzaken. Ten eerste wordt verondersteld dat de inkomsten uit de personenbelasting van 2018 betrekking hebben op een volledig jaar en dus de weerslag van de versnelling van het inkoheringstempo van 2017 ondergaan. De inkomsten uit de personenbelasting nemen ook af als gevolg van de daling van de opcentiemen op de personenbelasting door de overgang naar het definitieve stelsel van de bijzondere financieringswet (BFW). Ten tweede dalen de overdrachten van de BFW eenmalig in 2018 als gevolg van de correctie voor de overschatting van bepaalde dotaties en de regionale autonomiefactor tijdens de periode 2015-2017.

Op middellange termijn worden de financiën van de gemeenschappen en gewesten hoofdzakelijk beïnvloed door de investeringsuitgaven die over de periode 2018-2020 stijgen in procent van het bbp als gevolg van de geplande investeringen in schoolgebouwen, veiligheid en mobiliteit in Brussel en het Oosterweelproject in Vlaanderen. Zonder nieuwe projecten dalen de investeringen in procent van het bbp aan het einde van de projectieperiode, net zoals de meeste uitgavencategorieën bij ongewijzigd beleid, met uitzondering van de uitgaven voor gezondheidszorg. De ontvangsten uit de regionale personenbelasting lijden tot 2021 onder de weerslag van de maatregelen ter vermindering van de federale personenbelasting. Uiteindelijk schommelt het vorderingentekort rond 0,15 % van het bbp op middellange termijn.

Tabel 18 Rekening van de gemeenschappen en gewesten
In procent van het bbp

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Variatie over de periode	
									2017-2018	2019-2023
Ontvangsten	19,5	19,6	19,0	19,1	19,0	19,0	19,0	19,1	-0,6	0,1
Fiscale en parafiscale ontvangsten	4,8	4,9	4,6	4,5	4,5	4,5	4,5	4,6	-0,2	-0,1
Niet-fiscale ontvangsten	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9	-0,0	-0,1
Overdrachten van de overheid	11,4	11,3	10,9	11,2	11,2	11,3	11,3	11,3	-0,3	0,4
Toegerekende sociale premies	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3	0,0	-0,0
Uitgaven	19,4	19,5	19,4	19,2	19,3	19,1	19,2	19,2	-0,1	-0,2
Finale primaire uitgaven	16,6	16,6	16,6	16,5	16,6	16,5	16,5	16,5	-0,1	-0,1
Werkingskosten	9,0	9,0	9,1	9,1	9,1	9,1	9,0	9,0	0,0	-0,1
Investeringen										
Niet-sociale overdrachten	2,5	2,5	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	2,3	-0,1	-0,1
Sociale uitkeringen	5,1	5,1	5,1	5,1	5,1	5,1	5,1	5,2	-0,0	0,1
Overdrachten aan de overheid	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4	2,4	2,4	0,0	-0,1
Rentelasten	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,0	-0,0
Primair saldo	0,4	0,4	-0,2	0,1	-0,0	0,1	0,1	0,1	-0,5	0,3
Vorderingensaldo	0,0	0,1	-0,4	-0,1	-0,2	-0,2	-0,1	-0,1	-0,5	0,3

5.3. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

a. In aanmerking genomen factoren

De projectie is gebaseerd op de initiële begroting 2018. De aanpassing van de begroting is pas voorzien voor het najaar 2018.

Op het niveau van de fiscale ontvangsten integreert de projectie, naast een relatief stabiel inkohieringstempo voor 2017, de maatregelen van het tweede luik van de fiscale hervorming:

- het optrekken van het bestaande abatement in de registratierechten bij aankoop van een woning-hoofdverblijfplaats vanaf 2017;
- de toekenning van een forfaitaire premie van 120 euro per woning gelegen in het Brussels Gewest en waarin de eigenaar zijn hoofdverblijfplaats heeft gevestigd (premie BeHome) vanaf 2017;
- de verhoging van de belasting op bank- en kredietinstellingen op bankautomaten vanaf 2017;
- de hervorming en harmonisering van successie- en schenkingsrechten vanaf 2017;
- de opheffing van de woonbonus voor contracten afgesloten na 31 december 2016 (impact vanaf 2018);
- de algemene verlaging van 0,5 % van de personenbelasting via een verlaging van de regionale opcentiemen (impact vanaf 2018).

Wat de projectie van de werkingskosten en investeringen betreft, wordt er rekening gehouden met:

- de loonherwaarderingen in het kader van het sectoraal akkoord van november 2015, waarvan de modaliteiten werden goedgekeurd in september 2017;
- de oprichting van het Agentschap Fiscaliteit (dat instaat voor de inning van de onroerende voorheffing, de doorstorting van hotelbelasting en de betaling van premies) die leidt tot bijkomende personeelskosten (50 agenten die overgenomen worden van de FOD Financiën) en werkings- en investeringskosten (30 miljoen euro); grote investeringsprojecten over de periode 2018-2023 zoals de renovatie van tunnels (31 miljoen euro per jaar), de investeringen in de veiligheid in wegtunnels en viaducten (41 miljoen euro per jaar), de ombouw en uitbreiding van metro en prémetro (150 miljoen euro per jaar) en de overige investeringen in veiligheid (53 miljoen euro per jaar, voor o.a. de bouw van een crisiscentrum);
- de grondaankoop in het kader van het project Mediapark in 2018 (10 miljoen euro) en de verkoop van het Actiris- en het CCN-gebouw (75 miljoen euro).

Op het vlak van de niet-sociale overdrachten integreert de projectie de hervorming van het doelgroepenbeleid, in werking getreden vanaf het vierde kwartaal van 2017, die voor de bevordering van de tewerkstelling van langdurige, jongere en oudere werkzoekenden meer inzet op activeringsuitkeringen ten koste van doelgerichte werkgeversbijdrageverminderingen (met overgangsregeling tot eind 2018). Er wordt ook rekening gehouden met de premie BeHome (44 miljoen euro in 2017 en 24 miljoen euro vanaf 2018).

De overdrachten aan andere overheden integreren de uitgaven ter ondersteuning van de lagere overheid voor sociaal huisvestingsbeleid en wijkrevitalisatie (130 miljoen euro in 2018).

Wat de sociale uitkeringen betreft, merken we op dat de geregionaliseerde uitgaven voor kinderbijslag en voor gezondheidszorg voor de inwoners van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ten laste vallen van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (zie verder) en dus niet zijn verrekend in de rekening van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

b. Rekening van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

In 2017 vertoont het vorderingensaldo van het Brussels Gewest een achteruitgang ten opzichte van 2016, waar het nog positief was. De ontvangsten dalen in 2017 vooral ten gevolge van de minder gunstige evolutie van de personenbelasting (in 2016 hadden de ontvangsten uit de personenbelasting betrekking op meer dan een volledig jaar dankzij een versnelling van het inkohieringstempo), maar ook door een daling van de overdrachten van de federale overheid door een negatief afrekeningssaldo van de BFW en een daling van de dotatie voor veiligheid (weerslag van de dubbele uitbetaling in 2016). Daarnaast hebben een aantal maatregelen van het tweede luik van de fiscale hervorming (zie hoger) een negatieve impact op het saldo.

Tabel 19 Rekening van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
In miljoen euro

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ontvangsten	4747	4640	4674	4885	4982	5106	5250	5391
Fiscale en parafiscale ontvangsten	2273	2249	2334	2354	2408	2487	2583	2679
Niet-fiscale ontvangsten	630	652	665	676	687	698	710	722
Overdrachten van de overheid	1810	1707	1642	1820	1852	1886	1921	1955
Toegerekende sociale premies	33	33	33	34	35	34	35	35
Uitgaven	4612	4762	4929	5068	5165	5272	5387	5506
Finale primaire uitgaven	3309	3453	3613	3722	3785	3851	3920	3989
Werkingskosten	1718	1908	1972	2010	2052	2096	2142	2188
Investeringskosten	454	441	559	616	624	632	641	650
Niet-sociale overdrachten	1005	977	951	960	969	977	986	995
Sociale uitkeringen	132	126	131	136	140	145	151	157
Overdrachten aan de overheid	1190	1211	1225	1259	1296	1334	1374	1414
Rentelasten	112	98	92	87	85	88	93	102
Primair saldo	247	-23	-163	-97	-99	-79	-44	-12
Vorderingensaldo	135	-122	-255	-183	-184	-167	-137	-114

In 2018 neemt het vorderingentekort verder toe, voornamelijk door de eenmalige correctie (149 miljoen euro) voor het teveel ontvangen tijdens de overgangsfase van de BFW. De ontvangsten uit fiscale regularisatie (50 miljoen) en de afschaffing van de woonbonus zorgen ervoor dat de totale ontvangsten niet afnemen in 2018 ondanks de algemene verlaging van de personenbelasting via een vermindering van de gewestelijke opcentiemen en de herziening van de autonomiefactor. De achteruitgang van het saldo wordt vooral versterkt door de investeringsuitgaven voor grote infrastructuurprojecten⁴².

Het vorderingentekort neemt lichtjes af in 2019, voornamelijk door de weerslag van de eenmalige correctie van de overdrachten krachtens de BFW in 2018 en de primaire uitgaven die niet sneller

⁴² We merken op dat sommige van deze projecten reeds vóór 2018 van start zijn gegaan.

toenemen dan de ontvangsten. Nadien zorgt de weerhouden hypothese van ongewijzigd beleid en de iets dynamischere evolutie van de personenbelasting ervoor dat het vorderingensaldo jaarlijks verbetert, maar de Brusselse overheidsfinanciën blijven echter nog wel een tekort vertonen aan het einde van de projectieperiode.

5.4. De Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

a. In aanmerking genomen factoren

De projectie van de rekening van de GGC integreert de initiële begroting 2018 alsook het akkoord van eind maart 2018 over de hervorming van de kinderbijslag dat in 2020 in werking zal treden. De aanpassing van de begroting 2018 is pas voorzien voor dit najaar.

b. Rekening van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

De Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (GGC) is in Brussel in hoofdzaak bevoegd voor de persoonsgebonden aangelegenheden 'gezondheidszorg' en 'bijstand aan personen'. De bevoegdheden werden in 2015, als gevolg van de zesde staatshervorming, fors uitgebreid met onder meer de gezinsbijslag, de tegemoetkoming voor hulp aan bejaarden en nieuwe gedeeltes van de gezondheidszorg. Sindsdien vertegenwoordigen de uitgaven voor sociale uitkeringen het overgrote deel van de uitgaven, in 2016 bijna 1,1 miljard euro op een totaal van minder dan 1,3 miljard euro. De meeruitgaven als gevolg van de kinderbijslaghervorming hebben als gevolg dat de rekening van de GGC vanaf 2020 een tekort vertoont in plaats van een (licht) overschot. Door een sterke groei van de uitgaven voor geneeskundige verzorging neemt het tekort op middellange termijn verder toe.

Tabel 20 Rekening van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie
In miljoen euro

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ontvangsten	1292	1343	1371	1409	1449	1489	1531	1564
Uitgaven	1281	1325	1363	1396	1470	1511	1554	1601
Finale primaire uitgaven, waaronder:	1204	1248	1283	1316	1415	1456	1499	1544
Sociale uitkeringen	1096	1126	1157	1188	1260	1298	1338	1381
Overdrachten aan de overheid	60	61	65	66	43	44	45	45
Rentelasten	17	17	15	14	12	12	11	11
Primair saldo	27	35	23	27	-9	-11	-13	-25
Vorderingensaldo	11	18	7	13	-21	-22	-24	-36

5.5. Vlaamse Gemeenschap

a. In aanmerking genomen factoren

De projectie is voornamelijk gebaseerd op de initiële begroting 2018, maar integreert ook de belangrijkste wijzigingen⁴³ en nieuwe initiatieven uit de aangepaste begroting 2018 en de meerjarenbegroting 2018-2023 van de Vlaamse Gemeenschap.

Op het niveau van de fiscale ontvangsten houdt de projectie rekening met de aanzienlijke versnelling van het inkohieringstempo voor de personenbelasting in 2017 en de besliste maatregelen aangaande de gewestbelastingen zoals:

- de vernietiging door het Grondwettelijk Hof van de oude energieheffing (afschaffing die leidt tot 350 miljoen euro minderontvangsten) en de vernieuwde energieheffing vanaf 2018 (80 miljoen euro in 2018 en 114 miljoen euro op kruissnelheid)⁴⁴;
- de verhoging van de ontvangsten uit de onroerende voorheffing met 100 miljoen euro (eenzelfde daling van de provinciale opcentiemen) vanaf 2018 in het kader van de afslanking van de Vlaamse provincies. Hiermee wordt de bevoegdheidsoverdracht van de persoonsgebonden aangelegenheden gefinancierd;
- de hervorming van de erfbelasting (successierechten), die leidt tot een minderontvangst van 98 miljoen euro in 2019 en van 118 miljoen euro op kruissnelheid, en de budgettaire neutrale hervorming van de registratierechten, meer specifiek van het verkooprecht.

Wat de werkingskosten betreft, integreert de projectie de personeelsbesparingen in de administratie tot 2019, het sectorale akkoord voor het onderwijs van 23 maart 2018 en de nieuwe eenmalige initiatieven voor onder meer onderwijs en vorming, conform de begrotingsaanpassing.

Op het vlak van de investeringen worden volgende projecten in rekening gebracht:

- de bouwuitgaven in het kader van de Oosterweelverbinding volgens de ramingen van de Vlaamse overheid en het Rekenhof (76,4 miljoen euro in 2018 en gemiddeld 600 miljoen euro op kruissnelheid);
- de investeringen in scholenbouw in het kader van ‘Scholen van Morgen’ (ongeveer 55 miljoen euro in 2018) en de inbreiding van dat programma (respectievelijk 48 miljoen euro en 41 miljoen euro aan bijkomende investeringen in 2020 en 2021 ten opzichte van 2018);
- de investeringen in wegen-en waterwegeninfrastructuur en openbaar vervoer.

Bij de projectie van de niet-sociale overdrachten wordt meer specifiek rekening gehouden met:

- de hervorming, binnen het domein van de loonsubsidies, van het doelgroepenbeleid die is ingegaan vanaf het derde kwartaal van 2016 en meer inzet op werkgeversbijdrageverminderingen voor oudere en (laaggeschoolde) jongere werknemers ten koste van activeringsuitkeringen en andere werkgeversbijdrageverminderingen (met overgangsregeling tot eind 2018);

⁴³ Het gaat hier om wijzigingen, die het gevolg zijn van actualisaties van de betaalkalender door de Vlaamse overheid.

⁴⁴ Er werden nieuwe initiatieven op het gebied van uitgaven in aanmerking genomen voor hetzelfde bedrag (bijvoorbeeld aankoop van groenestroomcertificaten en subsidies voor windparken).

- de vernieuwde renovatiepremie (opstap van 30 miljoen euro in 2018);
- de overdrachten aan Nederland in het kader van de aanleg van de Sluis Terneuzen (ongeveer 80 miljoen euro in 2018, nadien zeer schommelend uitgavenpatroon volgens de meerjarenraming geïntegreerd);
- nieuwe initiatieven uit de begrotingsaanpassing 2018 zoals subsidies ter bevordering van de brandveiligheid van woningen en de restauratie van het onroerend erfgoed.

Voor de sociale uitkeringen houdt de projectie rekening met de verhoging van het budget voor de gezinsbijslagen vanaf 2019 ten belope van het bedrag dat voortvloeit uit het niet toepassen van de spilindexoverschrijding in 2015 en 2017. De verhoging van het basisondersteuningsbudget (zorgbudget voor mensen met een handicap) in het domein van de Vlaamse Sociale Bescherming wordt ook in rekening gebracht.

Wat de overdrachten aan andere overheden betreft, worden volgende eenmalige elementen verrekend in de projectie:

- de gedeeltelijke schuldovername van Vlaamse gemeenten in 2018 (96,7 miljoen euro) in het kader van het decreet van de Vrijwillige Samenvoeging van Gemeenten van 24 juni 2016;
- de overdracht aan de lagere overheid voor de aanleg van een rioleringsnetwerk (20 miljoen euro);
- nieuwe eenmalige initiatieven uit de begrotingsaanpassing 2018 zoals de financiering van het asbestbeleid van gemeenten.

b. Rekening van de Vlaamse Gemeenschap

Na een quasi-evenwicht in 2016, vertoont de rekening van de Vlaamse Gemeenschap in 2017 een aanzienlijk vorderingenoverschot van meer dan 1 miljard euro, wat vooral het gevolg is van de toegenomen ontvangsten uit de personenbelasting door een versnelling van het inkohieringstempo. Daarnaast dragen ook de op kruissnelheid zijnde kilometerheffing en de terugloop van de investeringen in het project 'Scholen van Morgen' (ongeveer 400 miljoen euro) bij tot dit positief saldo.

In 2018 laat de rekening van de Vlaamse Gemeenschap opnieuw een tekort optekenen. De achteruitgang van het saldo is voornamelijk te wijten aan de eenmalige correctie voor het teveel aan overdrachten (1005 miljoen) krachtens de BFW tijdens het voorlopige systeem en de lagere ontvangsten uit de personenbelasting ten gevolge van de weerslag van de versnelde inkohiering in 2017 en de inwerkingtreding van de definitieve autonomiefactor (die lager ligt dan de voorlopige). De afschaffing van de oude energieheffing, gedeeltelijk gecompenseerd door de vernieuwde energieheffing drukt wel de omvang van de fiscale ontvangsten, maar heeft geen impact op het saldo omdat ook de uitgaven in dezelfde mate krimpen aangezien het hier gaat om aan specifieke uitgaven toegewezen ontvangsten. Hetzelfde geldt voor de bijkomende ontvangsten uit de onroerende voorheffing in het kader van de hervorming van de provincies (zie supra). De opbrengst uit fiscale regularisatie en de dalende rentelasten zorgen ervoor dat de toename van de investeringen (Oosterweel, openbaar vervoer) en de eenmalige schuldovername van de Vlaamse gemeenten de achteruitgang van het saldo niet verder versterken.

In 2019 vertonen de Vlaamse overheidsfinanciën opnieuw – hoewel slechts eenmalig – een overschot door de weerslag van de punctuele correctie van de overdrachten van de BFW in 2018, die de impact van de daling van de successierechten als gevolg van de hervorming en de lichte toename van de uitgaven (voornamelijk investeringen en sociale uitgaven) meer dan compenseert.

Tabel 21 Rekening van de Vlaamse Gemeenschap
In miljoen euro

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ontvangsten	45680	48729	48242	50422	51769	53320	55074	56823
Fiscale en parafiscale ontvangsten	12145	13609	12927	13000	13206	13541	14003	14496
Niet-fiscale ontvangsten	3197	3654	3707	3769	3837	3905	3976	4048
Overdrachten van de overheid	26912	27910	27923	29843	30773	31938	33008	34040
Toegerekende sociale premies	3426	3556	3684	3810	3954	3935	4087	4239
Uitgaven	45807	47635	49074	50355	52281	53736	55410	57197
Finale primaire uitgaven	39759	41425	42574	43887	45621	46847	48258	49756
Werkingskosten	18718	19584	20297	20850	21460	22122	22794	23484
Investeringskosten	2151	2044	2024	2119	2642	2666	2515	2544
Niet-sociale overdrachten	5444	5944	5885	6041	6174	6163	6416	6520
Sociale uitkeringen	13446	13853	14368	14877	15345	15896	16533	17208
Overdrachten aan de overheid	5476	5674	6005	6001	6204	6418	6644	6877
Rentelasten	573	536	495	467	456	471	507	564
Primair saldo	445	1631	-338	534	-56	55	171	190
Vorderingensaldo	-127	1094	-833	67	-512	-417	-335	-374

Op middellange termijn dragen vooral de sociale uitkeringen (voornamelijk gezondheidszorguitgaven) en de personeelsuitgaven (door de integratie van het sectoraal akkoord) bij tot de uitgavenevolentie. Ook de investeringen hebben een belangrijke impact; de bouwuitgaven voor de Oosterweelverbinding bereiken hun kruissnelheid en er zijn nieuwe investeringen in scholenbouw (2020 en 2021). Daarnaast wegen de toename (gemiddeld 70 miljoen euro per jaar) van de responsabilisatiebijdrage voor pensioenen, de geringe groei van de inkomsten uit personenbelasting tot 2021 door de doorrekening van de federale taxshift, en de licht stijgende rentelasten op de Vlaamse overheidsfinanciën, waardoor de rekening van de Vlaamse Gemeenschap nog een tekort laat optekenen aan het einde van de projectieperiode.

5.6. Het Waals Gewest

a. In aanmerking genomen factoren

De projectie van de financiën van het Waals Gewest integreert de initiële begroting van 2018 en de maatregelen van de begrotingscontrole. De projectie neemt bepaalde (eventueel geactualiseerde) elementen op van de meerjarenprojectie in de algemene toelichting bij de begroting en in het rapport van het Rekenhof, in het bijzonder de uitgaven van bepaalde openbare bestuursseenheden zoals Centre régional d'aide aux communes (CRAC) en Société wallonne des aéroports (SOWAER).

De projectie van de fiscale ontvangsten integreert de lichte achteruitgang van het inkohieringstempo van de personenbelasting in 2017, de verschillende fiscale maatregelen in het kader van de initiële begroting 2018 op het vlak van kijk- en luistergeld (-115 miljoen euro op kruissnelheid), registratierechten, successie- en schenkingsrechten, alsook de verrekening van de wooncheque in de ESR-boekhouding in de kapitaaloverdrachten aan de huishoudens. De projectie van de niet-fiscale ontvangsten houdt rekening met een stijging van 30 miljoen euro (die wordt verondersteld permanent te zijn) van de inkomens uit vermogen vanaf 2018.

De projectie van de primaire uitgaven houdt rekening met de volgende elementen:

- de personeelsuitgaven omvatten de maatregelen voor personeelsinkrimping in de administratie tot 2019 en de loonherwaarderingen in het kader van het sectoraal akkoord van september 2016;
- op middellange termijn wordt verondersteld dat de investeringsuitgaven stabiel blijven in reële termen, rekening houdend met de niet-recurrente factoren van 2018. Met de huidige beschikbare informatie was het niet mogelijk het Waalse investeringsplan op te nemen;
- de niet-sociale overdrachten houden rekening met de hervormingen op het vlak van de loonsubsidies vanaf het derde kwartaal 2017, die meer inzetten op activeringsuitkeringen voor langdurige werkzoekenden en (laag- en middengeschoolde) jongeren ten koste van doelgerichte werkgeversbijdrageverminderingen (met overgangsregeling tot midden 2020). De hervorming van de APE-punten (Aide à la Promotion de l'Emploi) werd niet in aanmerking genomen;
- op het vlak van de sociale uitkeringen wordt rekening gehouden met de hervorming van de kinderbijslag in 2020, maar niet met de oprichting van een autonomieverzekering door de onzekerheden die deze modaliteiten omgeven.

b. Rekening van het Waals Gewest

Na een licht overschot in 2016 gaan de Waalse overheidsfinanciën erop achteruit in 2017 en 2018. De achteruitgang in 2017 is in grote mate toe te schrijven aan de terugval van de ontvangsten uit de personenbelasting met meer dan 400 miljoen euro ten opzichte van 2016. Die daling is te wijten aan de wijziging van het inkohieringstempo van de personenbelasting: de opbrengst van 2017 ligt lichtjes onder de opbrengst van een volledig jaar, terwijl de opbrengst van 2016 hoger lag dan de opbrengst van een volledig jaar. De verslechtering van de Waalse financiën is ook het gevolg van de dynamiek van bepaalde uitgavencategorieën en de ongunstige evolutie van de overdrachten van de BFW te wijten aan de weerslag van het positieve afrekeningssaldo van 2016, het negatieve afrekeningssaldo in 2017 en de vermindering van de dotatie 'fiscale uitgaven'. De Waalse financiën worden daarentegen positief beïnvloed door de terugloop van de rentelasten, de aanzienlijke toename van de registratierechten en een op kruissnelheid zijnde kilometerheffing.

Tabel 22 Rekening van het Waals Gewest
In miljoen euro

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ontvangsten	13700	13438	13421	14145	14457	14872	15335	15792
Fiscale en parafiscale ontvangsten	5741	5411	5601	5680	5822	6045	6330	6619
Niet-fiscale ontvangsten	1080	1105	1170	1180	1197	1212	1233	1254
Overdrachten van de overheid	6742	6774	6498	7128	7276	7454	7606	7748
Toegerekende sociale premies	136	148	152	157	162	161	166	171
Uitgaven	13531	13746	14097	14351	14780	15017	15596	16072
Finale primaire uitgaven	10217	10443	10815	11130	11493	11808	12171	12546
Werkingskosten	2635	2793	2836	2948	3006	3067	3132	3198
Investeringskosten	430	414	520	511	518	524	531	538
Niet-sociale overdrachten	2907	2923	3067	3171	3330	3430	3564	3696
Sociale uitkeringen	4245	4312	4392	4499	4640	4786	4943	5114
Overdrachten aan de overheid	2776	2842	2859	2824	2905	2824	3021	3087
Rentelasten	538	462	424	397	383	386	404	439
Primair saldo	707	153	-252	191	59	240	143	160
Vorderingensaldo	169	-309	-676	-206	-324	-145	-261	-279

In 2018 is de achteruitgang van het vorderingensaldo toe te schrijven aan de eenmalige correctie voor het teveel aan ontvangen middelen tijdens de overgangsfase van de BFW (ongeveer 460 miljoen euro), de vermindering van de regionale autonomiefactor en de afschaffing van het kijk- en luistergeld. Het vorderingensaldo wordt daarentegen positief beïnvloed door de verwachte ontvangsten uit de fiscale regularisatie (70 miljoen), de in de begroting verwachte stijging van de inkomens uit vermogen, de daling van de rentelasten, de maatregelen van de uitgavenbegroting en een gunstig prijseffect (sterkere evolutie van de indexeringsfactoren van de dotaties krachtens de BFW en de 'Sainte-Emilie'-akkoorden dan die van de uitgaven).

In 2019 verbeteren de overheidsfinanciën van het Waals Gewest, maar met een bedrag dat overeenstemt met de correctie van de overdrachten van de BFW in 2018. Ondanks de positieve impact van de daling van de rentelasten en de evolutie van bepaalde uitgaven van de openbare bestuurseenheden ondergaan de financiën de effecten van de federale maatregelen voor de verlaging van de personenbelasting, het jaareffect van de op kruisnelheid zijnde regionale autonomiefactor en de verwachte daling van de ontvangsten van de fiscale regularisatie. Vanaf 2020 wordt het vorderingensaldo beïnvloed door de verwachte schommeling van de uitgaven van het CRAC (stijgend in 2020 en 2022 en dalend in 2021). De geleidelijke stijging van de rentelasten, het dynamisme van de gezondheidsuitgaven en, in mindere mate, de budgettaire impact van de kinderbijslaghervorming in 2020 leiden tot een lichte achteruitgang van de Waalse financiën. Die achteruitgang wordt vanaf 2022 afgezwakt door de groei van de regionale personenbelasting die niet langer wordt ondermijnd door de federale taxshift.

5.7. Franse Gemeenschap

a. In aanmerking genomen factoren

De projectie van de financiën van de Franse Gemeenschap integreert de initiële begroting van 2018 en is in overeenstemming met de maatregelen van de begrotingscontrole. De projectie houdt in het bijzonder rekening met de volgende factoren.

- Onderwijs: de projectie integreert de in 2017 besliste maatregelen verbonden aan het 'Pacte pour un enseignement d'excellence', die de evolutie van de werkgelegenheid (lonen) en het intermediair verbruik beïnvloeden. Ze houdt ook rekening met een gemiddelde jaarlijkse groei van de schoolgaande bevolking van 0,2 % over de periode 2018-2023. Er werd geen rekening gehouden met de impact op het aantal leerkrachten van de overgang van 3 naar 4 studiejaar van de initiële lerarenopleiding kleuter-, basis- en lager secundair onderwijs, noch met de mogelijke daaropvolgende herwaardering van de overeenstemmende barema's vanaf 2023.
- Personeelsuitgaven zonder onderwijs: de projectie houdt rekening met de maatregelen voor personeelsinkrimping in de administratie tot 2019.
- Investeringsuitgaven: voor 2018 worden de in de initiële begroting 2018 voorziene investeringsuitgaven in de projectie opgenomen. Op middellange termijn veronderstelt de projectie, op basis van de beschikbare informatie, dat de investeringsuitgaven versnellen in 2019 (+23 miljoen euro) en 2020 (+21 miljoen euro) als gevolg van een inhaalbeweging van de investeringen in de fondsen voor schoolgebouwen. Die uitgaven zouden dalen tijdens de jaren 2021 en 2022.

b. Rekening van de Franse Gemeenschap

Het tekort van de Franse Gemeenschap is aanzienlijk toegenomen in 2017 als gevolg van de snellere stijging van de uitgaven dan van de ontvangsten. De stijging van de uitgaven deed zich vooral voor in de werkingskosten (aankoop van goederen en diensten en lonen) die toenemen als gevolg van de impact van de maatregelen verbonden aan het 'Pacte pour un enseignement d'excellence' en de gezondheidszorg. De groei van de ontvangsten werd ook afgeremd door de daling van de verkoop van goederen en diensten en door de weerslag van het bijzonder gunstig afrekeningssaldo van de BFW in 2016.

Tabel 23 Rekening van de Franse Gemeenschap
In miljoen euro

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ontvangsten	18064	18654	19209	19786	20338	20922	21576	22202
Fiscale en parafiscale ontvangsten	2	2	2	2	2	2	2	2
Niet-fiscale ontvangsten	707	663	712	724	736	748	760	773
Overdrachten van de overheid	15351	15860	16290	16781	17237	17837	18395	18925
Toegerekende sociale premies	2005	2129	2205	2279	2364	2336	2420	2503
Uitgaven	18148	18865	19379	19948	20495	21035	21656	22307
Finale primaire uitgaven	11881	12438	12843	13273	13697	14089	14558	15065
Werkingskosten	8633	9019	9316	9617	9888	10169	10491	10826
Investeringskosten	263	247	292	320	357	338	322	328
Niet-sociale overdrachten	668	686	657	671	685	699	715	730
Sociale uitkeringen	2318	2487	2578	2666	2767	2882	3031	3181
Overdrachten aan de overheid	6102	6284	6403	6547	6672	6817	6961	7094
Rentelasten	164	142	134	127	126	129	136	147
Primair saldo	81	-69	-36	-35	-32	16	57	43
Vorderingensaldo	-84	-211	-170	-163	-157	-113	-79	-105

In 2018 daalt het tekort van de Franse Gemeenschap dankzij de meer gematigde groei van de uitgaven dan van de ontvangsten. Dat is het gevolg van gunstige prijseffecten, namelijk dat de indexering van de ontvangen dotaties in het kader van de BFW hoger ligt dan de indexering van de lonen, die de belangrijkste uitgaven vormen. Na een relatief stabiel niveau in 2019 en 2020 daalt het tekort van de Franse Gemeenschap vanaf 2021 als gevolg van de terugloop van de investeringen in schoolgebouwen en het aflopen van het herfinancieringsprogramma van het hoger onderwijs, ondanks de forse stijging van de responsabiliseringsbijdrage voor de pensioenen.

6. Energieverbruik en broeikasgasemissies

6.1. Methodologie

Het HERMREG-model bevat een module⁴⁵ die de regionale evolutie van het energieverbruik en van de broeikasgasemissies berekent. De resultaten van deze module worden hieronder voorgesteld.

6.2. Context

Tegen 2020 heeft Europa een aantal doelstellingen vastgelegd. De Europese Unie wil haar broeikasgasemissies met 20 % verminderen t.o.v. 1990 en het aandeel hernieuwbare energie verhogen tot 20 %.

De vooropgestelde daling met 20 % van de broeikasgasemissies is omgezet naar aparte doelstellingen voor de sectoren die deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten (ETS-sectoren)⁴⁶ en de sectoren die niet onder het systeem vallen (niet-ETS-sectoren)⁴⁷. Voor de broeikasgasemissies afkomstig van de ETS-sectoren geldt er een Europees systeem van plafonnering en uitwisseling. Die uitstoot moet tegen 2020 op Europees niveau dalen met 21 % t.o.v. 2005.

Meer dan de helft van alle broeikasgasemissies valt niet onder de ETS. Voor die niet-ETS-sectoren wordt tegen 2020 gestreefd naar een emissiereductie van 10 % ten opzichte van 2005 voor de EU in haar geheel. De Commissie heeft voor elke lidstaat een specifieke doelstelling gedefinieerd. Voor België is een reductiedoelstelling tegen 2020 van -15 % t.o.v. 2005 voor de niet-ETS-sectoren overeengekomen. De nationale doelstelling wordt als volgt over de gewesten verdeeld: het Vlaams Gewest -15,7 %, het Waals Gewest -14,7 % en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest -8,8 %. De drie gewesten engageren zich om hun uitstoot volgens een lineair traject te beperken, zodat ze tegen 2020 die doelstellingen kunnen bereiken.

6.3. Evoluties van de broeikasgasemissies⁴⁸

In de volgende punten worden de resultaten van een regionalisering van de nationale projectie van de broeikasgasemissies die berekend werden m.b.v. het HERMES- en het HERMREG-model, besproken per gewest. Voorliggende regionale projectie kan echter verschillen van andere regionale projecties berekend door de gewesten omwille van technische redenen (verschillen in modellering en hypothesen).

---

⁴⁵ Voor een methodologische beschrijving, zie Regionale economische vooruitzichten 2014-2019, FPB, BISA, SVR, IWEPS, p. 101, juli 2014.

⁴⁶ De sectoren die deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten na 2012 zijn de luchtvaartsector, de elektriciteitssector, de warmteproductie, de ijzer- en staalsector, de metaalsector, de chemiesector, de vervaardiging van niet-metaalhoudende minerale producten, de papier- en pulpsector en de niet-energiegebonden CO₂- en N₂O-procesemissies.

⁴⁷ Hieronder vallen gebouwen, vervoer, bouw, diensten, landbouw, afval en industriële installaties die onder de ETS-minimumdrempel van 25 000 ton CO₂ vallen.

⁴⁸ De energiebalans voor 2016, 2020 en 2023 en de evolutie van de verschillende broeikasgassen (CO₂, CH₄, N₂O en gefluoreerde gassen) worden weergegeven in de elektronische bijlage.

6.3.1. Rijk

De totale broeikasgasemissies zouden afnemen van 117,7 Mt CO₂-equivalenten in 2016 tot 112,5 Mt in 2022. Ondanks een lichte herneming tot 113,3 Mt in 2023 door de stopzetting van twee kerncentrales⁴⁹ is dat meer dan 20 % onder het emissieniveau van 2005. Dat resultaat is vooral te danken aan de afname van de energiegebonden CO₂-emissies door de structurele wijziging in het energieverbruik ten gunste van minder vervuilende en hernieuwbare energie. De niet-energiegebonden CO₂-emissies, de emissies van CH₄, N₂O en gefluoreerde gassen zouden ook dalen.

Gedurende de periode 2017-2023 zou de uitstoot afkomstig van de transformatiesector afnemen met gemiddeld 0,3 % per jaar ondanks een herneming in 2023 (stopzetting van twee kerncentrales). Dit komt vooral door een sterke ontwikkeling van de productie van elektriciteit op basis van hernieuwbare energiebronnen. De uitstoot zou 19,1 Mt bedragen in 2022 en 20,7 Mt in 2023 tegenover 30,4 Mt in 2005.

Tijdens de periode 2017-2023 zou de uitstoot van de industrie afnemen met gemiddeld 1,3 % per jaar, mede dankzij het toenemend gebruik van hernieuwbare energiebronnen. De emissieplafonds tegen 2020 voor de installaties die vallen onder het Europees CO₂-emissiehandelssysteem zouden eveneens bijdragen tot een beperking van de uitstoot door de industrie. De uitstoot zou dan 16,1 Mt bedragen in 2023 tegenover 17,6 Mt in 2005.

De emissies afkomstig van transport zouden licht afnemen met gemiddeld 0,4 % per jaar gedurende de projectieperiode. Die daling zou te danken zijn aan de vernieuwing van het wagenpark door minder vervuilende wagens en door het gebruik van biobrandstoffen (5,6 % biobrandstoffen in 2020⁵⁰). De uitstoot zou 25,5 Mt bedragen in 2023 tegenover 26,4 Mt in 2005.

De emissies afkomstig van de diensten en gezinnen zouden slechts licht toenemen met gemiddeld 0,8 % per jaar gedurende de projectieperiode. Dit kan worden verklaard door een beperkte toename van het totaal energieverbruik gecombineerd met een toename van het aandeel van energieproducten met een lager koolstofgehalte in het energieverbruik. De uitstoot zou in 2023 26,3 Mt bedragen tegenover 31,3 Mt in 2005.

In de periode 2017-2023 zou de uitstoot afkomstig van de industriële processen sterk afnemen (-1,7 %). De landbouwemissies zouden licht afnemen gedurende deze periode en de emissies afkomstig van afvalverwerking zouden afnemen met gemiddeld 3,8 % per jaar.

⁴⁹ De stopzetting van Doel 3 is voorzien voor 1 oktober 2022 en die van Tihange 2 voor 1 februari 2023 overeenkomstig de wet van 28 juni 2015. De elektriciteitsproductie door deze centrales wordt bij hypothese overgenomen deels door een toename van de import van elektriciteit en deels door een toename van de productie van elektriciteit door gascentrales.

⁵⁰ De evolutie van de biobrandstoffen is gebaseerd op het koninklijk besluit van 21 juli 2016 tot vaststelling van de minimale nominale volumes duurzame biobrandstoffen die de volumes benzine, die jaarlijks tot verbruik worden uitgeslagen, moeten bevatten en de wet van 26 december 2015 houdende de minimale nominale volumes duurzame biobrandstoffen die de volumes fossiele motorbrandstoffen, die jaarlijks tot verbruik worden uitgeslagen, moeten bevatten.

6.3.2. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Volgens de emissie-inventaris van maart 2018 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 2016 3,9 Mt CO₂-equivalenten en vertegenwoordigden de emissies 3 % van de nationale emissies. De emissies waren hoofdzakelijk afkomstig van de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector) en transport. Het finaal energieverbruik bedroeg 5 % van het totaal verbruik.

Volgens onze berekeningen zouden de totale broeikasgasemissies met gemiddeld 0,3 % per jaar toenemen gedurende de periode 2017-2023. In 2023 zou het niveau van de emissies in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 3,9 Mt CO₂-equivalenten bedragen d.i. ongeveer 0,5 Mt minder dan in 2005. Hierbij zou 2,8 Mt CO₂-equivalenten afkomstig zijn van de verwarming van gebouwen tegenover 3,1 Mt in 2005. De uitstoot afkomstig van transport zou 1,1 Mt bedragen, wat evenveel zou zijn als in 2005. De emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen zouden toenemen met gemiddeld 1 % per jaar in de periode 2017-2023. De emissies afkomstig van transport zouden afnemen met gemiddeld 0,3 % per jaar in de periode 2017-2023.

6.3.3. Vlaams Gewest

Volgens de emissie-inventaris van maart 2018 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Vlaams Gewest in 2016 ongeveer 78 Mt CO₂-equivalenten. Dit betekende een daling met meer dan 10 Mt CO₂-equivalenten t.o.v. 2005. De emissies vertegenwoordigden 66 % van de nationale emissies. De sectoren die in het Vlaams Gewest een belangrijk aandeel hadden in de evolutie van de broeikasgasemissies zijn de transformatie van energie, de transportsector, de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector) en industrie. Het finaal energieverbruik bedroeg 63 % van het totaal.

Volgens onze berekeningen zouden de totale broeikasgasemissies gedurende de periode 2017-2023 gemiddeld met 0,4 % per jaar dalen. In 2023 zou het niveau van de emissies in het Vlaams Gewest 75,7 Mt CO₂-equivalenten bedragen. Dit zou ongeveer 15 Mt minder zijn dan in 2005.

De emissies afkomstig van de transformatiesector zouden in de periode 2017-2023 afnemen met gemiddeld 0,4 % per jaar, ondanks een herneming in 2023 (stopzetting van kerncentrale⁵¹), vooral door een sterke ontwikkeling van de productie van elektriciteit op basis van hernieuwbare energiebronnen. In 2023 zou de uitstoot dan 16,7 Mt bedragen tegenover 23,9 Mt in 2005.

De energiegebonden emissies afkomstig van de industrie zouden zich in de periode 2017-2023 quasi stabiliseren door de verdere toepassing van energiebesparende technologieën, het toenemend gebruik van hernieuwbare energiebronnen en de doelstellingen tegen 2020 voor de installaties die vallen onder het Europees CO₂-emissiehandelssysteem. De uitstoot zou dan 10,6 Mt bedragen in 2023 tegenover 10,4 Mt in 2005.

De energiegebonden emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen zouden slechts licht toenemen met gemiddeld 0,8 % per jaar gedurende de periode 2017-2023 dankzij de structurele

---

⁵¹ Zie voetnoot 49.

wijziging van het energieverbruik (stijging van het aandeel van aardgas en doorbraak van hernieuwbare energie) en 16,7 Mt bedragen in 2023 (19,6 Mt in 2005). De transportemissies zouden licht afnemen met gemiddeld 0,3 % per jaar tijdens de periode 2017-2023 dankzij de vernieuwing van het wagenpark door minder vervuilende wagens en het hoger gebruik van biobrandstoffen. De uitstoot zou 16,8 Mt bedragen in 2023 tegenover 16,5 Mt in 2005. De emissies afkomstig van de industriële processen zouden met 1,7 % afnemen gedurende de projectieperiode. De emissies afkomstig van afval zouden afnemen. De uitstoot afkomstig van landbouw zou eveneens afnemen.

6.3.4. Waals Gewest

Volgens de emissie-inventaris van maart 2018 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Waals Gewest in 2016 36,1 Mt CO₂-equivalenten. Dit betekende een daling met ongeveer 15 Mt CO₂-equivalenten t.o.v. 2005. De emissies vertegenwoordigden 31 % van de nationale emissies. In het Waals Gewest werd de evolutie van de broeikasgasemissies vooral bepaald door de evolutie van de industriële emissies, de transportemissies en de uitstoot afkomstig van de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector). Het finaal energieverbruik bedroeg 32 % van het totaal.

Volgens onze berekeningen zouden de totale broeikasgasemissies gedurende de periode 2017-2023 afnemen met gemiddeld 1 % per jaar. In 2023 zou het niveau van de emissies in het Waals Gewest 33,6 Mt CO₂-equivalenten bedragen tegenover 51,3 Mt in 2005.

De emissies afkomstig van de transformatiesector zouden in de periode 2017-2023 afnemen met gemiddeld 0,3 % per jaar, ondanks een herneming in 2023 (stopzetting van kerncentrale⁵²), vooral door een sterke ontwikkeling van de productie van elektriciteit op basis van hernieuwbare energiebronnen. In 2023 zou de uitstoot dan 3,5 Mt bedragen tegenover 6,1 Mt in 2005.

De energiegebonden emissies afkomstig van de industrie zouden sterk afnemen met gemiddeld 3,6 % per jaar en 5,5 Mt bedragen tegenover 7,1 Mt in 2005 door de herstructurering van de Waalse industrie. De emissies afkomstig van transport zouden gedurende de periode 2017-2023 afnemen met gemiddeld 0,7 % per jaar. De emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen zouden gemiddeld met 0,6 % per jaar toenemen. De uitstoot zou in 2023 respectievelijk 7,6 en 6,8 Mt bedragen tegenover 8,8 Mt en 8,6 Mt in 2005. De emissies afkomstig van de industriële processen zouden afnemen met gemiddeld 1,3 % per jaar in de periode 2017-2023 en zouden 5,4 Mt bedragen in 2023 tegenover 11,3 Mt in 2005. Deze spectaculaire daling is toe te schrijven aan de herstructurering van de Waalse industrie waarbij onder andere verschillende hoogovens werden gesloten. De emissies afkomstig van afvalverwerking zouden afnemen gedurende de projectieperiode. De uitstoot afkomstig van landbouw zou eveneens afnemen.

---

⁵² Zie voetnoot 49.

Tabel 24 Evolutie van de totale broeikasgasemissies per sector
in Mt CO₂-equivalenten

	2005 (1)	2016 (1)	2020 (2)	2023 (2)	Gemiddelde jaarlijkse groei­voeten 2017-2023 (2)
Het Rijk					
1. Energie	105,6	85,9	83,5	84,5	-0,2
1.A. Verbranding van brandstoffen	104,9	85,2	82,9	83,8	-0,2
1.A1. Transformatie van energie	30,4	21,1	19,5	20,7	-0,3
1.A2. Industrie	17,6	17,7	16,8	16,1	-1,3
1.A3. Transport	26,4	26,3	25,3	25,5	-0,4
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	31,3	24,9	26,1	26,3	0,8
1.A5. Overige	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0
Statistische aanpassing	-1,0	-4,9	-4,9	-4,9	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,7	0,6	0,7	0,7	0,4
2. Industriële processen	26,4	20,5	19,0	18,2	-1,7
3. Landbouw	10,3	9,9	9,7	9,5	-0,6
5. Afval	3,1	1,5	1,3	1,1	-3,8
Totaal	145,4	117,7	113,5	113,3	-0,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest					
1. Energie	4,3	3,5	3,7	3,7	0,8
1.A. Verbranding van brandstoffen	4,3	3,5	3,6	3,7	0,8
1.A1. Transformatie van energie	0,5	0,4	0,4	0,4	1,1
1.A2. Industrie	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,4
1.A3. Transport	1,1	1,1	1,1	1,1	-0,3
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	3,1	2,6	2,8	2,8	1,0
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Statistische aanpassing	-0,5	-0,7	-0,7	-0,7	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4
2. Industriële processen	0,2	0,3	0,2	0,2	-6,6
3. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,5
5. Afval	0,0	0,0	0,0	0,0	5,7
Totaal	4,5	3,9	3,9	3,9	0,3
Waals Gewest					
1. Energie	34,1	25,3	24,1	23,6	-1,0
1.A. Verbranding van brandstoffen	33,8	25,1	23,9	23,4	-1,0
1.A1. Transformatie van energie	6,1	3,6	3,4	3,5	-0,3
1.A2. Industrie	7,1	7,1	6,2	5,5	-3,6
1.A3. Transport	8,8	7,9	7,6	7,6	-0,7
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	8,6	6,5	6,7	6,8	0,6
1.A5. Overige	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Statistische aanpassing	3,2	-0,0	-0,0	-0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,2	0,2	0,2	0,2	0,4
2. Industriële processen	11,3	5,9	5,6	5,4	-1,3
3. Landbouw	5,0	4,4	4,3	4,3	-0,5
5. Afval	1,0	0,5	0,4	0,4	-2,1
Totaal	51,3	36,1	34,4	33,6	-1,0

	2005 (1)	2016 (1)	2020 (2)	2023 (2)	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2017-2023 (2)
Vlaams Gewest					
1. Energie	67,3	57,0	55,8	57,2	0,0
1.A. Verbranding van brandstoffen	66,8	56,6	55,4	56,8	0,0
1.A1. Transformatie van energie	23,9	17,2	15,6	16,7	-0,4
1.A2. Industrie	10,4	10,5	10,6	10,6	0,1
1.A3. Transport	16,5	17,2	16,7	16,8	-0,3
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	19,6	15,8	16,6	16,7	0,8
1.A5. Overige	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Statistische aanpassing	-3,7	-4,1	-4,1	-4,1	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4
2. Industriële processen	14,9	14,2	13,1	12,6	-1,7
3. Landbouw	5,3	5,5	5,3	5,2	-0,7
5. Afval	2,0	1,0	0,8	0,7	-4,7
Totaal	89,6	77,7	75,1	75,7	-0,4

(1) De cijfers voor 2005 en 2016 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2005 en 2016 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen van maart 2018, behalve voor de energiegebonden CO₂-emissies, die werden endogeen berekend voor 2005 en 2016 met HERMES en HERMREG.

(2) Regionale economische vooruitzichten 2018-2023.

7. Synthese

Om tegemoet te komen aan de vraag naar economische vooruitzichten met een regionale dimensie, ontwikkelden het Federaal Planbureau en de drie gewestelijke studiediensten (BISA, IWEPS en Statistiek Vlaanderen) de voorbije tien jaar een multiregionaal en multisectoraal model: HERMREG. De versie die werd gebruikt voor de huidige vooruitzichten is een top-down macro-econometrisch middellangetermijnmodel dat volledig is afgestemd op het nationale HERMES-model, dat de nationale en de internationale context levert.

Met behulp van HERMREG werden regionale vooruitzichten tot 2023 opgesteld voor o.m. het bbp, de werkgelegenheid, de beroepsbevolking, de pendel, de werkloosheid, de lonen en de productiviteit. Het model bevat ook een module om het energieverbruik en de broeikasgasemissies regionaal op te splitsen. Daarnaast is er een module voor de overheidsfinanciën, die een projectie maakt van de ontvangsten en de uitgaven van de verschillende gemeenschappen en gewesten. Tot slot is er ook een blok van vergelijkingen voor de berekening van de inkomens van de huishoudens per gewest.

De regionale vooruitzichten zijn coherent met de nationale vooruitzichten die in juni 2018 werden gepubliceerd, die zelf waren gebaseerd op de economische informatie die begin juni 2018 beschikbaar was. De nationale projectie houdt onder meer rekening met een internationaal scenario dat wordt gekenmerkt door een bijzonder dynamische bbp-groei in de eurozone in 2017-2018 (2,3 % à 2,4 % per jaar) die nadien geleidelijk vertraagt tot 1,4 % in 2023.

Sinds het uitbreken van de financiële crisis eind 2008 was de economische groei in Vlaanderen veel sterker (1,2 % per jaar tijdens de periode 2009-2015) dan in Wallonië (0,4 %) en Brussel (0,0 %). De Vlaamse economie kende, in tegenstelling tot de andere twee gewesten, geen recessie in de jaren 2012-2013 en de herneming was er ook sterker in de jaren 2014-2015. Uit de voorlopige raming voor 2016, die afkomstig is van de meest recente regionale rekeningen die door het Instituut voor de Nationale Rekeningen zijn gepubliceerd, blijkt evenwel een versnelling van de economische groei in Wallonië (1,9 %), terwijl die vertraagde in Vlaanderen (1,4 %) en beperkter bleef in Brussel (1,1 %). Volgens onze ramingen zou de versnelling van de Belgische economische groei in 2017 – die het gevolg was van een sterke heropleving van de groei van de marktdiensten (met uitzondering van de bedrijfstak ‘krediet en verzekeringen’) – vooral tot uiting zijn gekomen in Vlaanderen (1,9 %) en, in mindere mate, in Brussel (1,2 %). De Waalse economische groei zou in vergelijking met 2016 weliswaar licht vertraagd zijn, maar niettemin identiek zijn geweest aan die van België (1,7 %).

Daarna zouden groeiverschillen blijven bestaan tot het einde van de projectieperiode (2023). Tijdens de periode 2018-2020 zou de Belgische bbp-groei elk jaar 1,6 % bedragen en zich op regionaal niveau uitsplitsen in een gemiddelde jaarlijkse groei van 1,7 % in Vlaanderen, 1,5 % in Wallonië en 1,3 % in Brussel. Vanaf 2021 zou de bbp-groei in de drie gewesten geleidelijk vertragen: in Brussel van 1,3 % in 2020 tot 0,9 % in 2023 en in Vlaanderen van 1,7 % in 2020 tot 1,3 % in 2023, terwijl in Wallonië de bbp-groei 1,1 % zou bedragen in 2023 t.o.v. 1,4 % in 2020.

Over de volledige periode 2017-2023 zou de bedrijfstak ‘overige marktdiensten’ (die o.m. de diensten aan de ondernemingen omvat) in elk van de drie gewesten het meest bijdragen tot de economische groei (gemiddeld 0,7 procentpunt per jaar in Vlaanderen en 0,5 procentpunt in Wallonië en in Brussel).

Daarna volgen de takken ‘krediet en verzekeringen’ en ‘overheidsadministratie en onderwijs’ in Brussel (0,2 procentpunt elk) en de verwerkende nijverheid in Vlaanderen en Wallonië (telkens 0,2 procentpunt). De Vlaamse economische groei zou ook worden ondersteund door de ‘handel en horeca’ (0,2 procentpunt), terwijl de takken ‘gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening’ en ‘overheidsadministratie en onderwijs’ een aanzienlijke bijdrage zouden leveren tot de Waalse economische activiteit (0,2 procentpunt elk).

In 2016, het jaar waarin belangrijke arbeidskostenverlagende maatregelen van kracht werden, is de groei van de binnenlandse werkgelegenheid versneld in de drie gewesten, nl. tot 0,6 % in Brussel (t.o.v. -0,2 % in 2015), tot 1,2 % in Wallonië en tot 1,4 % in Vlaanderen. Aan het begin van de projectieperiode (2017-2018) zou de nettojobcreatie, ondersteund door de groei van de toegevoegde waarde en de bijkomende arbeidskostenverlagende maatregelen, aanzienlijk blijven in de drie gewesten: gemiddeld +1,0 % per jaar in Brussel en +1,4 % in Vlaanderen en in Wallonië. De economische groei van de drie gewesten zou tijdens die jaren dan ook zeer arbeidsintensief zijn. Tijdens de periode 2019-2020 zou de groei van de binnenlandse werkgelegenheid vertragen in de drie gewesten door sterkere productiviteitswinsten en een beperktere economische groei. De jobcreatie zou gemiddeld 0,6 % per jaar bedragen in Brussel, 0,9 % in Wallonië en 1,1 % in Vlaanderen. De groei van de binnenlandse werkgelegenheid zwakt in elk van de drie gewesten verder af tijdens het laatste deel van de projectieperiode (2021-2023), als gevolg van de verdere vertraging van de economische groei en in beperkte mate ook door de productiviteitswinsten; ze zou gemiddeld 0,5 % per jaar bedragen in Brussel, 0,6 % in Wallonië en 0,7 % in Vlaanderen.

Tijdens de jaren 2017-2023 zou de nettojobcreatie gemiddeld 28 600 eenheden per jaar bedragen in Vlaanderen (of 200 000 gecumuleerd over de volledige periode), 11 600 per jaar in Wallonië (of 81 000 gecumuleerd) en 4 600 per jaar in Brussel (of 32 000 gecumuleerd).

De verrekening van de evolutie in de pendelstromen (zowel intergewestelijke als grensoverschrijdende pendelarbeid) geeft een projectie van de werkgelegenheid naar regio van woonplaats van de werknemers (of de ‘werkende beroepsbevolking’). Die nuancering is vooral van belang voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat wordt gekenmerkt door het feit dat zijn ingezetenen slechts ongeveer de helft van de banen op het grondgebied innemen. Tijdens de afgelopen vijftien jaar is het aandeel van de Brusselse ingezetenen op de eigen arbeidsmarkt en op die van de twee andere gewesten voortdurend groter geworden. Die trend zou zich doorzetten in de projectieperiode. Over de periode 2017-2023 zou de groei van de werkende beroepsbevolking in Brussel dynamischer zijn (gemiddeld 1,4 % per jaar) dan in Vlaanderen (0,9 %) en in Wallonië (0,9 %).

Gecombineerd met de projecties van de bevolking op arbeidsleeftijd, kunnen die projecties van de werkende beroepsbevolking de evolutie van de werkgelegenheidsgraad op middellange termijn in elk van de drie gewesten vaststellen. Volgens de EU2020-definitie⁵³ bedroeg die laatste in 2017 60,8 % in Brussel, 73,0 % in Vlaanderen en 63,2 % in Wallonië. Tegen 2023 zou de werkgelegenheidsgraad met 3,3

---

⁵³ In het kader van de EU2020-strategie wordt de werkgelegenheidsgraad gedefinieerd als de verhouding tussen werkende bevolking en bevolking in de klasse 20-64 jaar en gemeten op basis van cijfers uit de Enquête naar de arbeidskrachten.

procentpunt stijgen in Brussel (tot 64,0 %), met 4,0 procentpunt in Vlaanderen (tot 76,9 %) en met 2,7 procentpunt in Wallonië (tot 65,8 %).

De groei van de bevolking op arbeidsleeftijd zou geleidelijk vertragen in de drie gewesten. Die groei zou, ondanks de afname van de migratiestromen naar de hoofdstad, aanzienlijk dynamischer blijven in Brussel dan in de andere twee gewesten omdat de vergrijzing er een minder grote rol speelt. Over de volledige periode 2017-2023, zou de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd gemiddeld 0,6 % per jaar bedragen in Brussel, tegenover een gemiddelde nulgroei in Vlaanderen en in Wallonië. De groei van de bevolking op arbeidsleeftijd zou vanaf 2021 zelfs negatief worden in Vlaanderen en vanaf 2022 in Wallonië.

De Vlaamse activiteitsgraad zou sterk stijgen tijdens de projectieperiode, terwijl die stijging veel beperkter zou zijn in Wallonië. In Brussel zou de activiteitsgraad licht dalen op middellange termijn, zij het veel minder uitgesproken dan tijdens de afgelopen jaren. De eindeloopbaanmaatregelen ondersteunen vooral tot 2020 de verdere toename van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen, en dat meer in Vlaanderen dan in Wallonië en (vooral) dan in Brussel.

De groei van het arbeidsaanbod (of de 'beroepsbevolking') zou in de drie gewesten sterk afnemen en in 2023 nog slechts 0,1 % bedragen in Brussel, 0,0 % in Vlaanderen en -0,1 % in Wallonië. Gemiddeld genomen zou de Waalse beroepsbevolking in de periode 2017-2023 gemiddeld met 0,1 % per jaar toenemen, een cijfer dat lager ligt dan in Vlaanderen (0,4 %) – waar de beroepsbevolking ondersteund wordt door een sterkere toename van de activiteitsgraden – en dan in Brussel (0,3 %) – waar de beroepsbevolking ondersteund blijft door demografische impulsen, zij het minder dan in het recente verleden.

Die evoluties van het arbeidsaanbod en van de werkende beroepsbevolking vertalen zich in een aanhoudende daling van de werkloosheidsgraad⁵⁴ in de drie gewesten. De werkloosheidsgraad zou in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest dalen van 17,5 % in 2017 tot 12,4 % in 2023, in Wallonië van 14,1 % tot 10,6 % en in Vlaanderen van 7,2 % tot 4,4 %.

Tijdens de periode 2017-2023 zou Vlaanderen een reële productiviteitsgroei per hoofd laten optekenen van gemiddeld 0,6 % per jaar in de marktbedrijfstakingen. In Brussel en Wallonië zou die stijging minder uitgesproken zijn (0,4 %). Die groei blijft in de drie gewesten ruim onder de groei van het begin van de jaren 2000, dus vóór het uitbreken van de financiële crisis (gemiddelde jaarlijkse groei van 1,4 % in Brussel en van 1,2 % in Vlaanderen en in Wallonië tijdens de periode 2000-2008).

Tegen de achtergrond van een grotendeels gecentraliseerd systeem voor loonoverleg in België, zouden de reële loonkosten per hoofd in de marktbedrijfstakingen tijdens de jaren 2017-2023 gemiddeld met 0,6 % per jaar stijgen in Vlaanderen en met 0,5 % in Brussel en in Wallonië.

Het reëel beschikbaar inkomen van de gezinnen zou tijdens de periode 2017-2023 gemiddeld met 1,6 % per jaar toenemen in Brussel en in Vlaanderen en met 1,3 % in Wallonië. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zouden de sociale uitkeringen (vooral pensioenen) trager stijgen dan in het Waals Gewest en

---

⁵⁴ Administratief concept.

nog trager dan in het Vlaams Gewest; omgekeerd zouden de bezoldigingen van de ingezeten werknemers daar sneller stijgen, in lijn met de sterkere werkgelegenheidsgroei van de ingezetenen. De dynamiek van het reëel beschikbaar inkomen zou gelijkaardig zijn in de drie gewesten, met een versnelling van 2017 tot 2019 (dankzij de sterkere reële loongroei per hoofd, de aanzienlijke nettojobcreatie en de inwerkingtreding van de maatregelen ter verlaging van de personenbelasting in het kader van het tweede luik van de federale taxshift), gevolgd door een geleidelijke vertraging tussen 2020 en 2023.

Gecombineerd met een bevolkingsgroei die iets sterker is in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (gemiddeld 0,7 % per jaar tijdens de periode 2017-2023) dan in twee andere gewesten (0,5 % in Vlaanderen en 0,4 % in Wallonië), zou zich dat vertalen in een groei van het reëel beschikbaar inkomen per inwoner die uiteindelijk vrij gelijkaardig is in de drie gewesten: gemiddeld 1,0 % per jaar in Vlaanderen en 0,9 % in Brussel en Wallonië. Die toename van de koopkracht per persoon contrasteert sterk met de daling ervan in de periode 2010-2016 (-1,5 % in Brussel, -0,7 % in Vlaanderen en -0,6 % in Wallonië).

Bij ongewijzigd beleid en rekening houdend met de beschikbare informatie van begin juni 2018, zou de rekening van het geheel van de gemeenschappen en gewesten een tekort vertonen tijdens de periode 2018-2023. Het tekort schommelt rond 0,15 % van het bbp tussen 2020 en 2023. De Franse Gemeenschap, het Waals Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn deficitair over de periode 2018-2023. De Vlaamse Gemeenschap zou in 2019 een overschot boeken en vanaf 2020 een tekort laten optekenen, net als de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie.

Tot slot zouden de broeikasgasemissies gemiddeld met 0,3 % per jaar toenemen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, gemiddeld met 0,4 % afnemen in het Vlaams Gewest en gemiddeld met 1 % per jaar afnemen in het Waals Gewest. Deze resultaten worden verklaard door een zwakke toename van het energie-eindverbruik (zelfs een daling in Wallonië), die gepaard gaat met structurele wijzigingen ten gunste van minder vervuilende of hernieuwbare energiebronnen.

8. Bibliografie

- Bassilière, D., Bossier, F., Caruso, F., Hendrickx, K., Hoorelbeke, D., Loes, O. (2008a), Uitwerking van een regionaal projectiemodel, een eerste toepassing van het HERMREG model op de nationale economische vooruitzichten 2007-2012, FPB – BISA – IWEPS – SVR, januari 2008.
- Bassilière, D., Bossier, F., Caruso, F., Hoorelbeke, D., Lohest, O. (2008b), Vijfentwintig jaar regionale ontwikkelingen - Een overzicht op basis van de databank van het HERMREG-model, Planning Paper 104, FPB – BISA – IWEPS – SVR, april 2008.
- Bracke, I., Vandille, G. (2005), Regionale emissievoorzichten, Working Paper 5-05, FPB, maart 2005.
- Federaal Planbureau, Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique en Studiedienst van de Vlaamse Regering – Departement Kanselarij en Bestuur (2017), Regionale economische vooruitzichten 2017-2022, juli 2017.
- Federaal Planbureau, Statbel (2018), Demografische vooruitzichten 2017-2070, februari 2018.
- Federaal Planbureau (2018), Economische vooruitzichten 2018-2023, juni 2018.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen (2017), Rekeningen van de overheid 2016, oktober 2017.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen (2017b), Gedetailleerde rekeningen en tabellen 2016, oktober 2017.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen (2018), Regionale rekeningen 2016, februari 2018.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen (2018b), Regionale rekeningen 2007-2015, april 2018.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen (2018c), Perscommuniqué "Rekeningen van de overheid 2017", 20 april 2018.
- Nationale Klimaatcommissie (2017), Report by Belgium for the Assessment of Projected Progress, maart 2017.
- Vandresse, M. (2015), Une modélisation de l'évolution future de la migration internationale pour la Belgique, Working Paper 02-15, maart 2015.

9. Bijlage

9.1. Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid

Tabel 25 Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in procentpunt

	2016	2017	2018	2019	2020- 2023	Gemiddelden		
						2003- 2009	2010- 2016	2017- 2023
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	-0,0	-0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0
1.2. Energie	-0,2	-0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	-0,1	0,0
1.3. Verwerkende nijverheid	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,2	-0,0	0,0
a. Intermediaire goederen	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,1	0,0	-0,0
b. Uitrustingsgoederen	-0,0	0,0	-0,0	0,0	-0,0	-0,1	-0,0	0,0
c. Verbruiksgoederen	-0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0
1.4. Bouw	-0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	-0,0	0,0
1.5. Marktdiensten	0,6	1,0	1,1	1,1	0,9	0,6	0,3	1,0
a. Vervoer en communicatie	-0,1	0,2	0,3	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1
b. Handel en horeca	-0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,0	-0,2	0,1
c. Krediet en verzekeringen	1,1	-0,3	0,3	0,2	0,2	-0,1	0,0	0,2
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1
e. Overige marktdiensten	-0,1	1,0	0,4	0,5	0,4	0,6	0,3	0,5
1.6. Niet-verhandelbare diensten	0,6	0,2	0,2	0,1	0,2	0,4	0,3	0,2
a. Overheid en onderwijs	0,6	0,2	0,2	0,1	0,2	0,4	0,3	0,2
b. Huishoudelijke diensten	0,0	-0,0	-0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
1.7. Totaal	0,9	1,2	1,4	1,3	1,1	1,0	0,5	1,2
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	-0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0	0,0
2.2. Energie	0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2.3. Verwerkende nijverheid	0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,3	-0,1	-0,0
a. Intermediaire goederen	0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,0	-0,0
b. Uitrustingsgoederen	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,2	-0,0	-0,0
c. Verbruiksgoederen	0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0	-0,0	-0,1	0,0
2.4. Bouw	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1
2.5. Marktdiensten	0,3	0,9	0,7	0,6	0,4	0,4	0,3	0,6
a. Vervoer en communicatie	0,1	0,1	0,1	-0,0	-0,0	-0,1	-0,0	0,0
b. Handel en horeca	-0,2	-0,1	0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,2	-0,0
c. Krediet en verzekeringen	-0,1	-0,1	-0,0	-0,1	-0,0	-0,2	-0,2	-0,1
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2
e. Overige marktdiensten	0,3	0,8	0,4	0,5	0,3	0,6	0,5	0,4
2.6. Niet-verhandelbare diensten	0,2	0,0	-0,0	-0,0	0,1	0,3	0,2	0,0
a. Overheid en onderwijs	0,1	0,1	0,0	-0,0	0,1	0,4	0,2	0,0
b. Huishoudelijke diensten	0,0	-0,0	-0,0	0,0	0,0	-0,1	-0,0	0,0
2.7. Totaal	0,6	1,1	0,9	0,5	0,5	0,5	0,4	0,6

Tabel 26 Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Vlaams Gewest
in procentpunt

	2016	2017	2018	2019	2020- 2023	Gemiddelden		
						2003- 2009	2010- 2016	2017- 2023
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	-0,1	-0,1	-0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0
1.2. Energie	-0,1	-0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0
1.3. Verwerkende nijverheid	0,2	0,1	0,2	0,3	0,2	-0,0	0,4	0,2
a. Intermediaire goederen	0,2	0,0	0,1	0,1	0,1	-0,1	0,4	0,1
b. Uitrustingsgoederen	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	-0,1	-0,0	0,1
c. Verbruiksgoederen	-0,1	-0,0	0,1	0,1	0,1	0,2	0,0	0,1
1.4. Bouw	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
1.5. Marktdiensten	0,7	1,7	1,3	1,2	1,0	1,4	0,9	1,2
a. Vervoer en communicatie	-0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
b. Handel en horeca	0,1	0,2	0,3	0,3	0,2	0,3	0,1	0,2
c. Krediet en verzekeringen	0,2	-0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
e. Overige marktdiensten	0,4	1,2	0,7	0,6	0,6	0,8	0,6	0,7
1.6. Niet-verhandelbare diensten	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
a. Overheid en onderwijs	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
b. Huishoudelijke diensten	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
1.7. Totaal	1,1	1,9	1,8	1,7	1,6	1,8	1,7	1,7
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	-0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
2.2. Energie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2.3. Verwerkende nijverheid	0,0	0,1	-0,0	-0,0	-0,1	-0,3	-0,2	-0,0
a. Intermediaire goederen	0,0	0,1	-0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,1	-0,0
b. Uitrustingsgoederen	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,2	-0,1	-0,0
c. Verbruiksgoederen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,1	-0,1	0,0
2.4. Bouw	0,0	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
2.5. Marktdiensten	1,3	1,3	1,1	1,0	0,7	1,1	0,9	0,9
a. Vervoer en communicatie	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	-0,1	0,0
b. Handel en horeca	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1
c. Krediet en verzekeringen	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
e. Overige marktdiensten	0,9	0,8	0,6	0,5	0,4	0,7	0,7	0,5
2.6. Niet-verhandelbare diensten	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,2	0,1	0,1
a. Overheid en onderwijs	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,1	0,1
b. Huishoudelijke diensten	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
2.7. Totaal	1,4	1,4	1,3	1,1	0,8	1,0	0,8	1,0

Tabel 27 Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid -
 Waals Gewest
 in procentpunt

	2016	2017	2018	2019	2020- 2023	Gemiddelden		2017- 2023
						2003- 2009	2010- 2016	
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	-0,1	-0,1	-0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0
1.2. Energie	0,1	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	-0,0
1.3. Verwerkende nijverheid	0,3	0,0	0,3	0,2	0,2	0,2	0,4	0,2
a. Intermediaire goederen	0,4	-0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,1
b. Uitrustingsgoederen	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1
c. Verbruiksgoederen	-0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
1.4. Bouw	-0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,0	0,1
1.5. Marktdiensten	0,8	1,4	1,0	0,9	0,8	0,9	0,6	0,9
a. Vervoer en communicatie	-0,2	0,2	0,1	0,1	0,0	0,1	-0,0	0,1
b. Handel en horeca	0,0	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1
c. Krediet en verzekeringen	0,2	-0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2
e. Overige marktdiensten	0,5	0,9	0,5	0,5	0,4	0,5	0,4	0,5
1.6. Niet-verhandelbare diensten	0,5	0,3	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
a. Overheid en onderwijs	0,5	0,3	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
b. Huishoudelijke diensten	-0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
1.7. Totaal	1,7	1,7	1,6	1,4	1,3	1,5	1,1	1,4
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0
2.2. Energie	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0
2.3. Verwerkende nijverheid	-0,0	0,1	0,1	-0,0	-0,1	-0,1	-0,2	-0,0
a. Intermediaire goederen	0,0	0,1	0,0	-0,1	-0,1	-0,0	-0,1	-0,0
b. Uitrustingsgoederen	-0,0	-0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0
c. Verbruiksgoederen	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
2.4. Bouw	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,0	0,1
2.5. Marktdiensten	1,2	1,2	1,1	0,9	0,7	0,9	0,8	0,8
a. Vervoer en communicatie	-0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	-0,0	-0,1	0,0
b. Handel en horeca	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
c. Krediet en verzekeringen	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	0,0	-0,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
e. Overige marktdiensten	0,8	0,6	0,4	0,4	0,3	0,6	0,5	0,4
2.6. Niet-verhandelbare diensten	0,0	0,2	0,1	-0,1	0,0	0,1	-0,0	0,0
a. Overheid en onderwijs	0,0	0,2	0,0	-0,1	0,0	0,2	0,1	0,0
b. Huishoudelijke diensten	-0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	-0,1	-0,1	0,0
2.7. Totaal	1,2	1,5	1,3	0,9	0,7	1,1	0,6	0,9

9.2. Inkomensrekeningen van de huishoudens - Gedetailleerde resultaten

Tabel 28 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in miljoen euro

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n)	776	783	819	841	871	909	941	973	999
Gemengd inkomen (B.3n)	2327	2369	2447	2527	2608	2691	2773	2851	2923
Beloning van werknemers (D.1)*	19669	19993	20748	21538	22302	23149	24085	25042	26000
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	2323	2262	2393	2463	2541	2633	2723	2809	2892
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)*	25095	25406	26407	27370	28323	29382	30523	31675	32814
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	7256	7286	7442	7620	7767	8014	8232	8463	8688
Uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	3899	3888	3949	4019	4093	4210	4339	4454	4562
Uitkeringen overige sociale verzekeringen (D.622)	1789	1760	1763	1800	1841	1890	1930	2000	2071
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.623)	1569	1638	1730	1801	1833	1914	1963	2009	2055
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	4384	4317	4480	4524	4570	4806	5090	5399	5730
Sociale premies (D.61)*	7565	7516	7712	7956	8226	8537	8870	9226	9587
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-397	-397	-402	-415	-411	-391	-381	-371	-360
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	20005	20462	21255	22095	22884	23662	24414	25143	25824

* Inclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

Tabel 29 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest
in miljoen euro

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n)	4410	4440	4648	4758	4920	5121	5294	5467	5614
Gemengd inkomen (B.3n)	15592	15688	16211	16690	17225	17724	18208	18704	19180
Beloning van werknemers (D.1)*	131485	133009	137138	141509	146214	150969	155890	160876	165769
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	18137	17582	18455	18940	19556	20374	21232	22095	22962
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)*	169624	170719	176452	181897	187915	194188	200623	207142	213524
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	48309	49682	51331	52886	54473	56347	58351	60495	62680
Uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	28996	30199	31137	32138	33079	34405	36003	37518	39032
Uitkeringen overige sociale verzekeringen (D.622)	13445	13476	13976	14350	14770	15171	15414	15891	16404
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.623)	5868	6007	6218	6398	6624	6770	6933	7086	7244
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	33855	33551	34542	34740	34861	36402	38231	40224	42367
Sociale premies (D.61)*	52042	51630	53160	54635	56444	58327	60150	62152	64181
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-2036	-2031	-2058	-2116	-2092	-1988	-1934	-1879	-1823
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	130000	133189	138024	143291	148990	153819	158659	163382	167834

* Inclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

Tabel 30 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest
in miljoen euro

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n)	1732	1740	1818	1859	1921	1997	2063	2129	2185
Gemengd inkomen (B.3n)	6152	6158	6320	6471	6633	6787	6934	7084	7225
Beloning van werknemers (D.1)*	61330	62223	64280	66382	68314	70402	72636	74973	77290
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	6408	6235	6630	6805	7000	7220	7434	7641	7842
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)*	75622	76356	79049	81517	83868	86408	89066	91826	94542
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	26281	26797	27608	28398	29155	30171	31171	32266	33363
Uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	15940	16298	16603	17095	17603	18313	19102	19854	20597
Uitkeringen overige sociale verzekeringen (D.622)	6373	6423	6750	6930	7112	7308	7406	7640	7882
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.623)	3968	4077	4254	4373	4441	4550	4663	4772	4885
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	15290	15204	15693	15780	15830	16548	17384	18295	19267
Sociale premies (D.61)*	24192	24038	24848	25540	26281	27111	27923	28860	29805
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-872	-868	-878	-902	-891	-846	-822	-798	-774
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	61549	63044	65236	67692	70022	72073	74108	76140	78059

* Inclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

9.3. Verklarende woordenlijst

- De **beroepsbevolking** (of het **arbeidsaanbod**) van een gewest bestaat uit alle werkende inwoners uit dat gewest (ongeacht hun werkplaats) en alle werkzoekende inwoners uit dat gewest. De FPB-definitie van de beroepsbevolking omvat ook de 'oudere werklozen' die vrijgesteld zijn van inschrijving als werkzoekende.
- De **activiteitsgraad** van een gewest is de verhouding tussen de beroepsbevolking en de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64) van het gewest.
- De **binnenlandse werkgelegenheid** van een gewest bevat alle loontrekkenden en zelfstandigen voor wie dat gewest hun werkplaats is, ongeacht hun woonplaats. In lijn met de regionale rekeningen veronderstellen we voor zelfstandigen dat het gewest van de werkplaats overeenstemt met het gewest van de woonplaats.
- Het **pendelsaldo** van een gewest is gelijk aan het verschil tussen de uitgaande pendel en de inkomende pendel in dat gewest. Uitgaande pendel bestaat uit ingezetenen uit het gewest die hun werkplaats hebben in een ander gewest. Inkomende pendel bestaat uit ingezetenen uit een ander gewest die hun werkplaats hebben in het gewest.
- Het **saldo van de grensarbeid** van een gewest is gelijk aan het verschil tussen de uitgaande grensarbeid (inwoners uit het gewest die werken in het buitenland) en de inkomende grensarbeid (buitenlanders die werken in het gewest). Binnen de uitgaande grensarbeid kunnen twee types onderscheiden worden. Transfrontale grensarbeiders overschrijden de landsgrens minstens één maal per week, terwijl grensarbeiders door 'extraterritorialiteit' hun werkplaats hebben in enclaves (zoals internationale instellingen of ambassades) binnen de landsgrenzen.
- De **werkende beroepsbevolking** van een gewest bevat alle werkende ingezetenen van dat gewest, ongeacht hun werkplaats. De volgende identiteit geldt: regionale werkende beroepsbevolking is gelijk aan regionale binnenlandse werkgelegenheid plus regionaal pendelsaldo plus regionaal saldo van de grensarbeid.
- De **werkgelegenheidsgraad** van een gewest is de verhouding tussen de werkende beroepsbevolking en de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) van het gewest.
- De **administratieve werkloosheid** omvat de personen die als werkzoekende zijn ingeschreven bij de regionale bemiddelingsinstellingen. Dit concept heeft een exhaustief karakter waardoor het een basis vormt die coherent is met de overige boekhoudkundige aggregaten die in het model worden gebruikt (in het bijzonder de werkgelegenheid). Dit concept is dus geschikt voor een raming van de middellangetermijnevolutie van het arbeidsaanbod, waarbij rekening moet worden gehouden met een volledige opsplitsing van de bevolking per sociaaleconomische categorie.
- De **werkloosheid volgens de FPB-definitie** komt overeen met een uitgebreid concept van de administratieve werkloosheid. Het omvat ook de 'oudere werklozen' die vrijgesteld zijn van inschrijving als werkzoekende.
- De **werkloosheid volgens de 'Enquête naar de arbeidskrachten'** (EAK) wordt opgesteld op basis van een enquête bij een steekproef van de bevolking. Deze enquêtes worden uitgevoerd door Statbel in opdracht van EUROSTAT, die het methodologisch kader ervan definieert. De hoedanigheid van werkloze wordt erkend na een individueel interview waarin wordt nagegaan of de werkloze effectief beschikbaar is voor de arbeidsmarkt en actief naar werk zoekt.
- De **werkloosheidsgraad** geeft het procentuele aandeel werklozen in de beroepsbevolking weer.

- De **reële (arbeids)productiviteit per hoofd** is de toegevoegde waarde (in kettingeuro's) gedeeld door de binnenlandse werkgelegenheid.
- De loonkosten (in kettingeuro's) gedeeld door de binnenlandse werkgelegenheid geeft de **reële loonkosten per hoofd**.
- De **energiebalans** is het boekhoudkundig kader voor de energiestromen. De kolommen geven de gebruikte en beschikbare energiebronnen in de economie weer en de rijen de verschillende bewerkingen m.b.t. energie.
- Het begrip '**marktbedrijfstakingen**' slaat op het geheel van alle bedrijfstakingen, behalve de bedrijfstaking 'niet-verhandelbare diensten'.
- Onder **tertiaire sector** verstaat men de som van de marktdiensten en de bedrijfstaking 'niet-verhandelbare' diensten. De **primaire sector** bestaat enkel uit de bedrijfstaking 'landbouw'. De bedrijfstakingen 'energie', 'verwerkende nijverheid' en 'bouw' vormen de **secundaire sector**.
- De **bedrijfstakingen** in het HERMES-HERMREG-systeem komen overeen met volgende hergroepering van NACE-BEL 2008 bedrijfstakingen:

Benaming van de bedrijfstaking	NACE-BEL2008 (A38)
1. Landbouw	Landbouw, bosbouw en visserij (AA)
2. Energie	Vervaardiging van cokes en geraffineerde aardolieproducten (CD) + Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht (DD) + Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering (EE)
3. Verwerkende nijverheid	
a. Intermediaire goederen	Winning van delfstoffen (BB) + Vervaardiging van chemische producten (CE) + Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten (CF) + Vervaardiging van producten van rubber en kunststof en van anderen niet-metaalhoudende minerale producten (CG) + Vervaardiging van metalen in primaire vorm en van producten van metaal, exclusief machines en apparaten (CH)
b. Uitrustingsgoederen	Vervaardiging van informaticaproducten en van elektronische en optische producten (CI) + Vervaardiging van elektrische apparatuur (CJ) + Vervaardiging van machines, apparaten en werktuigen n.e.g. (CK) + Vervaardiging van transportmiddelen (CL)
c. Consumptiegoederen	Vervaardiging van voedingsmiddelen, dranken en tabaksproducten (CA) + Vervaardiging van textiel, kleding, leer en producten van leer (CB) + Houtindustrie, vervaardiging van papier en papierwaren, drukkerijen (CC) + Vervaardiging van meubelen en overige industrie, reparatie en installatie van machines en apparaten (CM)
4. Bouw	Bouwnijverheid (FF)
5. Marktdiensten	
a. Vervoer en communicatie	Vervoer en opslag (HH) + Telecommunicatie (JB)
b. Handel en horeca	Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen (GG) + Verschaffen van accommodatie en maaltijden (II)
c. Krediet en verzekeringen	Financiële activiteiten en verzekeringen (KK)
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	Menselijke gezondheidszorg (QA) + Maatschappelijke dienstverlening (QB)

VOORUITZICHTEN

Benaming van de bedrijfstak	NACE-BEL2008 (A38)
e. Overige marktdiensten	Uitgeverijen, audiovisuele diensten en uitzendingen (JA) + Informaticadiensten en dienstverlenende activiteiten op gebied van informatica (JC) + Exploitatie van en handel in onroerend goed (LL) + Rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening, hoofdkantoren, adviesbureaus, architecten en ingenieurs, technische testen en toetsen (MA) + Speur- en ontwikkelingswerk op wetenschappelijk gebied (MB) + Reclamewezen en marktonderzoek; overige gespecialiseerde wetenschappelijke en technische activiteiten (MC) + Administratieve en ondersteunende diensten (NN) + Kunst, amusement en recreatie (RR) + Overige diensten (SS)
6. Niet-verhandelbare diensten	
a. Overheidsdiensten en onderwijs	Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen (OO) + Onderwijs (PP)
b. Huishoudelijke diensten	Huishoudens als werkgever; niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door huishoudens voor eigen gebruik (TT)